

Malietz

3
8

195586
T. H. V. H.
O P E R A

QUÆ SUPERSUNT

OBSCURIORUM LOCORUM INTERPRETATIONIBUS, ET
SELECTIS ADNOTATIONIBUS ILLUSTRATA

AB J. B. L. CREVIER

Cum ejusdem Supplementis in postremos Libros

EX RECENSIONE

ARN. DRAKENBORKII.

EDITIO POSTREMA IN SEX TOMOS DISTRIBUTA,
*Cui, præter ea omnia, quæ sequenti pagina, & epistola
indicantur, nunc primum accedit*

FRAGMENTUM LIBRI XCI.

Nuper inventum in Bibliotheca Vaticana &
Scholiis illustratum

A VITO M. GIOVENAZZIO.

TOMUS TERTIUS.

BASSANI, MDCCLXXVIII.

SED PROSTANT
VENETIIS APUD REMONDINI.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

T. LIVI

PATAVINI

Historiarum ab Urbe condita

LIBER XXVII.

CAPUT I.

Cn. Fulvius Proconsul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam ceditur: meliore eventu a Claudio Marcello Cos. adversus eundem apud Numisronem pugnatur: inde Annibalem, noctu recedentem, Marcellus insequutus, atque adeptus, levia praelia prospere committit.

IC. status rerum Hispaniæ erat. In Italia autem consul Marcellus Salapia per deditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidii causa relicta erant, oppressa, prædæ aliquantum; usui militi concessa; tritici quoque CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inventa. Ceterum nequaquam inde tantum gaudii fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fulvius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis desecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis adversus Pœnum fidem senferat, postquam, Salapia amissa, excessisse his locis Annibalem in Bruttios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam quoque præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris hosti objiceret, acie instructa accessit. Pari audacia Romanus, consilio

U. C. & viribus impar, copiis raptim eductis confligit;
 542. quinta legio, & (1) sinistra ala acriter pugnam
 inierunt. Ceterum Annibal signo equitibus dato,
 ut, cum pedestres acies occupassent præsenti cer-
 tamine oculos animosque, circumvesti, pars ca-
 strorum hostium, pars terga oppugnantium invade-
 rent: ipse Cn. Fulvius similitudinem nominis,
 quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iis-
 dem devicerat locis, increpans, similem eventum
 pugna fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit;
 nam cum cominus acie & peditum certamine mul-
 ti Romanorum cecidissent, flarent tamen ordi-
 nes signaque; equestris tumultus a tergo, simul
 a castris clamor hostilis auditus, sextam ante le-
 gionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Nu-
 midis turbata est; quintam deinde, atque eos,
 qui ad prima signa erant, averit. Pars in fugam
 effusi, pars in medio castris: ubi & ipse Cn. Ful-
 vius cum undecim tribunis militum cecidit. Ro-
 manorum, sociorumque quot castra in eo prælio
 millia sint, quis pro certo affirmet, cum trede-
 cim millia alibi, alibi haud plus quam septem,
 inveniam? Castris, prædaque victor potitur. Her-
 doneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos
 comperit, nec mansuram in fide, si inde absces-
 sisset, multitudine omni Metapontum ac Thyrios
 traducta, incendit: principes, qui cum Fulvio
 colloquia occulta habuisse comperti sunt, perem-
 pti. Romani, qui ex tanta clade evaserant, di-
 versis itineribus semiermes ad Marcellum confu-
 lem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil
 admodum tanta clade territus, literas Romam ad
 senatum de duce, & exercitu ad Herdoneam a-
 misso scribit. Ceterum eundem se, qui post Can-
 nensem pugnam ferocem victoria Annibalem con-
 tudisset, ire adversus eum, brevem illi letitiam,
 qua exultet, facturum. Et Romæ quidem cum
 luctus ingens ex præterito, tum timor in futu-
 rum erat. Consul ex Samnio in Lucanos trans-
 gressus ad Numisfronem, in conspectu Annibalis,
 loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit
 castra; addidit & aliam fidentis speciem, quod
 prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Annibal,
 ut

ut signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem in-
 struxerunt, ut Pœnus dexterum cornu in collem
 542. erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applica-
 rent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam ex-
 tendissent, festaque pugnando primæ acies essent,
 ab Romanis prima legio, & dextera ala, ab An-
 nibale Hispani milites, & funditores Baleares,
 elephanti quoque, commisso jam certamine, in
 prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit.
 Primæ legioni tertia, dextera alæ sinistra subit;
 & apud hostes integri a fessis pugnam accepere.
 Novum atque atrox prælium ex tam segni repen-
 te exarsit, recentibus animis corporibusque; sed
 nox incerta victoria diremit pugnantes. Postera
 die Romani ab sole orto in multum diem steterunt
 in acie: ubi nemo hostium adversus prodiiit, spo-
 lia per otium legere, & congestos in unum lo-
 cum cremare suos. Nocte insequenti Annibal
 silentio movit castra, & in Apuliam abiit. Mar-
 cellus, ubi lux fugam hostium aperuit, faucibus
 cum præsidio modico Numisfrone relictis, præ-
 positoque his L. Furio Purpureone tribuno mili-
 tum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam ade-
 ptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab statio-
 nibus procurfaretur, mista equitum peditumque
 tumultuosa magis prælia, quam magna, & ferme
 omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apu-
 liam ducti exercitus sine ullo memorando certa-
 mine, cum Annibal nocte signa moveret, locum
 insidiis quærens; Marcellus, nisi certa luce, &
 explorato ante, non sequeretur.

CAPUT II.

*Aliquot Campanorum de incendendis telis Roma-
 ni exercitus, qui ad Capuam erat, conjurant:
 detestati, atque comprehensi supplicio a Q. Ful-
 vio afficiuntur.*

Capuæ interim Flaccus dum bonis principum
 3 vendendis, agro, qui publicatus fuerat, lo-
 cando ((1) locavit autem omnem frumento) tem-
 pus

A 3

((1) Locavit autem omnem frumento) Hoc est, ut frumenti
 certus modus penderetur a colonis, non pecunia. Al. omnia
 frumentum.

((1) Sinistra ala) Intellige pedites socios. Vid. ad l. XXV.
 cap. 21.

pus terit, ne deesset materia in Capuanos savien-
di, novum in occulto gliscens per indicium pro-
tractum est facinus; milites ædificiis emotos, si-
mul ut cum agro testā urbis fruenda locarentur:
simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut
Annibalis nimia urbis amoenitas emolliret, in
portis murisque sibimetipsum testā militariter coe-
gerat ædificare; erant autem pleraque ex cratibus
aut tabulis facta, alia arundine texta, framento
intesta omnia, velut de industria alimentis ignis.
Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX.
Capuani, principibus fratribus Blossiis, conjura-
verant; indicio ejus rei ex familia Blossorum fa-
cto, portis repente jussu proconsulis clausis, cum
ad arma, signo dato, milites concurrissent, com-
prehensi omnes, qui in noxa erant, & quæstione
acriter habita, damnati, necatique; indicibus li-
bertas, & æris dena millia data. Nucerinos, &
Acerranos querentes ubi habitarent non esse, A-
cerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam
Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum,
ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerni Atel-
lam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam mi-
grare jussit, traducti.

CAPUT III.

*Præsidium cum frumento in arcem Tarentinam mit-
titur; jam instante comitiorum consularium tem-
pore, ad ea habenda revocatur Romam ex Sici-
lia Levinus Cos.*

I Nter multas magnasque res, quæ nunc secun-
dæ, nunc adversæ occupabant cogitationes ho-
minum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit me-
moriam. M. Ogulnius, & P. Aquillius in Ætoliam
legati ad frumentum coemendum, quod Taren-
tum portaretur, profecti, & (1) mille milites de
exercitu urbano, par numerus Romanorum, so-
ciorumque eodem in præsidium cum frumento
missi sunt. Jam æstas in exitu erat: comitiorum-
que consularium instabat tempus; sed litteræ Mar-
celli

(1) Mille milites ... par numerus Romanorum sociorumque)
Mille milites, quorum quingenti erant Romani, quingenti
socii.

celli negantis & rep. esse, vestigium abscedi ab u. c.
Annibale, cui cedenti, certamenque abnuenti gra-
vius ipse instaret, curam injecerant, ne aut con-
sulem tum maxime res agentem a bello avoca-
rent, aut in annum consules deessent. Optimum visum
est, quamquam extra Italiam esset, Valerium potius
consulem ex Sicilia revocare. Ad eum literæ jus-
su senatus ab L. Manlio, prætor urbano, missæ
cum literis consulis M. Marcelli: ut ex iis no-
sceret, quæ causa patribus eum potius, quam col-
legam, revocandi ex provincia esset.

CAPUT IV.

*Cum legati regis Syphacis ad petendam amicitiam
Romam venissent, Senatus & ipse legatos cum
donis ad regem mittit: cum Ptolemæo quoque
rege Alexandriæ, & Cleopatra amicitia renova-
tur. Nuntiata prodigia procurantur.*

E O fere tempore legati ab rege Syphace Ro-
mam venerunt, quæ is prospera prælia cum
Carthaginensibus fecisset, memorantes. Regem
nec inimiciorem ulli populo, quam Carthaginensi,
nec amiciorem, quam Romano affirmabant esse;
misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. &
P. Cornelios Scipiones, imperatores Romanos; nunc
ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiam
voluisse. Senatus non legatis modo benigne re-
spondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem
misit, L. Genutium, P. Poetelium, P. Popillium.
Dona tulere togam, & tunicam purpuream, sel-
lam eburneam, pateram auream ex quinque pon-
do factam. Protinus & alios Africæ regulos jussit
adire; iis quoque, quæ darentur, portata, togæ
prætextæ, & tertium pondo pateræ aureæ. Et A-
lexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque reges
M. Atilius, & M. Acilius legati ad commemo-
randam renovandamque amicitiam missi dona tu-
lere, regi togam, & tunicam purpuream cum sella
eburnea: reginæ pallam pictam cum amiculo pur-
pureo. Multa ea æstate, qua hæc facta sunt, ex
propinquis urbibus agrisque nuntiata sunt prodi-
gia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum:
Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope om-
ni

u. c. ni testō nudatum. Iisdem ferme diebus Anagninæ
 342. terram ante portam istam diem ac noctem sine
 ullo ignis alimento arsisse, & aves ad (1) com-
 pitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arbo-
 ribus reliquisse. Tarracinæ in mari, haud pro-
 cul portu, angues magnitudinis miræ lascivien-
 tium piscium more exultasse: Tarquiniis porcum
 cum ore humano genitum. Et in agro Capenate
 ad lucum Feroniæ IV. signa sanguine multo diem,
 ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis majori-
 bus procurata decreto pontificum: & supplicatio
 diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alte-
 rum in Capenate agro ad Feroniæ lucum in-
 dicta.

C A P U T V.

*M. Valerius Lævinus Cos. cum literis accitus Ro-
 mam pervenisset, res ab se gestas in senatu ex-
 ponit: commemoratis eorum meritis, quorum o-
 pera in Sicilia debellasset, cum omnibus a se-
 natu habitis honores essent, Mutines etiam civis
 Romanus fit.*

5 **M** Valerius consul literis excitus, provincia
 exercituque mandato Cincio prætori, M.
 Valerio Messalla præfecto classis cum parte na-
 vium in Africam prædatum simul, speculatumque,
 quæ populus Carthaginiensis ageret, pararetque,
 misso, ipse X. navibus Romam profectus cum
 prospere pervenisset, senatum extemplo habuit:
 ubi de suis rebus gestis commemoravit. Cum an-
 nos prope LX. in Sicilia terra marique sæpe magnis
 cladibus bellatum esset, se eam provinciam con-
 fecisse; neminem Carthaginiensem in Sicilia esse;
 neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint,
 non esse; omnes in urbes, agrosque suos reductos,
 arare, serere: desertam recolit tandem terram; fru-
 giferam ipsi cultoribus, populoque Romano pace
 ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mu-
 tine, & si quorum aliorum merita erga pop.
 Rom. erant, in senatum introductis, honores o-
 mnibus ad exsolvendam fidem consulibus habitis.
 Mu-

(1) Compitum Anagninum. Hoc nomen esse videtur loci,
 id est, vici alicujus, sive oppiduli.

Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione u. c.
 ab trib. pleb. ex auctoritate patrum ad plebem lata. 342.

C A P U T VI.

*Reversus in Siciliam ex Africa, quo prædatum
 profectus fuerat M. Valerius Messalla, de ingenti
 Carthaginiensium apparatu literas ad Cos. Læ-
 vinum Romam mittit: Dictatorem extemplo ha-
 bendis comitiis cum dici placeret, teneretque di-
 sceptatio, quod Lævinus extra agrum Romanum
 diceret M. Valerium Messallam, tandem a Mar-
 cello Cos. Q. Fulvius, qui ad Capuam erat,
 Dictator dicitur.*

DUM hæc Romæ geruntur, M. Valerius Mes-
 falla L. navibus cum ante lucem ad Afri-
 cam accessisset, improvise in agrum Ticensem ex-
 cursionem fecit, eumque late depopulatus, mul-
 tis mortalibus cum alia omnis generis præda ca-
 ptis, ad naves rediit, atque Siciliam transmisit:
 tertio decimo die, quam profectus inde erat, Li-
 lybæum reversus. Ex captivis, quæstione habita,
 hæc comperta, consulique Lævino omnia ordine
 perscripta, ut sciret, in quo statu res Africæ essent.
 Quinque millia Numidarum cum Masaniissa Galle
 filio, acerrimo juvene, Carthagine esse; & alios
 per totam Africam milites mercede conduci, qui in
 Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur, ut is quam
 maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam
 transgressus jungeret se Annibali; in eo positam
 victoriam credere Carthaginienses; classem præter
 ea ingentem apparari ad Siciliam repetendam,
 eamque se credere brevi trajecturam. Hæc, recita-
 ta a consule, ita movere senatum, ut non exspe-
 ctanda comitia consulibus censeret, sed, dictatore
 comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in
 provincia redeundum. Illa disceptatio tenebat,
 quod consul in Sicilia se M. Valerium Messallam, qui
 tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aje-
 bat: patres extra Romanum agrum (eum autem
 Italia terminari) negabant dictatorem dici posse.
 M. Lucretius tribunus pl. cum ea de re consule-
 ret, ita decrevit senatus, ut consul prius, quam
 ab urbe discederet, populum rogaret, quem di-
 ctatorem esse.

U. C. *Etatorem dici placeret : eumque , quem populus*
 342. *jussisset , dictatorem diceret ; si consul nolisset ,*
praetor urbanus populum rogaret ; si ne is quidem
vellet , tum tribuni ad plebem ferrent . Cum con-
sul se populum rogaturum negasset , quod sua po-
testatis esset , praetoremque vetuisset rogare : tri-
buni plebis rogarunt , plebesque scivit , ut Q. Ful-
vius , qui tum ad Capuam erat , dictator diceretur .
Sed quo die id plebis concilium futurum erat ,
consul clam nocte in Siciliam abiit , destitutique pa-
tres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt ,
ut desertæ ab collega Reip. subveniret , diceretque
quem populus jussisset , dictatorem . Ita a M. Clau-
dio consule Q. Fulvius dictator dictus ; & ex eo-
dem plebiscito a Q. Fulvio dictatore P. Licinius
Crassus pontifex maximus magister equitum dictus .

C A P U T VII.

Comitia creandis consulibus habente Q. Fulvio di-
catore , ipse quartum post magnum certamen ,
& Q. Fabius Maximus quintum consules crean-
tur .

6 **D**ictator , posteaquam Romam venit , Cn. Sempronium Blaesium legatum , quem ad Capuam habuerat , in Etruriam provinciam ad exercitum misit , in locum C. Calpurnii praetoris : quem , ut Capuæ , exercituique suo praesset , literis excivit ; ipse comitia , in quem diem primum potuit , edixit : quæ , certamine inter tribunos dictatoremque injecto , perfici non potuerant . Galerius juniorum , quæ sorte praerogativa erat , Q. Fulvium , & Q. Fabium consules dixerat ; eodemque jure vocatæ inclinassent , ni trib. pl. C. & L. Arennii se interposuissent : qui neque magistratum continuari satis (1) civile esse aiebant , & multo foedioris exempli , cum ipsum creari , qui comitia haberet ; itaque si suum nomen dictator acciperet , se comitiis intercessuros ; si aliorum , praeterquam ipsius , ratio haberetur , comitiis se moram non facere . Dictator causam comitiorum auctoritate senatus , plebiscito , exemplisque tutabatur . Nam

Cn.

(1) Civile) Congruum æque inæ eives libertatis .

Cn. Servilio cons. cum C. Flaminius alter consul u.c.
 ad Trasymenum cecidisset , ex auctoritate patrum 342.
 ad plebem latum , plebemque scivisse , ut , quoad
 bellum in Italia esset , ex iis , qui consules fuissent , quos , & quoties vellet , reficiendi consules populo jus esset ; exempla quoque ea in re se habere , vetus L. Postumii Megelli , qui interrex iis comitiis , quæ ipse habuisset , consul cum Cn. Junio Bubulco creatus esset : recens Q. Fabii , qui sibi continuari consulatum , nisi id bono publico fieret , profecto numquam sivisset . His orationibus cum diu certatum esset , postremo ita inter dictatorem , ac tribunos convenit , ut eo , quod censuisset senatus , staretur . Patribus id tempus Reip. visum est , ut per veteres , & expertos , bellique peritos imperatores Respub. gereretur ; itaque moram fieri comitiis non placere . Concedentibus tribunis , comitia habita . Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum , Q. Fulvius Flaccus quartum . Praetores creati L. Veturius Philo , T. Quinctius Crispinus , C. Hostilius Tubulus , C. Aurunculejus . Magistratibus in annum creatis , Q. Fulvius dictatura se abdicavit .

C A P U T VIII.

Classis Punica ex Sardinia cum præda in Africam
redit : Romæ mortuis aliquot sacerdotibus novi
sufficiuntur : creati censores nihil memorabile agunt : ab Aedilibus curulibus , & plebejis ludi
fiunt : nuntius expugnatae a P. Scipione Carthaginis Novæ C. Lælius Romam pervenit .

Extremo ætatis hujus classis Punica navium XL. cum praefecto Amilcare in Sardiniam trajecta , Olbiensem primo , dein , postquam ibi P. Manlius Vulso praetor cum exercitu apparuit , circumacta inde ad alterum insulæ latus , Caralitenum agrum vastavit , & cum præda omnis generis in Africam rediit . Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot suffestique . C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi . Decemvir item sacris faciendis in locum T. Sempronii T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffestus . M. Marcius , rex sacrorum , mortuus est , & M.

u. c. Æmilius Papus (1) maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturius Philonem, & P. Licinium Crassum, pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quam censor est factus; ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. Mors diremit L. Veturii; inde & Licinius censura se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex mulatatio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis hujus copia magnifici apparatus fecerunt. Exitu anni hujus, die IV. & XXX., quam ab Tarracone profectus erat, Lælius Romam venit; isque cum agmine captivorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem, caput Hispaniæ, uno die, receptasque aliquot urbes, quæ defecissent, novasque in societatem ascitas, exposuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Messallæ. Maxime movit patres Asdrubalis transitus in Italiam, (2) vix Annibali atque ejus armis obfistentem. Productus in concionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter a Pub. Scipione gestas supplicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore, cum quibus venerat navibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus, haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint; sed mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse.

CA.

(1) *Maximus curio* Vid. not. ad Lib. III. c. 7.
 (2) *Vix Annibali ... obfistentem* I. e. vix parem, ut Cic. l. XI. Ep. Fam. 10. *subfistere sumptui*. Al. legunt *obfistentem*.

Romanorum exercitum, & provinciarum partitio.

Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum consulibus Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores fortiti provincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintus Crispinus Capuam: C. Aurunculejus Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet. Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfesset: exercitus urbanus ut in Etruriam succederet, C. Calpurnius eidem præfesset provinciam, exercituique Capuam, exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quintus obtineret: C. Hostilius ab C. Lectorio pro prætore provinciam, exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decreta: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumque supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii superessent, iussi. Conquisitos eos consules in Siciliam miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant: quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu ob similis iram fugæ missi eo ab senatu fuerant. C. Aurunculejo eadem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulso eam provinciam obtinuerat, decreta. P. Sulpitio eadem legione, eademque classe Macedoniam obtinere iussu, prorogatum in annum imperium. XXX. quinquereemes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cetera classe placere prædatum in Africam aut ipsum M. Valerium Lævinum trajicere, aut mittere seu L. Cincium, seu M. Valerium Messallam vellent. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni, Silanoque, sed donec revocati ab senatu forent, prorogatum imperium est; ita provinciarum exercitusque in eum annum partita imperia.

CA.

CAPUT X.

U.C.
543.

Primus ex plebe C. Mamilius Vitulus creatur maximus Curio: C. Flaccus, ut captus cura sacrorum vitiosos mores exuat, invitatus inauguratur Flamen Dialis: hic, repente mutato vitæ genere, vetustum jus sacerdoti jam intermissum repetens, in senatum, maxime propter sanctitatis opinionem, introducitur.

8 **I**Nter majorum rerum curas comitia maximi curionis, cum in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen, patriciis negantibus C. Mamili Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum rejecerunt; senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem Dialem invitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum; decemvir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutii Scævolæ demortui C. Lætorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamque C. Flaccus (1) flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem vitia invisus. Is, ut animum ejus cura sacrorum, & cæremoniarum cepit, ita repente exiit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisque esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in Senatum introiret. Ingressum eum curiam, cum P. Licinius prætor inde duxisset, tribunos plebis appellavit flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat; datum id cum toga prætexta, & sella curuli, C. Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus, sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu volebat; nec patrum, nec avorum

me-

(1) *Flamen captus*) Verbum hic proprium. Dicebatur enim flamen capi, vestalis capi, id est, eligi a pontifice maximo.

memoria Dialem quemquam id jus usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætor, magno assensu patrum plebisque flaminem in senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse.

CAPUT XI.

Consules, que ad bellum opus sunt, expediunt: deductis ex Sicilia duabus legionibus, & triginta quinquereimis, nihilominus vires ibi egregie supplet M. Valerius proconsul; qui summa cura omnia tutando, atque inspiciendo, Insulæ agrorum culturam resituit.

Consules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones in supplementum, quantum opus erat ceteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius Consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consul erat) in Etruria dedit ducendum: & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquiritas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI.) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit, atque ab eo duas legiones, & triginta quinquereimes accipere. Nihil eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie ejus provinciæ præsidium; nam cum, præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet: Siculos quoque, qui in exercitu Epicidis, aut Poenorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum servavit; altero L. Cincium partem insulæ, quæ regnum Hieronis fuerat, tueri iussit: altero ipse ceteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani, Punicique imperii finibus. Classis quoque navium LXX. parata, ut omni ambitu litorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equi-

U.C. equitatu provinciam peragrabat, ut videret agros, ^{543.} cultaque ab incultis notaret, & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

C A P U T XII.

Propter transportatos in Siciliam Cannenses milites, quorum major pars Latini nominis erat, inter populi Romani colonias fremitus oritur; quarum duodecim, missis Romam legatis, munera militiæ detrectant.

¶ Ceterum transportati milites in Siciliam, (& erat major pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere; adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent; fremitus enim inter Latinos, sociosque in conciliis ortus. Decimum annum delectibus, & stipendiis exhaustos esse; quotannis ferme clade magna pugnare; alios in acie occidi, alios morbo absumi; magis perire sibi civem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui a Pœno captus; quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. Octavum jam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum ante, quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat; si veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius, quam ad ultimam solitudinem atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse; si consentientes in hoc socios videant Romanum, profecto de pace cum Carthaginienfibus jungenda cogituros; aliter numquam, vivo Annibale, sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniarum populi Romani erant; ex iis XII., cum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus, esse unde milites, pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepes, Sutrium, Circeii, Alba, Carfeoli, Sueffa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re consules

sules isti; cum abstergere eos a tam detestabili consilio vellent, castigando, increpandoque plus, quam leniter agendo, profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere aiebant, quod consules, in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent; non enim detractionem eam munus militiæ, sed apertam defectionem a populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias, & tamquam integra re, locuti magis, quam ausi tantum nefas, cum suis consularent: admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos; (1) inde oriundos, inde in colonias, atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consularent igitur de integro; nam tum quidem, quæ temere agitassent, ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Cum alternis hæc consules * demonstrassent, nihil moti legati, neque se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neque senatum suum, quid novi consularet: ubi nec miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos viderent consules, rem ad senatum detulerunt: ubi tantus pavor animis hominum est injectus, ut magna pars actum de imperio dicerent; idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari, & consolari senatum, & dicere, alias colonias in fide, atque officio pristino fore; eas quoque ipsas, quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigant, non qui precentur, verecundiam imperii habituras esse. Permissum ab senatu iis cum esset, agerent, facerentque, ut e Republica ducerent, pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos: quæsi veruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit, & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plures daturus: & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixe facturos; ad id sibi neque

(1) Inde) Ab Roma.

uc. que opes deesse, animum etiam superesse. Consul-
 543. les, sibi parum videri præfati pro merito eorum,
 sua voce collaudari eos, nisi universi patres in
 curia gratias egissent, sequi in senatum jusserunt.
 Senatus quam poterat honoratissimo decreto allo-
 cutus eos, mandat consulibus, ut ad populum
 quoque eos producerent, & inter multa alia præ-
 clara, quæ ipsis, majoribusque suis præstitissent,
 recens etiam meritum eorum in Rempub. com-
 memorarent. Ne nunc quidem post tot sæcula si-
 leantur, fraudulenturve laude sua. Signini fuere,
 & Norbani, Sitalicani, & Brundisini, & Fre-
 gellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, &
 Firmani, & Ariminenses, & ab altero mari, Pon-
 tiani, & Præstani, & Cossani: & mediterranei,
 Beneventani, & Esernini, & Spoletani, & Pla-
 centini, & Cremonenses. Harum coloniarum sub-
 sidio tum imperium populi Romani stetit; iisque
 gratiæ & in senatu, & apud populum actæ. Duo-
 decim aliarum coloniarum, quæ detraxerunt
 imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: ne-
 que illos dimitti, neque retineri, neque appellari
 a consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex di-
 gnitate populi Romani visa est.

C A P U T XIII.

*Ultima jam Reipublicæ necessitate cogente aurum
 vicesimarium e sanctiore ærario promittitur: pro-
 digia quoque procurantur.*

Cetera expedientibus, quæ ad bellum opus e-
 rant, consulibus, (1) aurum *vicesimarium*,
 quod (2) in sanctiore ærario ad ultimos casus ser-
 varetur, promitti placuit; prompta ad quatuor mil-
 lia pondo auri. Inde quingena pondo data con-
 sulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio procoff. &
 L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam for-
 titus erat; additumque Fabio consuli C. pondo
 auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam por-
 tare-

(1) *Aurum vicesimarium*) Aurum ex vicesima parte pretii
 eorum qui manumittebantur, congestum.

(2) *In sanctiore ærario*) I. e. quo certæ pecuniæ condebantur,
 non alias inde, quam in gravissimis discriminibus, de-
 promendæ.

taretur; cetero usi sunt ad vestimenta præsentī
 pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bel-
 lum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia
 quoque prius, quam ab urbe consules proficisce-
 rentur, procurari placuit. In Albano monte tacta
 de cælo erant, signum Jovis, arborque templo
 propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, For-
 tunæque ædes, Sinuessæ murus portaque. Hæc de
 cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Alba-
 nam, quidam auctores erant. Et Romæ intra cel-
 lam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod
 in corona erat, in manus sponte sua prolapsum.
 Et Priverni satis constabat, bovem locutum, vul-
 turemque frequenti foro in tabernam devolasse.
 Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœ-
 minam sexu infantem, quos androgynos vulgus,
 (1) ut pleraque faciliore ad duplicanda verba græ-
 co sermone, appellat: & lacte pluvisse, & cum
 elephanti capite puerum natum. Ea prodigia ho-
 stis majoribus procurata, & supplicatio circa o-
 mnia pulvinaria, & (2) obsecratio in unum diem
 indicta, & decretum, ut C. Hostilius prætor lu-
 dos Apollini, sicut his annis voti factique erant,
 voveret faceretque.

C A P U T XIV.

*Creati censores Q. Fabium Maximum post longum
 certamen principem senatus legunt: alio lecto
 senatu, ad mores corrigendos se convertunt.*

PER eos dies & censoribus creandis Q. Fulvius
 consul comitia habuit. Creati censores, am-
 bo, qui nondum consules fuerant, M. Cornelius
 Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi censores
 ut agrum Campanum fruendum locarent, ex au-
 thoritate patrum tarum ad plebem est, plebesque
 scivit. Senatus lectionem contentio inter censores
 de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat.
 Ceterum Cornelius morem traditum a patribus
 sequendum agebat, ut qui primus censor ex iis,
 qui

(1) *Ut pleraque faciliore*) Faciliior est enim sermo Græcus,
 quam Latinus, ad formanda per adjectionem verba.

(2) *Obsecratio . . . indicta*) Obsecratio hic pro ritu quodam
 peculiari supplicandi diis, ut I. IV. c. 21.

U.C. qui viverent, fuisset, eum principem legerent;
 543. (is T. Manlius Torquatus erat) Sempronius,
 cui dii sortem legendi dedissent, ei jus liberum
 eosdem dedisse deos; se id suo arbitrio facturum:
 lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum
 principem Romanæ civitatis esse, vel Annibale
 iudice (1) victurum esset. Cum diu certatum es-
 set verbis, concedente collega, lectus a Sempro-
 nio princeps in senatu Q. Fabius Maximus con-
 sul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis,
 inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis au-
 ctor deferendæ Italiæ post Cannensem cladem. In
 equestribus quoque notis eadem servata causa; sed
 erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis
 omnibus (& multi erant) adempti equi, qui
 Cannensium legionum equites in Sicilia erant;
 addiderunt acerbiter etiam tempus, (2) ne præ-
 terita stipendia procederent iis, qui equo publi-
 co meruerant, sed dena stipendia equis privatis
 facerent. Magnum præterea numerum eorum con-
 quisiverunt, qui equo merere deberent: atque ex
 iis, qui principio ejus belli septem & decem an-
 nos nati fuerant, neque militaverant, omnes (3)
 ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda, quæ
 circa forum incendio consumpta erant, VII. ta-
 bernas, macellum, atrium regium.

C A P U T XV.

*Proficiscentibus ad bellum consulibus, Marcellus,
 ut Annibalem, dum a Fabio Tarentum oppu-
 gnatur, bello detineat, cedentem insequitur:
 prælio commisso, Annibal, orta ab Romanis fu-
 ga, superior est.*

12 **T**Ransactis omnibus, quæ Romæ agenda erant,
 consules ad bellum profecti: prior Fulvius
 prægressus Capuam; post paucos dies consecutus
 Fabius; qui & collegam coram obtestatus, & per
 literas Marcellum, ut quam acerrimo bello deti-
 neret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugna-
 ret;

(1) *Victurus esset*) Probaturus esset.

(2) *Ne præterita &c.*) Ne præteritorum stipendiorum, quæ
 equo publico emeruerant, ulla ratio haberetur.

(3) *Ærarios fecerunt*) Vid. notam ad l. IV. c. 24.

ret; ea urbe adempta, hosti undique pulso, nec
 ubi confisteret, (1) nec quid fidum respiceret, U.C.
 habenti, ne remorandi quidem causam in Italia
 fore. Rhegium etiam nuntium mittit ad præse-
 ctum præsidii, quod ab Lævino Conf. adversus
 Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum;
 pars maxima ab Agathirna (sicut ante dictum
 est) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum
 assuetorum; additi erant Bruttiorum (2) indidem
 perfugæ, & audacia & ad audendum omnia ne-
 cessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium pri-
 mum agrum depopulandum duci iussit: inde ad
 Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non
 impigre solum, sed etiam avide exsecuti, direptis
 fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem op-
 pugnant. Marcellus consulis literis excitus, &
 quia ita in animum induxerat, neminem ducem
 Romanum tam parem Annibali, quam se, esse:
 ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hiber-
 nis profectus, ad Canusum Annibali occurrit.
 Solicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus; ce-
 terum, ut appropinquare Marcellum audivit, ca-
 stra inde movit. Aperta erat regio sine ullis ad
 insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere
 inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque
 castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in
 aciem legiones educebat. Annibal turmatim per
 equites, peditumque jaculatores levia certamina
 ferens, casum universæ pugnæ non necessarium
 ducebat; tractus est tamen ad id, quod vita-
 bat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur
 locis planis ac patentibus Marcellus; castra inde
 ponentem, pugnando undique in munitores, ope-
 ribus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque
 totis copiis; & cum jam nox instaret, Marte
 æquo discessum est; castra exiguo distantia spatio
 raptim ante noctem permunita. Postero die luce
 prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec
 Annibal detrectavit certamen, multis verbis ad-
 hortatus milites, ut memores *Trafymeni, Cannarumque*,
contunderent ferociam hostis; urgere, atque
instare eum: non iter quietos facere, non ca-
stra

(1) *Nec quid fidum respiceret, habenti*) Nec fidum a tergo
 persequi habenti, quo se reciperet.

(2) *Indidem*) Ex hac ipsa regione, in qua Rhegium erat.

U.C. 543. *sra ponere pati, non respirare, aut circumspicere: quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse; si uno praelio baud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum.* His irritati adhortationibus, simulque tadio ferociae hostium quotidie instantium lacerantiumque, acriter praelium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est; cedere inde ab Romanis (1) dextera ala, & extraordinarii coepere; quod ubi Marcellus vidit, duodevicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii segniter subeunt: turbata tota acies est: dein prorsus fusa, &, vincente pudorem metu, terga dabant. Cedereque in pugna ad duo millia & septingenti civium, sociorumque: in his quatuor Romani centuriones fuere, duo tribuni militum, M. Licinius, & M. Fulvius; signa militaria quatuor (2) de ala prima, quæ fugit, duo de legione, quæ cedentibus focis succederat, amissa.

C A P U T XVI.

Acriter propter fugam increpiti a Marcello milites, pugnam ad dedecus abolendum ultro poscunt; cum postero die illos in aciem Marcellus eduxisset, Annibalem superat.

13 **M**arcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sævam atque acerbam apud milites habuit, ut praelio per diem totum infelicitate tolerato tristior iis irati ducis oratio esset. *Diis immortalibus, ut in tali re, laudes gratesque, inquit, ago, quod victor hostis, cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portasque, non in ipsa castra est aggressus; deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pavor hic? qui terror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? nempe iidem sunt ii hostes, quos vincendo, & victos secundo priorem astatem absumpsistis: quibus dies, noctesque fugientibus per hos dies institistis: quos levibus praeliis fatigastis: quos hesternum die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea,*

qui-

(1) *Dextera ala, & extraordinarii*) Socii pars alares erant, pars extraordinarii.
(2) *De ala prima*) De ala, quæ in prima acie fuerat.

quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere, ac poenitere vos oportet; nempe equis manibus hesternum die diremistis pugnam; quid hec nox, quid hec dies absulit? vestre his copie imminutæ sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus; corpora tantum, atque arma eadem sunt; an si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostes? signa alicui manipulo, aut cohorti absulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, ut veniam eius diei daret: ubi vellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego vero experiar, inquit, milites, & vox crastina die in aciem educam, ut victores potius, quam victi, veniam imperetis, quam petitis. Cohortibus, quæ signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesque manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites, equitesque armati adessent, edixit. Ita concio dimissa fatentium jure ac merito sese increpitos, neque illo die virum quemquam in acie Romana fuisse, præter unum ducem; cui aut morte satisfaciendum, aut egregia victoria esset. Postero die armati ornatique ad editum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatque, a quibus orta pridie fuga esset, cohortesque, quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum; edicere jam sese, omnibus pugnandum, ac vincendum esse: & aditendum singulis, universisque, ne prius hesternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ, fama Romam perveniat. Inde cibo corpora sufficerent. Ubi omnia dicta, factaque sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vicit, ferociter inflat victis: seu victus est, instaurat cum victoribus certamen. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnam utrinque aliquanto, quam pridie, acius est, Poenis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus, Romanis ad demandam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro

U.C. 543. tro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus prærant: Marcellus mediam aciem hortator, testisque præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primam aciem induci iussit, si quem injicere ea res tumultum, ac pavorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesque, & partim conculcatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant, nudaverant una parte aciem; latiusque fuga manasset, ni C. Decimius Flavius tribunus militum (1) signo arrepto primi hastati manipulum ejus signi se sequi jussisset; duxit, ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant: pilaque in eas conjici jussit. Hæserunt omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba; sed ut non omnes vulnerati sunt, ita in quorum tergis infixæ steterunt pila, (2) ut est genus anceps, in fugam versi, etiam integros avertere. Tum jam non unus manipulus, sed pro se quisque miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere, eo magis ruere in suos belluæ: tantoque majorem stragem edere, quam inter hostes ediderant, quanto acrius pavor confternatas agit, quam insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcurfu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesque avertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus; nec ante finis sequendi est factus, quam in castra paventes compulsi sunt; nam super alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephantum forte duo in ipsa porta corruerant, coactique erant milites per fossam vallumque ruere in castra; ibi maxima hostium cædes factæ. Cæsa ad octo millia hominum, quinque elephantum. Nec Romanis incruenta victoria fuit; mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & CCC. occisi: vulnerati permulti civium, sociorumque. Annibal nocte proxima castra

(1) Signo ... primi Hastati) Signo primi manipuli Hastatorum.

(2) Ut est genus anceps) Ut bellua illa ejusmodi est, quæ tam in suos, quam in hostes ruat.

castra movit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo fauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen, missi, postero die retulerunt, Brutios Annibalem petere.

CAPUT XVII.

Ad Q. Fulvium cos. aliquot populi, traditis Annibalis præsidis, quæ in urbibus habebant, desiscunt: Q. Fabius ejus collega, Manduria in Sallentinis vi capta, Tarentum profectus, eo per prodicionem potitur.

Idem ferme diebus & ad Q. Fulvium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscientes, traditis præsidis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dederunt sese: clementerque a consule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Bruttiis similis spes veniæ facta, cum ab iis Vibius, & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis ejus, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Sallentinis Manduriam cepit; ibi ad quatuor millia hominum capta, & ceteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra: naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque moenium oppugnandorum: partim tormentis & saxis, omni quoque genere instruit: onerantur: ut alii machinas, scalasque ad muros propugnatores. Eæ naves, ab aperto mari ut urberem aggredierentur, instructæ paratæque sunt. Erat liberum mare, classe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram transmissa. In Bruttiis interim Caulonia oppugnatores sub alium a præsentis impetu tutum, ad cetera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leve divit. Præsidium ad rem ingentem potiundam adjut. Tarentini habebant; ejus præsidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii

U.C. ferendam, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent; eadem, qua cepimus, arte Tarentum amissimus. Ne tamen fugientis modo convertisse agmen videretur, quo constiterat loco, quinque millia ferme ab urbe posuit castra; ibi paucos moratus dies, Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita iis priora fore, si Metapontum ei cum praesidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatae sunt. Enimvero latus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inivictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti prius, quam egrederetur ab Tarento, aves semel, atque iterum non addixerunt; hostia quoque caesa consulenti deos, aruspex cavendum a fraude hostili, & ab insidiis, praedixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, emissi, ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi, metu gravioris quaestionis, detegunt insidias.

C A P U T XIX.

In Hispania Scipio, auctis per reconciliatorum principum transitionem suis copiis, ad Bæculam cum Asdrubale Amilcaris confliat, & vincit.

17 **A** Statim ejus principio, qua hæc agebantur, reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captivorumque absumpisset, Edelco ad eum, clarus inter duces Hispanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos; sed, præter eam causam, etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem averterat ad Romanum a Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili, Mandonioque fuit; haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu, relicto Asdrubale, secedendi in imminentes castris ejus tumulos, unde per continentia jura tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal, cum hostium res tacitis augece-

re

re incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, ut, nisi audendo aliquid moveret, qua cepissent, ruerent: dimicare quam primum statuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, cum a spe, quam successus rerum augebat, tum quod prius, quam jungerentur hostium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam simul cum universis malebat. Ceterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat; nam cum videret nullum esse navium usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis navibus Tarraconem, navales socios terrestribus copiis addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, tanto opificum numero inclusit. Cum iis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujusque populi fines transiret, prosequentibus, excipientibusque sociis, Indibilis, & Mandonius cum suis copiis occurrerunt. Indibilis, pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolidus incauteque, sed potius cum verecunda gravitate, propiorque excusanti transitionem ut necessariam, quam glorianti ea velut ad primam occasionem raptam. Scire enim se, transfugæ nomen execrabile veteribus sociis, novis suspectum esse; neque eum se reprehendere morem hominum, (1) si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginenses commemoravit; avaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis injurias in se, atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum jampridem ibi esse, ubi jus ac fas crederet coli; ad Deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim, atque injurias pati; se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit; quales ex ea die experiundo cognoverit, perinde opere eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem

B 3.

tem

(1) Si tamen anceps odium) Si tamen geminum illud odium: tum a veteribus sociis, tum a novis, causa uniuscujusque inspecta, non nomen ipsum transfugæ faciat.

U. C.
543.
* af.
Aue-
rent.

U. C. 543. tem ratam, ubi nec divini quicquam, nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum ejus conjuges liberique lacrymantibus gaudio red-
duntur: atque eo die in hospitium adducti. Pos-
tero die foedere accepta fides, dimissique ad co-
pias adducendas. Iisdem deinde in castris tende-
bant, donec ducibus iis ad hostem perventum est.
Proximus Carthaginienſium exercitus Asdrubalis
prope urbem Bæculam erat; pro castris equitum
stationes habebat. In eas velites, (1) antesigna-
nique, & qui primi agminis erant, advenientes ex-
itinere, prius quam castris locum caperent, adeo
contemptim impetum fecerunt, ut facile appare-
ret, quid utrique parti animorum esset. In castra
trepida fuga compulsi equites sunt, signaque Ro-
mana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem
die irritatis tantum ad certamen animis, castra
Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum
copias recepit, plano campo in summo patentem:
(2) fluvius ab tergo, ante, circaque velut ripa
præceps oram ejus omnem cingebat; suberat &
altera inferior (3) summissa fastigio planities:
eam quoque altera crepido haud facilius in ascen-
sum ambibat. In hunc inferiorem campum poste-
ro die Asdrubal, postquam stantem pro castris
hostium aciem vidit, equites Numidas, leviumque
armorum Baleares & Afros demisit. Scipio cir-
cumvectus ordines signaque, ostendebat, hostem,
*prædamnata spe equo dimicandi campo, captan-
tem tumulos, loci fiducia, non virtutis, aut ar-
morum, stare in conspectu; sed altiora mœnia ha-
buisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Roma-
nus; nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem ar-
mis obstitisse suis; (4) ad id fore altitudines, quas
cepiſſent, hostibus, ut per præcipitia & prærupta sa-
lientes fugerent: eam quoque se illis fugam clausu-
rum.* Cohortesque duas, alteram tenere fauces
vallis,

(1) Antesignani) Vid. ad l. II. c. 20.

(2) Fluvius ab tergo) Fluvius erat ab tergo caſtrorum & tumuli: in fronte ac lateribus velut quædam ripa præceps o-
ram omnem campi illius, qui in summo tumulo erat, cinge-
bat.

(3) Summissa fastigio) In proclive incurvata.

(4) Ad id fore altitudines) Nihil aliud profuturas hostibus
altitudines, nisi ut fuga illis impeditior fieret.

vallis, per quam defertur amnis, jubet: alteram U. C. 543.
viam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua
in agros ferret; ipse expeditos, qui pridie statio-
nes hostium pepulerant, ad levem armaturam in-
fimo stantem supercilio ducit. Per asperta primum
nihil aliud, quam via, impediti iere; deinde ut
sub jactum venerunt telorum: primo, omnis gene-
ris vis ingens effusa est in eos; ipsi contra saxa,
quæ locus strata passim (1) omnia ferme missilia
præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam
turba calonum immista armatis. Ceterum quam
quam ascensus difficilis erat, & prope obruebant
telis faxisque, assuetudine tamen succedendi
muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui,
simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consi-
stere gradu, levem & concurſatorem hostem,
atque intervallo tutum, cum procul missilibus pu-
gna eluditur, instabilem eundem ad cominus
conferendas manus, expulerunt loco: & cæde
magna in aciem altiori superstantem tumulo im-
pegere. Inde Scipio, jussis adversus mediam eva-
dere aciem victoribus, ceteras copias cum Lælio
dividit: atque eum parte dextra tumuli circum-
ire, donec mollioris ascensus viam inveniret, ju-
bet; ipse ab læva, circuitu haud magno, in trans-
versos hostes incurrit. Inde primo turbata acies
est, dum ad circumſonantem undique clamorem
flectere cornua, & obvertere ordines volunt. Hoc
tumultu & Lælius subiit; &, dum pedem refe-
runt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima
acies, locusque ad evadendum & mediis datus
est: qui per tam iniquum locum, stantibus inte-
gris ordinibus, elephantisque ante signa locatis,
numquam evasissent. Cum ab omni parte cædes
fieret, Scipio, qui lævo cornu in dextrum incur-
rerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat.
Et jam ne fugæ quidem patebat locus; nam &
stationes utrinque Romana dextra, lævaque inse-
derant vias: & portam caſtrorum ducis princi-
pumque fuga clauſerat, addita trepidatione ele-
phantorum, quos territos æque atque hostes ti-
mebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum. 19
Asdrubal jam antequam dimicaret, pecunia rapta,

(1) Omnia ferme missilia) Quæ saxa erant ejusmodi, ut ma-
nu capi & mitti possent.

U.C. elephantisque præmissis, quamplurimos poterat de
 543. * al. fuga excipiens, præter * Tagum flumen ad Py-
 Te- renæum tendit.

CAPUT XX.

Scipio propter animi magnitudinem rex ab Hispanorum multitudine appellatus, nomen aversatur: captum inter alia proximo prælio puerum regalem eximie formæ ad avunculum Masanissum cum domis amittit.

Scipio castris hostium potitus, cum, præter libera capita, omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit; ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros vendere quæstorem iussit. Circumsusa inde multitudo Hispanorum, & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, silentio per præconem facto, *sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent; regium nomen alibi magnum, hæc intolerandum esse; regalem animum in se esse; si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, taciti iudicaret, vocis usurpatione abstererent.* Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alii mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum divisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regii generis esse, ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cujus, & cur id ætatis in castris fuisset, Numidam se lacrymans esse ait: Massivam populares vocare; orbem a patre relictum, apud matrem avum Galam regem Numidarum (1) eductum; cum avunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam trajecisset; prohibitum propter ætatem a Masanissa, numquam ante prælium

(1) Eductum) I. e. educatum, ut ipse Livius sup. lib. 28. c. 43. & Terent. Andr. A. I. Sc. 5.

iniisse; eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, infcio avunculo, clam armis, equoque sumpto, in aciem exisse; ibi prolapsus equo effusum in præceps captum ab Romanis esse. Scipio cum aservari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit; inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, *velletne ad Masanissam reverti?* Cum effusis gaudiis lacrymis cupere vero diceret, tum puerum annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: iussisque profequi quoad vellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum; & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo jungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum ætatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit.

CAPUT XXI.

Duces Carthaginienses post rem ad Bæculam male gestam de bello consultant: decernitur inter cetera, ut Asdrubal Amilcaris in Italiam transiret.

Paucis post prælium factum ad Bæculam diebus, cum Scipio rediens Tarraconem saltu Castulonensi jam excessisset; Asdrubal Gisgonis filius, & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cetera exsequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusque provinciæ regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem constabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice, privatimque esse: nec transitionis finem ante fore, quam omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniæ amoeni, aut traducti in Galliam forent; itaque etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundem tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi bellum*

U. C. caput, & rerum summa esset, simul ut Hispanos
 543. omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania ab-
 duceres: exercitum ejus cum transitionibus, tum
 adverso praelio imminutum, Hispanis repleti mi-
 litibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio
 tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad
 conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere.
 Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lu-
 sitaniam abire: nec cum Romano manus confere-
 re. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris es-
 set, tria millia equitum expleri: eumque va-
 gum per (1) citeriorem Hispaniam sociis open-
 ferre, hostium oppida, atque agros populari.
 His decretis, ad exsequenda, quæ statuerant
 duces digressi.

C A P U T XXII.

Cum propter acerbas conciones C. Publii Bibuli
 tribuni plebis ageretur de abrogando Marcelli
 imperio, is Romam rediens, cum semet egre-
 gie purgasset, antiquata rogatione, Consul
 præterea creatur; additur illi collega T. Quin-
 ctius Crispinus: exorto interim in Etruria ab
 Arretinis motu, eo mittitur ad rem inspicien-
 dam Marcellus.

HÆC eo anno in Hispania acta. Romæ fama
 Scipionis in dies crescere; Fabio Tarentum
 captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen
 esse; Fulvii senescere fama; Marcellus etiam ad-
 verso rumore esse, super quam quod primo male
 pugnaverant, quia vagante per Italiam Annibale,
 media ætate Venusium in castra milites abduxisset.
 Inimicus erat ei C. Publius Bibulus tribu-
 nus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adversa
 fuerat, assiduis concionibus infamem, invisum-
 que plebi Claudium fecerat: & jam de imperio
 abrogando ejus agebat; tum tamen necessarij
 Claudii obtinuerunt, ut relicto Venusiæ lega-
 to,

to, Marcellus Romam * veniret (1) ad purganda
 ea, quæ inimici * decernerent, nec de imperio
 ejus abrogando, absente ipso, ageretur. Forte sub
 idem tempus & Marcellus ad deprecandam igno-
 miniam, & Q. Fulvius consul comitiorum causa
 Romam venit. Actum de imperio Marcelli in cir-
 co Flamini est, ingenti concursu plebisque, &
 omnium ordinum: accusavit tribunus plebis non
 Marcellum modo, sed omnem nobilitatem: Fraus
 de eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal deci-
 mum jam annum Italiam provinciam habeat, diu-
 tius ibi, quam Carthagine vixerit; habere fru-
 ctum imperii prorogati Marcello populum Roma-
 num; bis caesum exercitum ejus æstiva Venusiæ sub
 ædibus agere. Hanc tribuni orationem ita obruit
 Marcellus commemoratione rerum suarum, ut
 non rogatio solum de imperio ejus abrogando an-
 tiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti
 consensu centuriæ omnes crearent. Additur colle-
 ga T. Quinctius Crispinus, qui tum prætor erat.
 Postero die prætores creati P. Licinius Crassus
 Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus,
 Sex. Julius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comi-
 tiorum ipsorum diebus sollicita civitas de Etruriæ
 defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis
 fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam provin-
 ciam pro prætore obtinebat. Itaque confestim eo
 missus Marcellus consul designatus, qui rem in-
 spiceret, ac, si digna videretur, exercitu accito,
 bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo me-
 tu compressi Etrusci quieverunt. Tarentinorum
 legatis pacem petentibus cum libertate, ac legi-
 bus suis, responsum ab senatu est, ut redirent,
 cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Ro-
 mani, & plebei eo anno in singulos dies instau-
 rati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus,
 & Ser. Sulpitius Galba: Plebei, C. Servilius, &
 Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut
 tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem
 ejus, quem triumvirum agrarium occisum a Bojis
 circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat,
 vivere, atque in hostium potestate esse, satis constabat.

B 6

CA-

(1) Ad purganda ea, quæ inimici decernerent. Ad purgan-
 da crimina, quibus freti inimici graves in eum sententias de-
 cerent.

(1) Citeriorem Hispaniam. Citerior Hispania hic est ulte-
 rior, nempe ab ætro amne ad Oceanum; loquuntur enim Pœni.

Initio consulatu a M. Marcello quintum, & T. Quintio Crispino, provinciæ, & exercitus discernuntur: cum sine litatione cæsa a consulibus hostiæ essent, nuntiata prodigia procurantur: causa pestilentiae ludi Apollinares in perpetuum voveantur.

22
4.C.
144.

UNdecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum, (ut numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Utrique consulum Italia decreta provincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerent duos, quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum, & Sallentini provincia evenisset. Ceteræ provinciæ ita divisa prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pontifici maximo peregrina, & quo senatus censuisset: Sex. Julio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quintii prætoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, ut pro prætore in Etruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, ut pro prætore Galliam eandem provinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuerat. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculejo decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat; additæ ei ad præsidium provinciæ quinquaginta longæ naves, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Silano suæ Hispaniæ, sui que exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta navibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum navalem apparatus eo anno Carthagine esse: CC. navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque, ac Sardinia impleturos. Et in Sicilia ita divisa res est. Sex. Cæsari exercitus

exercitus Cannensis est datus: M. Valerius Lavinius (ei quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem, quæ ad Siciliam erat, navium LXX. obtineret, adderetque eo XXX. naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant: cum ea centum navium classe, si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpitio, ut eadem classe Macedoniam, Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permittum. Una & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbano negotium datum, ut naves longas XXX. veteres reficeret, quæ Ostiæ erant, & viginti novis naves sociis navalibus completeret, ut quinquaginta navium classe oram maris vicinam urbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, ut (1) inde præcipue caveret, ne qua nova consilia orirentur. Prætores in provincias profecti. Consules religio tenebat, quod, prodigiis aliquot nuntiatis, non facile litabant. Et ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulcra aliquot de cælo tacta: cum iis, (adeo minimis etiam rebus prava religio inferit deos) mures in æde Jovis aurum rosisse: Cassini examen apum ingens in foro confedissee: & Ostiæ murum, portamque de cælo tactam: Cære vulturium volasse in ædem Jovis: Vulturni sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ majores sine litatione cæsa, dique non impetrata (2) pax deum; in capita consulum, Rep. incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio Coss. a P. Cornelio Sulla, prætore urbano, primum facti erant: inde omnes deinceps prætores urbani facerant: sed in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno pestilentia gravis incidit in urbem, a

gros-

(1) Inde. Ab Arretio, quæ urbs tum Romanis valde suspecta erat.

(2) Pax deum. Vid. ad XXIV. II.

u.c. grosque, quæ tamen magis in longos morbos, 544. quam in pernicipiales, evasit. Ejus pestilentie causa & supplicatum per compita tota urbe est, & P. Licinius Varus, prætor urbanus, legem ferre ad populum jussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem voverentur. Itaque ipse primus ita vovit, fecitque ante diem III. Nonas Quintiles; is dies deinde solemniss servatus.

C A P U T XXIV.

Crescente fama de Arretinorum motu, acceptis inde per C. Hostilium obsidibus, C. Terentius Varro eo presidii causa cum legione mittitur. De Tarentinis cum variatum in senatu sententiis esset, in aliud tempus consiliatio differtur: de M. quoque Livio, præfecto arcis Tarentine, magna contentione in senatu agitur.

24. **D**E Arretinis & fama in dies gravior, & cura crescere patribus; itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere; cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus: qui ut advenit, extemplo Hostilium legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre jussit, præsidiaque locis idoneis disposuit; tum in foro citatis senatoribus obsides imperavit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit; inde portas custodire jussit tribunos militum, præfectosque socium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segenius, negligentiusque factum; septem principes senatus, prius, quam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari coëptus esset, desiderati, bonaque eorum venerunt; a ceteris senatoribus CXX. obsides, liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tamquam imminente Etrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere jussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cete-

cetero exercitu placuit totam provinciam peragraré, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus 544. res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claves portarum cum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidi se, ipse alias claves omnibus portis imposuit: cavique cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intensius monuit, ut in eo spem, non moturos quicquam Etruscos, poneret, si, ne quid movere possent, præcavisset. De Tarentinis 25 inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso, quos ceperat armis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, poenæque. S. C. in sententiam M. Acilii factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentinique omnes intra moenia continerentur: (1) res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Livio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, aliis * sententiis S. C. notantibus præfectum, quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset: aliiis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret: (2) mediis ad censores, non ad senatum, cognitionem de eo pertinere dicentibus; cujus sententiæ & Fabius fuit; adjecit tamen, fateri se, opera Livii Tarentum receptum, quod amici ejus vulgo in senatu jactassent; neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret.

* al. senatus-consulto.

CA.

(1) Res integra postea referretur) Res postea de integro ex-pende nata senatus deliberationi subiceretur.
(2) Mediis) Iis qui mediam sententiæ viam sequebantur.

Profecto ab Urbe Crispino Cos. Marcellus collega religionibus teneret, quibus procuratis, cum Venusiam duxisset exercitum, illi Crispinus, ommissa Locrorum oppugnatione, se conjungit: ambo deinde Consules speculandi causa e castris egressi, insidiis ab Annibale circumveniuntur: Marcello occiso, Crispinus vulneratus fugit.

Consululum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum alia atque alia objecta animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a pontificibus impediatur: quod negabant, unam cellam amplius, quam uni Deo, rite dedicari: quia si de cælo tacta, aut prodigium aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod, utri deo divina res fieret, sciri non posset: neque enim duobus, nisi certis deis, rite una hostia (1) fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere: neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia arcesserat: & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea ommissa oppugnatione est, quia Lacinium Annibal admovent copias: & collegam eduxisse jam a Venusiæ exercitum, fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutiis reditum, & inter Venusiam, Bantiamque minus trium millium passuum intervallo consules binis castris confederant. In eadem regionem & Annibal rediit, averso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus junctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal, quia.

quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat: ut, cum eodem si dimicandum foret, nec spem, nec metum ex vano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parum futurum credebatur; itaque totus in suas artes versus, insidiis locum quærebat. Levia tamen prælia inter bina castra vario eventu fiebant; quibus cum extrahi æstatem posse, consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat, duci eo jusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Peteliæ equitum duo, pedum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa; & mille & CC. ferme vivi capti; alii dissipati fuga per agros saltusque, Tarentum redire. Tumulus erat silvestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani, qualis pars ejus, quæ vergeret ad hostium castra, esset, ignorabant; Annibal insidiis, quam castris, aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdum nemo ab statione movebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conficerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum; ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus haberent hostem. Movit ea res Marcellum; & collegæ, *quin imus*, inquit, *ipsi cum equitibus paucis exploratum; subjecta res oculis certius dabit consilium.* Adficiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani, ceteri Etrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus, consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo (1) præfetti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die, quidam prodidere memoriæ, Cos. Marcellum: & prima hostia cæsa, (2) jecur sine capite inventum:

(1) Præfetti socium) Vid. ad XXIII.
(2) Jecur sine capite) Vid. ad VIII. s.

(1) Fieri) I. e. litari, sacrificari.

U.C. tum : in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. (1) Ausum etiam visum in capite : nec id sane aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia, exta nimis lata apparuissent. Ceterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut numquam satis castra castris collata duceret. Tum quoque vallo egrediens signum dedit, ut (2) ad locum miles esset paratus : si collis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguam campi ante ea castra erat : inde in collem aperta undique, & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli, aut lignorum causa longius a castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisque latebris exorirentur. Non ante apparere, (3) quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat, quam circumiere, qui ab tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea valle consules essent, ut neque evaderent in jugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumventi haberent : extrahi tamen diutius certamen potuissent, ni cœpta ab Etruscis fuga pavorem ceteris injecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Etruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabantem ex equo moribundum videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus jaculis icti, & Marcello adolecente, faucio & ipso, effugerunt. Interfecti A. Manlius tribunus militum : & ex duobus præfectis focium M. Aulius occisus : L. Arennius captus ; & lictores consulum quinque vivi in hostium potestatem venerunt ; ceteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt : equites tres & XL. aut in prælio, aut in fuga ceciderunt :

(1) *Austum*) Majorem solito molem. *Austum* hic ab *ausus*, us.

(2) *Ad locum*) An, statim, quantocius? ut idem sit atque illico, quod est ex duobus vocibus in loco. Certe alio modo non exponas illas voces.

(3) *Quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat*) Qui consurrecturi erant ab jugo ipso obvii Romanis adscendentibus.

runt : duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & U.C. in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio, cum consulem, & filium alterius consulis faucios, exiguaeque infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum aliqui miserabilis fuit : tum quod nec pro ætate, (major jam enim LX. annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvide se, collegamque, & prope totam Rempub. in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exsequi velim. Ut omittam alios, L. Cælius triplicem gestæ rei ordinem edit, unam traditam fama : alteram scripta (1) laudatione filii, qui rei gestæ interfuerit : tertiam, quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta assert. Ceterum ita fama variat, ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidiis circumventum tradant.

CAPUT XXVI.

Annibal, Marcelli nomine, cujus annulo potitus fuerat, compositis literis, Salapiam tentat : cum Salapiani fraudem sensissent, ad urbem accedentem fraude capiunt : inde Locros profectus, fugato ad naves L. Cincio, qui eos summa vi oppugnabat, obsidionem solvit.

Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, vulnere alterius, injectum effectum, ne cui deesset occasione, castra in tumultum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert ; ibi inventum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio infrequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in iis loco alto & tuto undique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat ; ejus signi errore ne qui dolus nesciretur a Poeno, metuens Crispinus, circa civitates proximas miserat nuntios, occisum collegam esse, annu-

(1) *Laudatione filii*) Mos erat apud Romanos, ut clari viri a propinquis publica oratione e Rostris habita laudarentur.

u.c. annuloque ejus hostem potitum : ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuntius consul Salapian venerat, quam litera ab Annibale allata sunt, Marcelli nomine composita : se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum ; parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem, & (1) ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum intersectorum rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuntio, (perituga autem Romanus erat) ut sine arbitrio milites, quæ vellent, agerent, oppidanos per muros, urbisque opportuna loca in stationibus disponunt : custodias, vigiliisque in eam noctem intentius instruunt : circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perituga Romanorum, & arma Romana habebant ; ii, ubi ad portam est ventum, latine omnes loquentes, excitant vigiles, aperireque portam jubent ; consulem adesse. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri ; porta (2), cataracta dejecta, clausa erat ; eam partim vestibus levant : partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, cum perituga certatim ruunt per portam ; cum sexcenti ferme intraissent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno fonitu cecidit. Salapiani, alii peritugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt : alii e turribus portæ murisque faxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abiit, profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumque omni genere ex Sicilia advesto oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, retenturum defensurumque se urbem, prima spes morte nuntiata

(1) *Ab ira ... equitum intersectorum*) Vid. ad XXVI. cap. 38.

(2) *Cataracta dejecta, clausa erat*) Porta clausa erat per cataractam dejectam. Cataracta est porta pensilis e transversis lignis ferroque in reticuli modum compacta, quæ addita principi portæ claudit aditum quum demissa est, in altum sublata aperit.

tiata Marcelli affulsit : secutus inde nuntius, Annibalem, Numidarum equitatu præmissis, ipsum, quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primum Numidas edito e speculis signo adventare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improvise id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat ; deinde ut supervenire Numidæ, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent, relictis operibus, machinisque, quibus muros quætiebant. Ita adventu Annibalis soluta Locrorum obsidio est.

CAPUT XXVII.

Literæ Crispini Cos. de morte Marcelli collegæ, deque discrimine ipsius magnum luctum, & metum Romæ faciunt : M. Valerius in Africam cum trajecisset, prospere apud Clupeam commissa pugna, in Siciliam cum præda revertitur.

Crispinus, postquam in Bruttios profectum Annibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam abducere iussit ; ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix læticæ agitationem prægravitate vulnere patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. *Se comitiorum causa non posse Romam venire : quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento sollicitus esset, ne ex Brutiis Annibal eo converteret agmen ; legatos opus esse ad se mitti, viros prudentes, cum quibus quæ vellent, de Rep. loqueretur.* Hæ literæ recitatae, & magnum luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt : & ad consulem tres legati missi, Sex Julius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare consuli iussi, ut si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem (1) in agro Romano diceret comi-

(1) *In agro Romano*) In agro qui esset Romanæ ditionis. Vid. ad c. 5. supra.

U.C. 544. mitiorum causa; si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas fociorum urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum navium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam urbem excensione facta, agrum late nullo ferme obvio armato vastabat; inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam adventare. LXXX. erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri navalique præda Lilybæum rediit.

C A P U T XXVIII.

Res adversus Philippum & Achaeos a P. Sulpitio gestæ.

30. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos Machanidas Tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat: & Ætoli navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfuit, (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque Regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem Ætoli duce Phylia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum, & mille ferme ex Romana classe a P. Sulpitio missos. Adversus hunc duces, atque has copias Philippus bis prospero eventu pugnavit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu compulsi Lamiae urbis moenibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutaque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremque. Eo legati ab Rege Egypti Ptolemæo, Rhodisque, & Atheniensibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philip-

pum, atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis U.C. 544. ex finitimis pacificator Aminander Rex Athamæ erat (1), ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis, quam ne Philippus regnumque ejus grave libertati futurum, rebus Græciæ immiseretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta; interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Boeotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portibus, & litiorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto adversus Attalum, si forte interim trajectisset, profectus ipse cum paucis equitum, levisque armaturæ Argos venit. Ibi curatione (2) Heræorum, (3) Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum Reges ex ea civitate oriundos referunt, Heræis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est adinductum multo ante sociorum concilium. Ibi de Ætolico finiando bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacta, Ætoli turbavere; postquam & Attalum Ægiam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audire; vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primum questi sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylum redderent: Romanis restitueretur (4) Atintania; Scerdilædo, & Pleurato Ardyæ. Id vero indignum ratus Philippus, victis victori sibi ultro conditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse, dixit, spem ullam habentem quieturos Ætolos: sed ut omnes socios testes

(1) Ferocioribus, quam &c. Id est, cuius ferocia male conveniret cum humanissimis Græcorum moribus.

(2) Heræorum) Ludorum in honorem Junonis, quæ Græcis hæc dicitur.

(3) Nemeorum) Ludi diis a Nemea silva, in honorem Achæmori, vel ut putant alii, in Herculis, institutos.

(4) Atintania) Regio Illyrici, a Romanis in deditionem accepta.

u.c. *res haberet, se pacis, illos belli causam quesisse.*
 544. Ita, infecta pace, concilium dimisit, quatuor
 millibus armatorum relictis ad praesidium Achaeo-
 rum, & quinque longis navibus acceptis; quas si
 adiecisset missa nuper ad se classi Carthaginien-
 sium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus
 navibus, statuerat navali praelio laceessere Roma-
 nos, jamdiu in ea regione potentes maris; ipse
 ab eo concilio Argos regressus; jam enim Nemeo-
 rum appetebat tempus, (1) quae celebrari volebat
 31 praesentia sua. Occupato rege apparatu ludorum,
 & per dies festos licentius, quam inter belli tem-
 pora, remittente animum, P. Sulpitius ab Nau-
 pacto profectus classem appulit inter Sicyonem,
 & Corinthum, agrumque nobilissimae fertilitatis
 effuse vastavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis
 excivit: raptimque cum equitatu profectus, se
 subsequi peditibus iussis, palatos passim per agros,
 gravesque praeda, ut qui nihil tale metuerent,
 adortus Romanos compulit ad naves. Classis Ro-
 mana haudquaquam laeta praeda Naupactum re-
 diit. Philippus ludorum quoque, qui reliqui e-
 rant, celebritatem quantacumque de Romanis ta-
 men victoriae partae fama auxerat: laetitiaeque in-
 genti celebrati festi dies, eo magis etiam, quod,
 populariter dempto capitis insigni, purpura, at-
 que alio regio habitu, aequaverat ceteris se in spe-
 ciem: quo nihil gratius est civitatibus liberis.
 Praebuisseque haud dubiam eo facto spem liberta-
 tis, nisi omnia intoleranda libidine foeda, ac de-
 formia effecisset; vagabatur enim cum uno, aut
 altero comite (2) per maritas domos dies noctes-
 que: & submittendo se in privatum fastigium, quo
 minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem
 cum aliis vanam ostendisset, totam in suam li-
 centiam verterat; neque enim omnia emebat, aut
 eblandiebatur, sed vim flagitiis adhibebat: pericu-
 losumque & viris, & parentibus erat, moram in-
 commoda severitate libidini regiae fecisse; uni etiam
 principi Achaeorum Arato adempta uxor nomine
 Poly-

(1) *Qua celebrari*) Quibus spectantium concursus augeri
 praesentia sua volebat.

(2) *Per maritas domos*) Id est, per domos in quibus
 cum uxore degeret.

Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Mace-
 doniam asportata fuerat. Per haec flagitia solemni u. c.
 Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dy-
 mas est profectus ad praesidium Aetolorum, quod
 ab Eleis accitum, acceptumque in urbem erat,
 ejiciendum. Cycliadas, (penes eum summa im-
 perii erat) Achaeique ad Dymas regi occurrere,
 & Eleorum accensi odio, quod a ceteris Achaeis
 dissentirent: & insensu Aetolis, quos Romanum
 quoque adversus se movisse bellum credebant.
 Profecti a Dymis conjuncto exercitu, transeunt
 Larissum amnem, qui Eleum agrum a Dymaeo
 dirimit. Primum diem, quo fines hostium ingressi
 sunt, populando absumpserunt. Postero die acie
 32 instructa ad urbem accesserunt, praemis equitibus,
 qui obequitando portis promptum ad excursions
 genus lacefferent Aetolorum. Ignorabant, Sulpi-
 tium cum quindecim navibus ab Naupacto Cy-
 cliadem trajecisse; & expositis in terram quatuor
 millibus armatorum silentio noctis, ne conspici
 agmen posset, intrasse Elim. Itaque improvisa res
 ingentem injecit terrorem, postquam inter Aetolos,
 Eleosque Romana signa, atque arma cognovere.
 Et primo recipere suos voluerat Rex: dein con-
 tracto jam inter Aetolos, & Trallos (Illyriorum
 id est genus) certamine, cum urgeri videret suos,
 & ipse Rex cum equitatu in cohortem Romanam
 incurrit. Ibi equus pilo trajectus cum prolapsus
 (1) per caput regem effudisset, atrox pugna utrin-
 que accensa est, & ab Romanis impetu in regem
 facto, & protegentibus regiis. Insignis & ipsius
 pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset
 praedium inire; deinde cum jam impar certamen
 esset, caderentque circa eum multi, & vulnera-
 rentur, raptus ab suis, atque alteri equo injectus
 fugit. Eo die castra V. millia passuum ab urbe
 Eleorum posuit; postero die omnes copias ad pro-
 pinquum Eleorum castellum, (Pyrgum vocant)
 duxit, quo agrestium multitudinem cum pecori-
 bus metu populationum compulsum audierat; eam
 inconditam, inermemque multitudinem primo sta-
 tim terrore adveniens cepit: compensaveratque
 ea praeda, quod ignominiae ad Elim acceptum
 T. Livii Tom. III. C fue-

(1) *Per caput*) Intellige caput equi, per quod & ejusdem
 collum rex lapsus est.

U. C. fuerat. Dividenti prædam, captivosque (fuerunt
 344. autem quatuor millia hominum, pecorumque omnis generis ad viginti millia) nuntius ex Macedonia venit, Europum quemdam, corrupto arcis præsidique præfecto, Lychnidum cepisse: tenere Dassaritorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico, atque Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achajam, Bœotiamque, & Beboëidem, decimis castris Demetriadem in Thessaliam pervenit. Ibi alii majorem afferentes tumultum nuntii occurrunt: Dardanos in Macedonia effusus Orestidem jam tenere, ac descendisse in Ægestæum campum: famamque inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatibus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeam perfrexit; id inventum ab Ætolo quodam, perlaturumque in Ætoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti regis divulgavit. Post profectiorem ex Achaja Philippi, Sulpitius Æginam classe profectus cum Attalo sese conjunxit. Achæi cum Ætolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus Rex, & P. Sulpitius Æginæ hibernarunt.

C A P U T XXIX.

T. Quinctius Crispinus cos., dicto causa comitiarum, & ludorum Dictatore L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur: cum pro temporum necessitate egregium par consulum fore videretur, si Claudio Neroni M. Livius fuisset adjunctus, quod indigne multis ante annis a populo damnatus esset, delatum honorem primum recusavit, instantibus deinde Patribus, cum Claudio Nerone consul creatur.

Exitu hujus anni T. Quinctius Crispinus consul, dictatore comitiarum ludorumque facienda causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alii Tarenti, alii in Campania mor-

U. C. mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat, duo consules sine memorando prælio interfecti velut orbam Rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Servilium, qui tum ædilis curulis erat, dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Æmilius, prætor urbanus, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus fecerat, & in quinquennium voverat. (1) Tum dictator & fecit, & in sequens lustrum vovit. Ceterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus aliis omisissis, una præcipua cura patres, populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi: ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset. Cum toto eo bello dammosa præpropera ac fervida ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate consensendi cum veste manum, in nec opinatam fraudem lapsos esse; ceterum deos immortales misertos nominis Romani percipisse innoxii exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capitibus damnassee. Cum circumspicerent patres, quosnam consules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius Nero; ei collega quærebatur; & virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem, acrioremque, quam tempora belli postularent, aut hostis Annibal; temperandum acre ejus ingenium moderato, & prudenti viro adjuncto collega censebant. M. Livius erat, multis ante annis ex consulatu populi judicio damnatus; quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migravit, & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominum; octavo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Lavinius consules reduxerant eum in urbem; sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominie acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tonderi, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt; sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati, cum de fama.

U. C.
544.

fama ejus ageretur, (1) stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in se: causamque sermonibus præbuit, indigno injuriam a populo factam: magnoque in damno fuisse, quod tam gravi bello nec opera, nec consilio talis viri usa Respubl. esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Levinum dari collegas posse: quia duos patritios creari non liceret; eandem causam in T. Manlio esse, præterquam quod recusasset delatum consulatum, recusaturusque esset; egregium par consulum fore, si M. Livium C. Claudio collegam adjunxissent. Nec populus mentionem ejus rei ortam a patribus est aspernatus. Unus eam rem in civitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat; levitatem civitatis accusans. Sordidati rei non minus, candidam togam invito offerre: eodem honores, panasque congeri; si bonum virum ducerent, quid ita pro malo, ac noxio damnassent? si noxium comperissent, quid, ita male credito prioris consulatu, alterum crederent? Hæc, taliaque arguentem, & querentem castigabant patres: & M. Furium memorantes, revocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisse; ut parentum severitiam, sic patriæ, patiundo ac ferendo, lenientiam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Livium consulem fecerunt. Post diem tertium ejus diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Portius Licinius, C. Mamilius, A. & C. Hostilii Catones.

(2) Stantem ... in senatu sententiam dicere) Nimirum, quum pluribus verbis sententiam suam explicarent senatores, stantes dicebant; secus, si breviter & uno verbo declararent se huic aut illi sententiæ adhærere.

U. C.
544.

Habitis comitiis, C. Terentius Varro in Etruriam mittitur; per L. Manlium Siculi, & Tarentini, qui aut bello profugi, aut pulsi ab Annibale sese in Græciam receperant, revocantur: ut a consulis Claudio Nerone, & M. Livio communi animo Respublica administraretur, veteres inter eos similitates auctoritate senatus reconciliantur: facta ab iisdem provinciarum sortitione, Neroni Annibal, Livio Asdrubal, jam in Italiam adventans, hostis evenit.

Comitiis perfectis, ludisque factis, dictator, & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam pro prætore missus: ut ex ea provincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius consul habuerat; & L. Manlius trans mare legatus iret, videretque, quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo coetu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in Republ. erant: in consules designatos omnes versi, primum eos fortiri provincias, & præscire quam quisque eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto a Q. Fabio Maximo. (1) Inimicitia ante nobiles inter eos erant: (2) & acerbiores eas, indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebatur; itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione agebat; acris & intentius omnia gesturos, timentes, ne cretendi ex se inimico collegæ potestas fieret; vicit tamen

C 3

(1) Inimicitia ... nobiles inter eos erant) Ortæ ex eo, quod in iudicio illo in quo Livius damnatus fuerat, Nero adversus eum testimonium dixisset.
(2) Et acerbiores eas) Et calamitas Livii fecerat, ut acerbior in eo odium esset.

CA.

u. c. tamen auctoritas senatus, ut, positis simultatibus,
 344. communi animo consilioque administrarent rem-
 publicam. Provinciæ iis non permittæ regionibus,
 sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Ita-
 liæ finibus, alteri adversus Annibalem Bruttii,
 Lucani: alteri Gallia adversus Asdrubalem, quem
 jam Alpibus appropinquare fama erat, decreta.
 Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in
 Etruria essent, addito urbano, eligeret quem mal-
 let, qui Galliam esset fortitus. Cui Bruttii pro-
 vincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis,
 utrius mallet consulum prioris anni exercitum sume-
 ret. Relictum autem a consule exercitum Q. Ful-
 vius pro consule acciperet: eique in annum im-
 perium esset; & C. Hostilio, cui pro Etruria Ta-
 rentum mutaverant provinciam, pro Tarento Ca-
 puam mutaverunt; legio una data, cui Fulvius
 36. proximo anno præfuerat. De Asdrubalis adventu
 in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium
 primum legati nuntiaverant, eum in Galliam tran-
 gressum: erectoque adventu ejus, quia magnum
 pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia
 conducenda, Gallorum animos; missi deinde cum
 iis legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad
 rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Mas-
 siliensibus ducibus, qui per (1) hospites eorum,
 principes Gallorum, omnia explorata referrent;
 pro comperto habere, Asdrubalem, ingenti jam
 coacto exercitu, proximo vere Alpes trajecturum:
 nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod
 clausæ hieme Alpes essent. In locum M. Marcelli
 L. Ælius Pœtus augur creatus inauguratusque
 Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inaugu-
 ratus est in locum M. Martii, qui biennio ante
 mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum con-
 ditum est a censoribus P. Sempronio Tuditano
 & M. Cornelio Cethego: censa civium capita
 CXXXVII. millia C. & VIII.: minor aliquanto nu-
 merus, quam qui ante bellum fuerat. Eo anno
 primum, ex quo Annibal in Italiam venisset, Co-
 mitium tectum esse, memoriæ proditum est: & lu-
 dos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus
 Q. Metello, & C. Servilio; & plebejis ludis biduum
 in-

(1) *Hospites eorum*) Hospitio junctos cum Massiliensibus.

instauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæcilio Me- u. c.
 tello ædilibus plebis; & tria signa ad Cereris ædem 344.
 dederunt; & Jovis epulum fuit, ludorum causa.

CAPUT XXXI.

*Sortitis etiam Prætoribus provincias, Consules,
 priusquam profisciscantur, propter nuntiata pro-
 digia Deos rite placant.*

Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, &
 M. Livius iterum; qui, quia jam designati
 provincias sortiti erant, prætores sortiri jusserunt.
 C. Hostilio urbana jurisdictio evenit, addita &
 peregrina, ut tres in provincias exire possent.
 A. Hostilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Por-
 tio Gallia evenit. Summa legionum trium & XX.
 ita per provincias divisa; ut binæ consulum es-
 sent: quatuor Hispania haberet: tres prætores bin-
 as, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Te-
 rentius in Etruria: duas Q. Fulvius in Brutiis:
 duas Q. Claudius circa Tarentum, & Salentinis:
 unam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut
 scriberentur; primis quatuor legionibus populus tri-
 bunos creavit: in ceteras consules miserunt. Prius
 quam consules profisciscerentur, novendiale sacrum 37
 fuit, quia Vejis de cælo lapidaverat. Sub unius
 prodigii, ut sit, mentionem, alia quoque nuntia-
 ta. Minturnis ædem Jovis, & lucum Maricæ, i-
 tem Atellæ murum, & portam de cælo tactam;
 Minturnenses, terribilius quod esset, adjiciebant,
 sanguinis rivum in porta fluxisse. Et Capuæ lu-
 pus nocte portam ingressus vigilem laniaverat.
 Hac procurata hostiis majoribus prodigia: & suppli-
 catio diem unum fuit ex decreto pontificum; inde
 iterum novendiale instauratum, quod (1) in Armi-
 lustrum lapidibus visum pluere. Liberatas religione
 infansem natum esse quadrimo parem, nec magni-
 tu-

C 4

tu-

(1) *In Armitulstro*) *Armitulstrum*, sive *Armitulstrum* fuit &
 dies festus apud Romanos, qui in Calendario notatur a. d.
 XIV. Kalendas Novembres, quo armati sacra faciebant; &
 locus, in quo nimirum sacra tum fiebant. Hic locum intelli-
 ge, non festum.

(2) *Nuntiatum*) Hæc vox est rectus casus verbi *turbavit*.
 i. e. *allatus nuntius*.

U.C. tudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut
 142. Sinuessæ biennio ante, incertus, mas an foemina
 esset, natus erat. Id vero aruspices ex Etruria
 acciti foedum ac turpe prodigium dicere: extor-
 rem agro Romano, procul terræ contactu, alto
 mergendum; vivum in arcam condidere, prove-
 ctumque in mare projecerunt. Decrevit item
 pontifices, ut virgines ter novenæ per urbem eun-
 tes carmen canerent. Id cum in Jovis Statoris æ-
 de discerent conditum ab Livio poeta carmen,
 tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ;
 prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices
 cum respondissent, donoque divam placandam esse,
 ædiliū curulium edicto in Capitolium convoca-
 tæ, quibus in urbe Roma, intraque decimum la-
 pidem ab urbe domicilia essent, ipsæ inter se
 quinque & XX. delegerunt, ad quas ex dotibus
 stipem conferrent; inde donum pelvis aurea fa-
 cta, lataque in Aventinum, pureque, & caste a
 matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrifici-
 um eidem divæ ab decemviris edicta dies, cu-
 jus ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boves fœ-
 minæ albæ duæ porta Carmentali in urbem du-
 ctæ; post eas duo signa cupressæ Junonis Regi-
 næ portabantur; tum septem & viginti virgines
 longam indutæ vestem, carmen in Junonem Regi-
 nam canentes ibant, illa tempestate forsitan lau-
 dabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & incon-
 ditum, si referatur. Virginum ordinem sequeban-
 tur decemviri coronati laurea, prætextatique, a
 porta Jugario vico in forum venire; in foro
 pompa constitit; & per manus recte data, virgi-
 nes sonum vocis *pulsu pedum* modulantes ince-
 serunt: inde vico Tusco, Velabroque per Boarium
 forum in clivum publicum, atque ædem Junonis
 Reginæ perrextum; ibi duæ hostiæ ab decemviris
 immolatæ, & simulacra cupressæ in ædem illa-
 ta.

*Cum intentius, quam umquam antea, delectus a
 Coss. haberetur, M. Livius inter cetera auxilia,
 volones quoque in exercitus supplementum con-
 scribit.*

Dis rite placatis, delectum consules habebant
 38. acrius intentiusque, quam prioribus annis
 quisquam meminerat habitum; nam & belli ter-
 ror duplicatus novi hostis in Italiam adventu: &
 minus juventutis erat, unde scriberent milites;
 itaque colonos etiam maritimos, qui (1) sacro-
 sanctam vacationem dicebantur habere, dare mi-
 lites cogeant; quibus recusantibus edixere in diem
 certam, ut, quo quisque jure vacationem habe-
 ret, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad se-
 natum venerunt: Ostiensis, Alsensis, Antias,
 Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & a supero
 mari Senensis. Cum vacationes suas quisque po-
 pulus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset,
 præter Antiatem, Ostiensemque vacatio observata
 est; & earum coloniarum juniores jurejurando
 adacti, supra quadraginta non pernoctaturos se
 extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia
 esset. Cum omnes censerent, primo quoque tem-
 pore consulibus eundem ad bellum, (nam & Af-
 drubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus,
 ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam (2) erectam
 in spem rerum novarum sollicitaret: & Annibalem
 suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex
 Brutiis, atque obviam fratri ire posset) Livius
 cunctabatur, parum fidens suarum provinciarum
 exercitibus: collegam ex duobus consularibus e-
 gregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius
 Tarenti præesset, electionem habere; intulerat-
 que mentionem de volonibus revocandis ad signa.
 Senatus liberam potestatem consulibus fecit & sup-
 plendi, unde vellent, & eligendi de omnibus ex-
 ercitibus, quos vellent, permutandique, & ex
 provinciis, quos e Rep. censerent esse, traducen-
 di.

(1) *Sacro sanctam vacationem*) Jurejurando interposito faci-
 tam, ita ut sine magno scelere violari non posset.

(2) *Erectam in spem rerum novarum*) Erectam in spem ma-
 tandi status, & socios Carthaginenses adsciscendi.

u. c. di. Ea omnia cum summa concordia consulum
 544. acta. Volones in undevicesimam & vicesimam le-
 giones scripti; magni roboris auxilia ex Hispania
 quoque a P. Scipione Livio missa quidam ad bellum
 auctores sunt, octo millia Hispanorum, Gallorum-
 que, & duo millia de legionibus militum, equi-
 tum ad mille octingentos, mistos Numidas, Hi-
 spanosque. M. Lucretium has copias navibus ad-
 vexisse, & sagittariorum funditorumque ad qua-
 tuor millia ex Sicilia C. Mamiliam misisse.

CAPUT XXXIII.

*Consules, audito Asdrubalis in Italiam adventu,
 ab Urbe in provincias proficiscuntur: eos profici-
 scentes anxii curis homines prosequuntur.*

39. **A**uxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia
 missæ ab L. Portio prætor: *Asdrubalem mor-
 visse ex hibernis, & jam Alpes transire: octo mil-
 lia Ligurum conscripta, armataque, conjunctura-
 que se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur
 in Ligures, qui eos bello occuparet; se cum inva-
 lido exercitu, quod tutum putaret, progressurum.*
 Hæ literæ consules raptim confecto delectu, ma-
 turius, quam constituerant, exire in provincias
 coegerunt, ea mente, ut uterque hostem sua pro-
 vincia contineret, neque conjungi, aut conferre in
 unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit
 opinio Annibalis; quod etsi ea æstate transiturum
 in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ip-
 se in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum
 hominibus locisque pugnando per quinque menses
 exhausisset, haudquaquam tam facilem maturum-
 que transitum expectabat; ea tardius movendi ex
 hibernis causa fuit. Ceterum Asdrubali & sua, &
 aliorum spe omnia celeriora, atque expeditiora
 fuere: non enim receperunt modo Arverni eum,
 deincepsque alia Gallicæ, atque Alpina gentes,
 sed etiam secutæ sunt ad bellum; & cum per mu-
 nita pleraque transitu fratris, quæ antea invia fue-
 rant, ducebat: tum etiam, duodecim annorum
 assuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam
 hominum transibat ingenia. Inusitati namque antea
 alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra
 affue-

assueti, omni generi humano infociabiles erant, u. c.
 & primo ignari, quo Poenus pergeret, suas rupes, 544.
 suæque castella, & pecorum hominumque prædam
 peti crediderant; fama deinde Punici belli, quo
 duodecimum annum Italia urebatur, satis edocue-
 rat, viam tantum Alpes esse: duas prævalidas
 urbes, magno inter se maris terrarumque spatio
 discretas, de imperio, & opibus certare. Hæ cau-
 sæ aperuerant Alpes Asdrubali. Ceterum quod ce-
 leritate itineris profectum erat, id mora ad Placen-
 tiam, dum frustra obsidet magis, quam oppugnat,
 corrupt. Crediderat campestris oppidi facilem ex-
 pugnationem esse, & nobilitas coloniæ induxerat
 eum, magnum se excidio ejus urbis terrore ceteris
 injecturum. Non ipse se solum ea oppugna-
 tione impedit, sed Annibalem post famam transi-
 tus ejus tanto spe sua celeriore, jam moventem
 ex hibernis, continuerat, quippe reputantem non
 solum, quam lenta urbium oppugnatio esset, sed
 etiam, quam ipse frustra eandem illam coloniæ
 ab Trebia victor regressus tentasset. Consules di-
 versis itineribus profecti ab urbe, velut in duo 40
 pariter bella distenderant curas hominum, simul
 recordantium, quas primus adventus Annibalis
 intulisset Italiae clades: simul cum illa angeret
 cura, quos tam propitios urbi atque imperio fore
 deos, ut eodem tempore utrobique Respublica pro-
 sperare gereretur; adversa secundis pensando, rem
 ad id tempus extraxit esse; cum in Italia ad
 Trasymenum, & Cannas præcipitasset Respublica,
 prospera bella in Hispania prolapsam eam erexis-
 se; postea cum in Hispania alia super aliam cla-
 des, duobus egregiis ducibus amissis, duos exerci-
 tus ex parte deleisset, multa secunda in Italia Sicilia-
 que gesta (1) quassatam Remp. exceperit: & ipsam
 intervallum loci, quod in ultimis terrarum oris alte-
 rum bellum gereretur, spatium dedisse ad respiran-
 dum; nunc duo bella in Italiam accepta, duos cele-
 berrimi nominis duces circumstare urbem Romanam, &
 unum in locum totam periculi molem, omne onus
 incubuisse; qui eorum prior vicisset, intra paucos
 dies castra cum altero juncturum. Terrebat & proxi-
 mus annus lugubris duorum consulum funeribus.

C 6

His

(1) Quassatam rempublicam exceperit. Fuisse quasi portum a
 quendam, quo quassata reipublicæ navis exciperetur.

11. C. His anxii curis homines, digredientes in provincias
 144. confules prosecuti sunt. Memoriae proditum est, plenum adhuc ira in cives M. Livium ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, ne prius, quam genus hostium cognosset, temere manum conferret, respondisse, ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum; cum quaereretur, quæ causa festinandi esset: *aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam.*

CAPUT XXXIV.

C. Hostilius Tubulus abeuntem in Sallentinos Annibalem cum caede adoritur: Claudius quoque Nero Cos. adversus illum contendens, in Lucanis primum, deinde in Apulia rem prospere gerit.

41. PRIUS quam Claudius consul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, in composito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, novem signa militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul conflingeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios concessit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hostilius Capuam petens, obvius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul adversus Annibalem rem gereret; reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussit, ut Q. Fulvio proconsuli traderet. Annibal, undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in praesidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent; eodem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumentum moenibus prope junctum videbatur Pœnorum vallum: quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana; interjacebat campus: colles imminabant

nebant nudi, sinistro lateri Carthaginienfium, U.C. dextro Romanorum, neutri suspecti, quod nihil 544. silvæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo, ab stationibus procurantes, certamina haud satis digna dictu serebant; id modo Romanum quaerere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde evadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul (1) ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes, additis quinque manipulis, nocte jugum superare, & in averfis vallibus considere jubet: tempus exsurgendi ex insidiis, & aggrediendi hostem, T. Claudium Afellum, tribunum militum, & P. Claudium, præfectum socium, edocet; quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnae propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatu; inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt: tribuno militum tertiae legionis C. Aurunculejo imperat, ut equites legionis, quanto maximo impetu possit, in hostem emittat; ita pecorum modo in compositos toto passim campo se sudisse, ut sterni, obterique, prius quam instruantur, possint. Nondum Annibal e castris exierat, cum pugnantium clamorem audivit; itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Jam primos occupaverat equestris terror; peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant; in compositi hostes, ut quemque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conferunt manus; crescit pugna subsidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnantisque (quod nisi in veteri exercitu, & duce veteri haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum, ne intercluderentur a castris, iniecisset. Inde pavor incussus: & fuga passim fieri coepta est; minorque caedes fuit, quia propinquitias castrorum breviorum fugam percussis fecit; equites enim in

ter.
 (1) Ingenio hostis usus. Ingenium hostis imitatus, & adversus Pœnum arte Punica utens.

U.C. tergo inhærebant : in transversa latera invaserant
 544. cohortes, (1) secundis collibus via nuda ac facili
 decurrentes ; tamen supra octo millia hominum
 occisa : supra septingentos capti : signa militaria
 novem adempta ; elephanti etiam, quorum nullus
 usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat ,
 quatuor occisi, duo capti . Romanorum, socio-
 rumque ducenti ceciderunt . Postero die Pœnus
 quievit . Romanus, in aciem copiis eductis, post-
 eaquam neminem signa contra efferre vidit : spo-
 lia legi cæsorum hostium, & suorum corpora col-
 lata in unum sepeliri iussit ; inde insequentibus
 continuis diebus aliquot, ita institit portis, ut
 prope inferre signa videretur : donec Annibal ter-
 tia vigilia, crebris ignibus tabernaculisque, (2)
 quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numi-
 dis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent,
 relictis, profectus, Apuliam petere intendit . Ubi
 illuxit, successit vallo Romana acies : & Numi-
 dæ ex composito paulisper in portis se, valloque
 ostentare : frustratique aliquandiu hostem, cita-
 tis equis agmen suorum assequuntur ; consul, ubi
 silentium in castris, & ne paucos quidem, qui
 prima luce obambulerant, parte ulla cernebat :
 duobus equitibus speculatum in castra præmissis,
 posteaquam fatis tuta omnia esse exploratum est,
 inferri signa iussit ; tantumque ibi moratus, dum
 milites ad prædam discurrunt, receptui deinde ce-
 cinit : multoque ante noctem copias reduxit . Po-
 stero die prima luce profectus, magnis itineribus
 famam & vestigia agminis sequens, haud procul
 Venusiam hostem assequitur . Ibi quoque tumultua-
 ria pugna fuit ; supra duo millia Pœnorum cæsa .
 Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus,
 ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit .
 Anno inde (is enim præsidio ejus loci præserat)
 in Bruttios cum paucis ad exercitum novum com-
 parandum missus . Annibal, copiis ejus ad suas
 additis, Venusiam retro, quibus venerat itineri-
 bus, repetit, atque inde Canusium procedit .
 Numquam Nero vestigiis hostis abstiterat : & Q.
 Fulvium, cum Metapontum ipse proficisceretur,
 in

(1) *Secundis collibus*) Per pronos colles, ut dicitur *secundo*
flumine delabi, aut contra *adversum* subire montem .

(2) *Quæ pars*) Id est, in ea parte, quæ pars .

in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, ar- U.C.
 cessierat . 544.

CAPUT XXXV.

*Claudius Nero Cos. cum statuisset Asdrubali occur-
 vere, antequam se fratri Annibali conjungeret,
 consilium suum per literas senatui aperit : cum
 novus ab Urbe exercitus missus petenti fuisset,
 cum delecto militum robore, relictis in Apulia
 Q. Catio legato, qui castris præesset, ad colle-
 gam M. Lrvium, Annibalem fallens, maxima
 celeritate contendit : ex hoc tam audaci consilio
 ingens Romæ terror exoritur .*

Inter hæc ab Asdrubale, postquam a Placentiæ 43
 obsidione abcessit, quatuor Galli equites, duo
 Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum
 per medios hostes totam ferme longitudinem Ita-
 liæ emensi essent : dum Metapontum cedentem
 Annibalem sequuntur, incertis itineribus Taren-
 tum delati, a vagis per agros populatoribus Ro-
 manis ad Q. Claudium pro prætore deducuntur .
 Eum primo incertis implicantibus responsis, ut me-
 tus tormentorum admotus fateri vera coegit, edo-
 cuerunt, literas se ab Asdrubale ad Annibalem
 ferre . Cum iis literis, sicut erant, signatis, L.
 Virginio, tribuno mil. ducendi ad Claudium con-
 sulem traduntur ; duæ simul turmæ Samnitium
 præsidii causa missæ . Qui ubi ad consulem perve-
 nerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, &
 ex captivis percunctatio facta : tum Claudius non
 id tempus esse Reipub. ratus, quo consiliis ordi-
 nariis provinciæ suæ quisque finibus per exercitus
 suos cum hoste destinato ab senatu bellum gere-
 ret : audendum, ac novandum aliquid improvi-
 sum, inopinatum, quod coeptum non minorem
 apud cives, quam hostes, terrorem faceret, per-
 petratum in magnam lætitiâ ex magno metu
 verteret : literis Asdrubalis Romam ad senatum
 missis, simul & ipse patres conscriptos, quid pa-
 ret, edocet : ut, cum in Umbria se occursum
 Asdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romam
 arceant, delectum Romæ habeant, exercitum ur-
 banum ad Narniam hosti opponant . Hæc senatui
 scri-

U.C. scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, 444. Marrucinum, Ferentanum, Præutianum, quæ exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos, iumenta que alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset; ipse de toto exercitu civium, sociorumque quad roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites; pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumque in ea præsidium velle, ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebatur, relicto Q. Catio legato, qui castris præfesset. Romæ haud minus terroris, ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus, portisque fuerant; neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperarentne; apparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce, cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum, & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hostis, qui ducem inde, atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit; aut castra invadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres ejus belli clades, duo consules proximo anno interfecti, terrebant; & ea omnia accidisse, cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset; nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse; quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis; nam interis quidem celeritate ex Hispania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis, quam Annibalem ipsum, gloriari posse; quippe in iis locis hunc cognosse exercitum, quibus ille majorem partem militum fame, frigore, quæ miserrima mor-

mortis genera sint, amisset. Adjiciebant etiam U.C. periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. 444. Nerone congressurum, (1) sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus, quam puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia majora etiam vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam jam tantum intervalli ab hoste fecerat, ut detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat ullius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam suum. Ad certam eos se victoriam ducere; quippe ad quod bellum collega non antequam ad satiетatem ipsius peditum atque equitum dato ab senatu copie fuissent, majores instructioresque, quam si adversus ipsum Annibalem iret, profectus sit; eo ipsos, quantumcumque virum momentum addiderint, rem omnem inclinatuuros; (2) auditum modo in acie, (nam ne ante audiat, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum advenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in spem metumque impellere animos. Glorie quidem ex re bene gesta parte fructum prope omnem ipsos laturos. Semper, quod postremum adjectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo favore hominum iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effusorum, inter vota, ac preces, & laudes ibant; illos præsidia reipublicæ, vindices urbis Romæ imperique appellabant; in illorum urbis, dextrisque suam, liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam esse; deos omnes, deasque precabantur, ut illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset, (3) damnarenturque ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent: ut quemadmodum nunc solliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ovantibus victoria obiviam

(1) Sed quem in saltu) De ea re vid. l. XXVI. c. 17.

(2) Auditum) Rectus casus verbi fecit.

(3) Damnarenturque ipsi votorum) Ut necesse haberent persolvere vota, quæ pro iis suscepissent. Vota autem illa continentur his verbis, ut quemadmodum.

U.C. 544. viam irent. Invitare inde pro se quisque, & offerre, & fatigare precibus, ut, quæ ipsis, jumentisque usui essent, ab se potissimum sumerent, benigne omnia cumulata dare. Modestia certe milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent; nihil morari, nec ab signis abstinere; cibum capientes diem ac noctem ire; vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarent adventum, percunctarenturque, clam, an palam, interdiu, an noctu venire sese vellet, iidem, an
46 aliis considerare castris. Nocte clam ingredi melius visum est. (1) Tessera per castra ab Livio consule data erat, ut tribunum tribunos, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet; neque enim dilatarı castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret: & coarctatio plurium in angusto tendentium facilius futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Ceterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat: offerentibus sese ultro & veteribus militibus, perfunctis jam militia, & juvenibus: quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat.

CAPUT XXXVI.

Claudius Nero Cos. cum ad collegam M. Livium pervenisset, castra cum illo conjungit. Asdrubalem, quod id sensit, abeuntem, ambo insequuti, ad Metaurum assequuntur: ibi prælio commisso, illum ingenti clade superant: quin-
quaginta sex millia hostium cum ipso duce Asdrubale interficiuntur.

AD Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque cum jam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa o-

mnium

mnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Portius Licinus U.C. 544. prætor affuit. Castra juncta consulum castris habebat: & ante adventum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, ut transitum clauderet: modo ab latere, aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat; is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant sententiæ, ut dum festum via ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad nocendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diurnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse; antequam se moveat, delere exercitum Asdrubalis posse, redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali; & aperire in Galliam iter, ut per otium, ubi velit, Asdrubati conjungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: (1) abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Concilio dimisso, signum pugnae proponitur, confestimque in aciem procedunt. Jam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnae attulit, quod Asdrubal provectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos; multitudo quoque major solito visa est. Suspiscatus id, quod erat, receptui prope cecinit, ac misit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti via, essent; simul circumvehi procul castra jubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta

(1) Tessera ... data erat Diditum per omnes ordines imperium fuerat. Vid. ad l. VII. c. 33.

(1) Abutendumque errore. Verbum abuti sumitur etiam in bonam partem, ita tamen, ut res in usum & commodum vertatur vel contra jus aut consuetudinem, vel contra mentem alicujus, ut hoc loco, ut apud Cic. pro Ligari. n. 1.

U.C. taminis fuit ; nam & pars magna ab signis abe-
 rant, nocte dilapsi, stratique somno passim per
 544. agros : & qui aderant, itinere ac vigiliis fessi, in-
 tolerantissima laboris corpora, vix arma humeris
 gerebant. Et jam diei medium erat, sitisque, &
 calor hiantes cædendos, capiendosque affatim præ-
 49 bebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus, quam
 ab hoste, interfecti ; fabrice scalprum cum mal-
 leo habebant ; id, ubi sævire belluæ, ac ruere in
 suos coeperant, magister inter aures positum ipsa
 in compage, qua iungitur capiti cervix, quanto
 maximo poterat istu, adigebat ; ea celerrima via
 mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi
 regendi spem vicissent ; primusque id Asdrubal in-
 stituerat, dux cum sæpe alias memorabilis, tum
 illa præcipue pugna ; ille pugnantes hortando,
 pariterque obeundo pericula, sustinuit : ille fessos,
 abnuentesque tædio & labore, nunc precando,
 nunc castigando accendit : ille fugientes re-
 vocavit, omissamque pugnam aliquot locis resti-
 tuit ; postremo cum haud dubia fortuna hostium
 esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen
 secuto esset, concitato equo se in cohortem Ro-
 manam immisit ; ibi, ut patre Amilcare, & An-
 nibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Num-
 quam eo bello una acie tantum hostium interfe-
 ctum est : redditaque æqua Cannensi clades vel
 ducis, vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta
 sex millia hostium occisa ; capta quinque
 millia & quadringenti, præda alia magna tum om-
 nis generis, tum auri etiam, argentique ; ci-
 vium etiam Romanorum, qui capti apud hostes
 erant, supra quatuor millia capitum recepta ; id
 solatii fuit pro amissis eo prælio militibus ; nam
 haudquaquam incruenta victoria fuit ; octo ferme
 millia Romanorum, sociorumque occisa. Adeo-
 que etiam victores sanguinis, cædisque ceperat sa-
 tietas, ut postero die, cum esset nuntiatum Li-
 vio consuli, Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui
 aut prælio non affuissent, aut inter cædem effu-
 gissent, uno agmine abire sine certo duce, sine
 signis, sine ordine ullo, aut imperio ; posse, si
 (1) una equitum ala mittatur, omnes deleri : *Su-*
per-

(1) Una equitum ala) Ala equitum Romanorum decem tur-
 mas habebat ; turma triginta fere homines.

persent, inquit, aliqui nuntii & hostium cladis, U.C.
& nostræ virtutis. 544.

CAPUT XXXVII.

Consulium Livii, & Neronis de Asdrubale victoria ingenti letitia Romæ celebratur. Nero regressus in castra majore, quam inde venerat, celeritate, caput Asdrubalis ante vallum Annibalis projicit.

Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam, cita- 50
 tiore, quam inde venerat, agmine, die sex-
 ta ad stativa sua, atque ad hostem pervenit. Iter
 ejus frequentia minore, (nemo enim præcesserat
 nuntius) letitia vero tanta, vix ut compotes
 mentium prægaudio essent, celebratum est. Nam
 Romæ neuter animi habitus satis dici narrarique
 potest, nec quo incerta expectatione eventus ci-
 vitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit.
 Numquam per omnes dies, ex quo Claudium
 consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad
 occidentem, aut senator quisquam a curia, atque
 ab magistratibus abscessit, aut populus e foro.
 Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in pre-
 ces, obsecrationesque versæ, per omnia delubra
 vagæ, suppliciis, votisque fatigavere deos. Tam
 sollicitæ ac suspensæ civitati fama incerta primo
 accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ
 in faucibus Umbriæ opposita erant, venisse ex
 prælio, nuntiantes, cælos hostes ; & primo ma-
 gis auribus, quam animis, id acceptum erat, ut
 majus, lætiusque, quam quod mente capere, aut
 satis credere possent ; & ipsa celeritas fidem im-
 pediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur ;
 literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex ca-
 stris afferuntur de Narniensium equitum adventu.
 Eæ literæ per forum ad tribunal prætoris lætæ se-
 natum curia exciverunt, tantoque certamine ac
 tumultu populi ad fores curiæ concursus est, ut
 adire nuntius non posset, trahereturque a percun-
 stantibus, vociferantibusque, ut in Rostris prius,
 quam in senatu, literæ recitarentur : tandem sum-
 moti,

u.c. moti, & coerciti a magistratibus: (1) dispensari-
 344. que lætitia inter impotentes ejus animos potuit;
 in senatu primum, deinde in concione literæ re-
 citatæ sunt: & pro cujusque ingenio, aliis jam
 certum gaudium, aliis nulla ante futura fides e-
 rat, quam legatos consulum, vel literas audif-
 51 sent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum
 est. Tum enimvero omnis ætas currere obviam,
 primus quisque oculis, auribusque haurire tantum
 gaudium cupientes. Ad Milvium usque pontem
 continens agmen pervenit. Legati erant L. Ve-
 turius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Me-
 tellus. Circumsusi omnis generis hominum fre-
 quentia in forum pervenerunt, cum alii ipsos,
 alii comites eorum, quæ acta essent, percuncta-
 rentur: & ut quisque audierat, exercitum hosti-
 um, imperatoremque occisum, legiones Romanas
 incolumes, salvos consules esse, extemplo aliis
 porro impertiebant gaudium suum. Cum aggre in-
 curiam perventum esset, multo ægrius summo-
 turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu
 recitatæ sunt; (2) inde producti in concionem
 legati. L. Veturius, literis recitatis, planius o-
 mnia, quæ acta erant, exposuit cum ingenti af-
 fectui, postremo etiam clamore universæ concio-
 nis, cum vix gaudium animis caperent. Discurs-
 sum inde ab aliis circa templa deum, ut grates
 agerent: ab aliis domos, ut conjugibus, liberis-
 que tam lætum nuntium impertirent. Senatus,
 quod M. Livius, & C. Claudius consules, inco-
 lumi exercitu, ducem hostium, legionesque oc-
 cidissent, supplicationem in triduum decrevit.
 Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro con-
 cione edixit: celebrata a viris, foeminisque est;
 omnia templa per totum triduum æqualem tur-
 bam habuere: cum matronæ amplissima veste
 cum liberis, perinde ac si debellatum foret, o-
 mni solutæ metu, deis immortalibus grates age-
 rent.

(1) Statum ... civitatis ... movit. Mutavit pecuniariæ rei
 statum in civitate.

(1) Dispensarique lætitia. Literæ enim, quæ tantam læti-
 tiam afferebant, in senatu primum, a quo principium duci
 par erat, deinde in concione recitatæ sunt.

(2) Inde producti. Verbum hic proprium. Introducebantur
 in senatum a magistratibus legati, producebantur ad populum,
 sive in concionem.

LIBER

VIGESIMUS OCTAVUS.

CAPUT I.

In Hispania res prospere geritur a Silano Scipionis legato adversus imperatores Carthaginenses Annonem, & Magonem: Anno viris capitur.

I
U. C.
515.

CUM transitu Asdrubalis, quantum in Italiam inclinaverat belli, tantum levatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus, Gadesque concesserat. Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis, ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Anno in locum Barchini Asdrubalis novo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique junctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, brevi magnum hominum numerum armasset, Scipio adversus eum M. Silanum cum decem milibus peditum, equitibus quingentis misit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus (impediabant autem & asperitates viarum, & angustæ salubris crebris, ut pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuntios, sed etiam famam adventus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem pervenit. Eisdem auctoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent, bina castra circa viam, qua irent, esse: læva Celtiberos, novum exercitum supra novem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigiliis, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum, & tironum, minus timentium, quod in sua terra essent. Eaprius aggredienda ratus Silanus, signa quam maxime ad lævam jubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis conspiceretur; ipse, præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Triamil-

millia ferme aberat, cum haudum quicquam hostium senserat; (1) confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles; ibi in cava valle, atque ob id occulta, confidere militem, & cibum capere jubet; interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt, acieque iusta in pugnam vadunt. Mille passum aberant, cum ab hoste conspecti sunt; trepidarique repente coeptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem, & tumultum advehitur. Erant in Celtiberorum exercitu IIII. millia scutorum, & CC. equites; hanc iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat; ceteros, levem ardueretur castris, vixitum in egresso vallo Romani tela ab hoste; inde ad remittenda ipsi emissa quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis; tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res coepta est. Ceterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concurrere mos est) velocitatem inutilem faciebat; & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnae assuetis: nisi quod angustia, & internata virgulta ordines dirimebant. & singuli, binique velut cum paribus conferere pugnam cogebantur; quod ad fugam impedimento hostibus erat, id ad eadem eos velut victos præbebat. Et jam ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginenses, qui ex alteris castris subsidio venerant, perculsi cadebantur; haud amplius tria millia peditum, & equitatus omnis, vix in prælio, cum Magone effugerunt. Anno, alter imperator, cum eis, qui postremi jam profligati prælio advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, secuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Asdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapsi silvas, inde domos distulerunt. Peropportuna victoria nequam tantum jam confutum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset, Celtiberorum gente

(1) Confragosa loca) Confragosa loca & virgultis obsita totam collum faciem vestiebant.

U. C. te excita, & alios ad arma sollicitare populos, oppresserat. Itaque collaudato benigne Silano. Scipio spem debellandi, si nihil iam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam adversus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua sorte in Bætica ad sociorum animos continendos in fide haberet: signis repente sublati, fugæ magis, quam itineris modo, penitus ad Oceanum, & Gades ducit. Ceterum quoad continuisset exercitum, (1) propositum fore se bello ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem passim in civitates divisit: ut & muris se ipsi, & armis muros tutarentur.

CAPUT II.

L. Scipio Publii frater Oringin urbem Hispaniæ opulentissimam expugnat: M. quoque Valerius Lævinus in Africam classe transgressus, dum redit cum magna præda, occurrentem classem Punicam superat.

Scipio ubi animadvertit, dissipatum passim bellum: & circumferre ad singulas urbes arma, diutini magis, quam magni, esse operis: retro vertit iter: ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis locis urbem (Oringin barbari appellant) mittit. Sita in Melessum finibus est, Hispaniæ gentis: ager frugifer: argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio, castris prope urbem positus, prius quam circumvallaret urbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent, suaderentque, ut amicitiam potius, quam vim experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati respondebatur, fossa, duplicique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane, & anceps prælium fuit: non subire, non scalas ferre ad muros præ incipientibus telis facile erat; & jam qui erexerant ad murum scalas, alii furcis ad idipsum factis destru-

debantur: in alios (1) lupi superne ferrei injecti, ut in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animadvertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse; & jam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pavoris injecti fessis jam cum primis pugnando, ut & oppidani moenia repentina fuga defererent, & Punicum præsidium metu, ne prodita urbs esset, relictis stationibus, in unum locum se colligeret. Timor inde oppidanos incescit, ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Pœnus, an Hispanus esset, obvii passim caderentur; itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese ejecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conicerentur, dextras nudas ostentantes, ut gladios abjicere appareret. Id utrum parum ex intervallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quam adversa acies, cæsi: eademque porta signa infesta urbi illata; & aliis partibus securibus, dolabrisque cadebantur & restringebantur portæ; & ut quisque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat; additum erat & triariorum equiti præsidium; legionarii ceteram partem urbis pervadunt, direptione, & cæde obviorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginenses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoque CCC. ferme, qui clauserant portas: ceteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus oppugnatione hostium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Lætæ & ipsis, qui rem gesserat, urbis ejus expugnatio fuit; & imperatori, ceteroque exercitui speciosum adventum suum, ingentem turbam captivorum præ se agentes, fecerunt. Scipio, collaudato fratre, cum, quanto poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ, captam ab eo Oringin æquasset: quia & hiems instabat, ut nec tentare Gades, nec disiectum passim per provinciam exercitum Asdrubalis confectari posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum:

(1) Propositum ... bello) Propositum instar scopi, quem non desinat petere Scipio.

(1) Lupi ... ferrei) Ferreæ quædam machinæ, unæ, similes lupinorum dentium.

11. C. citum : dimissisque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Annone hostium imperatore, ceterisque nobilibus captivis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Lavino pro consule ex Sicilia in Africam transmissa, in Uticensi, Carthaginiensique agro late populationes fecit; extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa moenia Uticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (LXX. erant longæ naves) occurrit; decem & septem naves ex iis captæ sunt: quatuor in alto merse: cetera fusa, ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis prædæ Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsus hostium navibus, magni com meatus frumenti Romam subvesti.

C A P U T III.

Res in Græcia P. Sulpitii proconsulis, & Attali regis pro Ætolis adversus Philippum.

5 P Rincipio ætatis ejus, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius pro consule, & Attalus rex, cum Eginæ (sicut ante dictum est) hibernassent; Lemnum inde classe juncta, Romanæ V. & XX. quinqueremes, regiæ V. & XX, transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra, seu mari obviam eundem hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit: Larissam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab fociis legationes Demetriadem ad famam Regis convenerunt. Suffulerant enim animos Ætoli, cum ab Romana societate, tum post Attali adventum, finitimosque depopulabantur; nec Acarnanes solum, Boeotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: sed Achæi quoque, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argivorum finis positis castris terrebant. Hi omnes, suis quisque urbibus, quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes, auxilia Regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nuntiabantur res: & Scerdilectum, Pleuratumque motos esse, & Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum Regem,

gem, occupasset, proxima Macedonia incurfuros. U. C. Boeotii quidem ipsi, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, ubi angustæ fauces coarctant iter, fossa, valloque intercludi ab Ætolis, nuntiabant, ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus, ac res sineret, omnibus latum auxilium; in præsentia quæ maxime urgebant, res pararent. Tum Peparethum præsidium urbi mittit, unde allatum erat, Attalum ab Lemno classis transmissa, omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Boeotiam, Menippum item quemdam ex regis ducibus cum mille peltatis ((1) pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit; additi quingenti Agrianum: ut omnes (2) insulæ partes tueri possent; ipse Scotusam est profectus: eodemque ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nuntiatum est, concilium Ætolis Heracleam indictum: regemque Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conventum ut turbaret subito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso jam venit; segetibus famem, quæ jam prope maturitatem erant, maxime (3) in sinu Aniano evastatis, Scotusam copias reducit; ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocidem, atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent; ipse in Tisæo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: ut, ignibus procul sublatis, signum, ubi quid molerentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex a Peparetho Nicæam trajecerunt; inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem, & Euripum petenti ad lævam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum

D 4

(1) Pelta cetræ haud dissimilis est. Clypeoli fuere leves, brevioresque.
(2) Insulæ Eubœæ, cujus urbs Chalcis est caput.
(3) In sinu Aniano. Is est sinus Maliacus, qui etiam dicitur Lamiacus.

U. C. tum ac Sulpitium convenit, ut Romani a mari, regii a terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est, urbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo præpositus urbi erat, colloquiis absumptum est. Duas arces urbs habet: unam imminem mari: altera urbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis, machinisque ad oppugnandam eam ex navibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen avertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obicerent; ita exclusi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator, venia a Sulpitio impetrata, in naves impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit; ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. Ex patienti utrinque coactum in angustias mare, ut speciem inveniendi primo gemini portus in ora duæ versi præbuerit: sed (1) haud facile alia infestior elassi statio est; nam & venti ab utriusque terræ prælatis montibus subiti ac procellosi se dejiciunt: & fretum ipsum Euripi non septies in die, sicut fama fert, temporibus statim reciprocatur: sed temere (2) in modum venti nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens, rapitur; ita nec nocte, nec die quies navibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit; tum & oppidum alia parte clausum mari, alia a terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter,

(1)

(1) *Haud facile*) Haud ferè.(2) *In modum venti*) Ut ventus, cujus non ea est natura ut statim recurrat vicibus, sed ut temere & nulla lege feratur.

(1) ut in temere suscepta re, Romanus fecit: quod, circumspèctis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstulit incèpto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum urbis mille passuum a mari sita) trajecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude e specula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, impigre est motus; nam & ipsa Chalcis, quamquam ejusdem insulæ urbs est, tamen adeo arcto (2) interfcinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terra aditum faciliorem, quam mari, habeat; igitur Philippus dejecto præsidio, fufisque Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia vigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX. contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur; concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus adventus Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus; adeoque improvisa res fuit, ut, nisi Cretensium quidam forte pabulum ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompotitus, cursu effuso mare ac naves petit, & molientibus ab terra naves Philippus supervenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit; inde Opuntem rediit, deos, hominesque accusans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amisisset. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod, cum trahere obsidionem in adventum suum potuissent, viso statim hoste prope in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Thronium est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit; inde cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omiffis Romanis rebus, atque Æto-

D 5

lico

(1) *Ut in temere suscepta re*) Quantum prudentiæ est in temere suscepta.(2) *Interfcinditur*) Dividitur a continente, a Bæotia.

U.C. lico bello, in Asiam trajecit. Et Sulpitius Æi-
 545. nam classem recipit, unde initio veris profectus
 erat. Haud majore certamine, quam Opunte
 Attalus ceperat, Philippus Thronium cepit. Inco-
 lebant eam urbem profugi ab Thebis Phthioticis;
 urbe sua capta a Philippo, cum in fidem Ætolorum
 pervenissent, (1) sedem eis Ætoli eam dederant,
 urbis vastæ, ac desertæ priore ejusdem Philippi
 bello. Tum ab Thronio, sicut paulo ante dictum
 est, recepta profectus, Tritonon, & Orumias,
 Doridis parva atque ignobilia oppida cepit; inde
 Elatiam, jussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodio-
 rumque legatis, venit; ubi cum de finiando Æto-
 lico bello ageretur, (asserant enim legati nuper
 Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque)
 nuntius affertur, Machanidam Olympiorum sole-
 mne ludicrum parantes. Eleos aggredi statuisse.
 Prævertendum id ratus, legatis cum benigno res-
 ponsio dimissis, se neque causam ejus belli fuisse,
 nec moram, si modo æqua & honesta conditio-
 liceat, paci facturum: cum expedito agmine pro-
 fectus per Boeotiam, Megaram, atque inde Corin-
 thum descendit; unde commeatibus sumptis, Phi-
 luntæ, Pheneumque petit; & jam cum Heræam
 venisset, audito Machanidam fama adventus sui
 territum refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad
 concilium Achæorum recepit: simul classem Pu-
 nicam, ut mari quoque aliquid posset, accitit,
 ibi ratus se inventurum. Paucis ante diebus in
 Phoeas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum
 petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Ro-
 manosque audissent, veriti, ne in se iretur, &
 intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthii sinus)
 8 opprimerentur. Philippus mœrebat quidem, &
 angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli ta-
 men se rei in tempore occurrisset, & rapientem om-
 nia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam.
 In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato
 animo disseruit: testatus deos, hominesque, se nul-
 li loco, nec tempore defuisse, quin ubi hostium arma
 concrepuissent, eo, quanta maxima posset celeritate,
 con-

contenderet; sed vix rationem iniri posse, utrum U. C.
 ab se audacius, an fugacius ab hostibus, geratur 545.
 bellum; sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitium a
 Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam e ma-
 nibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse
 fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in
 quo, si modo congressus cum hoste sis, viceris;
 quod primum esset, confessionem se hostium habere,
 nequaquam pares esse eos; brevi & victoriam haud
 dubiam habiturum; nec meliore eventu eos secum,
 quam spe, pugnaturus. Læti regem socii audie-
 runt. Reddidit inde Achæis Heræam, & Triphy-
 liam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suo-
 rum jus esse finium satis probabant, restituit; in-
 de navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres
 quadriremes, & biremes totidem) Anticyram tra-
 jecit; inde quinquereimis septem, & lembis vi-
 ginti amplius, quos ut adjungeret Carthaginien-
 sium classi, miserat in Corinthium sinum, profe-
 ctus, ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium
 sunt, excensionem fecit. Haud fessellit Ætolos;
 nam hominum quod aut in agris, aut in propin-
 quis castellis Potidanæ, ac Apolloniæ fuit, in
 silvas, montesque refugit. Pecora, quæ inter fe-
 stinationem abigi nequiverant, sunt direpta, & in
 naves compulsa. Cum his, ceteraque præda Ni-
 cia prætor Achæorum Ægium misso, cum Co-
 rinthum petisset, pedestres inde copias per Boeo-
 tiam terra duci jussit; ipse a Cenchreis, præter
 Atticen super Sunium navigans, inter medias prope
 hostium classes Chalcidem pervenit; inde col-
 laudata fide, ac virtute, quod neque timor, ne-
 que spes flexissent eorum animos, hortatusque in
 posterum, ut eadem constantia permanerent in
 societate, si suam quam Oritanorum, atque Opun-
 tiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum na-
 vigat; principumque iis, qui fugere capta urbe,
 quam se Romanis tradere, maluerant, summa re-
 rum, & custodia urbis permessa, ipse Demetria-
 dem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam
 sociis profectus erat, trajecit. Cassandream deinde
 (1) centum navium longarum carinis positus,
 contractaque ad effectum ejus operis multitudine
 D 6

fi.

(1) Sedem eis Ætoli eam dederant, urbis) Nempe, sedem
 urbis.

(1) Centum ... carinis positus) A carina enim necessario su-
 mitur initium struendæ navis.

11. C. fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillâ & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.

CAPUT IV.

M. Livio, & Claudio Neroni propter egregiam de Asdrubale victoriam triumphus decernitur: Livius, qui in provincia sua rem gesserat, quadrigis Urbem invehitur; Nervo, qui in collegæ provinciam venerat, equo sequitur: & in hoc habitu plus gloriæ, & reverentiæ, quia plus in bello, quam collega fecerat, habet.

9. Extremo ætatis ejus, qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus, pater, legatus ab M. Livio consule Romam ad senatum missus, nuntiasset, consulem satis præsidii Galliæ provinciæ credere L. Portium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consulare posse: patres non M. Livium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque ejus C. Claudium jusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in provincia jufferunt. Inter consules ita per litteras convenit, ut quemadmodum uno animo rem gessissent, ita, quamquam ex diversis regionibus convenirent, uno quoque tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi operiri jussit. Fortè ita evenit, ut eodem die ambo Præneste venirent; inde præmissis edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudinè obviam effusa ad urbem accessere. Non salutabant modo universi circumfusi, sed contingere pro se quisque victrices dexteras consulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incolumis Respub. esset. In senatu cum, more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis, postulassent, ut pro Rep. fortiter fideliterque administrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se vero ea, quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum.

dum deos consulum, responderunt, & supplicationem amborum nomine, & triumphum utrique decreverunt. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auspiciis fuisset; & exercitus Livianus deductus Romam venisset, Neronis de provincia deduci non potuisset: ut M. Livium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus invehetur. Ita consociatus triumphus, cum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriæ auxit. (1) Illum equitem ajebant sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra adversus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset; ita unum consulem pro utraque parte Italiæ adversus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse; nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam adventu ejus, obrutum, atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiamsi pedes incedat, vel parva eo bello, vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium profecti sunt. Pecuniam in ærarium tulitibus M. Livius quinquagenos senos asses divisit; tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum eo die plura carmina (2) militibus joctis in C. Claudium, quam in consulem suum iactata; equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent: adjecisse (3) equitum prærogativæ auctoritatem con-

(1) Illum equitem) Neronem, qui equo vehatur, dum collega ejus curru sublimis incedit.
(2) Militibus joctis) Vid. supra III. 20. & IV. 23.
(3) Equitum prærogativæ) Vid. not. ad l. III. c. 24. & ad XXI. c. 1.

U.C. consules, postero die in concione, quam forti-
 545. delique duorum præcipue legatorum opera, usi es-
 sent, commemorantes.

C A P U T V.

*Habitis comitiis per Dictatorem M. Livium, crean-
 tur Coss. L. Veturius, & Q. Cecilius: facta pro-
 vinciarum, & exercituum sortitione, prodigia
 procurantur.*

10. CUM comitiorum tempus appeteret, & per di-
 ctatorem comitia haberi placuisset, C. Clau-
 dius consul M. Livium collegam dictatorem di-
 xit, Livius Q. Cæcilium magistrum equitum. A
 U.C. M. Livio dictatore creati consules L. Veturius,
 546. Q. Cæcilius, is ipse, qui tum erat magister equi-
 tum. Inde prætorum comitia habita. Creati C.
 Servilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius A-
 sellus, Q. Mamilius Turrinus, qui tum ædilis
 plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magi-
 stratu abdicato, dimissoque exercitu, in Etruriam
 provinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones
 habendas, qui Etruscorum, Umbrorumve populi
 defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub adven-
 tum ejus consilia agitaissent, quique eum auxiliis,
 aut commeatu, aut ope aliqua juvissent. Hæc eo
 anno domi, militiæque gesta. Ludi Romani ter
 toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio
 Capione, Ser. Cornelio Lentulo. Item Ludi Ple-
 bej semel toti instaurati ab ædilibus plebis M.
 Pomponio Mathone, & Q. Manlio Turrino. Ter-
 tiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone,
 & Q. Cæcilio Metello consulibus, Bruttii ambo-
 bus, ut cum Annibale bellum gererent, provin-
 cia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæ-
 cilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrina-
 nam, C. Servilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam.
 Exercitus ita divisi, consulum alteri quem
 C. Claudius prioris anni consul; alteri quem
 Claudius pro prætore (eæ binæ legiones erant)
 habuisset exercitum: in Etruria duas volonum
 legiones a C. Terentio pro prætore M. Livius pro
 consule, cui prorogatum in annum imperium e-
 rat, acciperet. Et Q. Mamilio, ut, collegæ ju-
 rit-

risdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. U.C.
 Porcius pro prætore præfuerat, obtineret, decre- 546.
 tum est; jussusque populari agros Gallorum, qui
 ad Pœnos sub adventum Asdrubalis defecissent.
 C. Servilio cum Cannensibus duabus legionibus,
 sicut C. Manilius tenuerat, Sicilia tuenda data.
 Ex Sardinia, vetus exercitus, cui A. Hostilius
 præfuerat, deportatus; novam legionem, quam
 T. Claudius trajiceret secum, consules conscripse-
 runt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio Tu-
 bulo, ut Capuam provinciam haberet, proroga-
 tum in annum imperium est. M. Valerius pro
 consule, qui tuenda circa Siciliam maritimæ oræ
 præfuerat, XXX. navibus C. Servilio traditis,
 cum cetera omni classe redire ad urbem jussus. In
 civitate tanto discrimine belli sollicita, cum o-
 mnium secundorum adversorumque causas in deos
 verterent, multa prodigia nuntiabantur: Tarracina
 Jovis ædem, Satrici Matris Matutæ de cælo
 dem Jovis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab
 Antio nuntiatum est, cruentas spicas metentibus
 visas esse. Cære, porcus biceps, & agnus mas,
 idemque foemina natus erat. Et Albæ duos soles
 visos referebant, & nocte Fregellis lucem obor-
 tam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Ne-
 ptuni multo sudore manasse in circo. Flaminio
 dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de
 cælo tactæ. Prodigia consules hostiis majoribus
 procurare jussi, & supplicationem in unum diem
 habere. Ea ex senatus consulto facta. Plus omni-
 bus aut nuntiatis peregre, aut visis domi prodigiis,
 terruit animos hominum ignis in æde Vestæ
 extinctus; ob quam causam cæsa flagris est Vestalis
 virgo, cujus custodia noctis ejus fuerat, jussu
 P. Licinii pontificis. Id quamquam nihil porten-
 dentibus deis, ceterum negligentia humana acci-
 derat, tamen & hostiis majoribus procurari, &
 supplicationem ad Vestæ haberi placuit.

Summoto ab Urbe Roma jam bello, plebs in agrum, quem propter metum deseruerat, per consules compellitur: Cremonam quoque atque Placentiam coloni, qui propter Gallorum incursiones dilapsi inde fuerant, reducuntur: profecti deinde ad bellum cossi, in agrum Consentinum, inde in Lucanos exercitus ducunt.

PRIUS quam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent: deum benigritate summotum bellum ab urbe Roma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari; minime convenire, Siciliæ, quam Italiæ, colende majorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia servitorum, & pecore direpto, villisque dirutis, aut incensis: magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes, agrum suum ab accolis Gallis incurfari, ac vastari: magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse: & infrequentes se urbes, agrum vastatum ac desertum habere. Mamilius prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur; consules ex S.C. edixerunt, ut qui cives Cremonenses, aut Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur; principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio pro prætore accepit, novisque militibus, quos ipse conscripserat, supplevit. In Consentinum agrum consules exercitum eduxerunt, passimque depopulati, cum agmen jam grave præda esset, in saltu angusto a Bruttiiis jaculatoribus turbati sunt: ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint; major tamen tumultus, quam pugna, fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuto evasere; inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

Annibal in utraque fortuna mirabilis.

CUM Annibale nihil eo anno rei gestum esset; nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico, privatoque, neque lacefferunt quietum Romani; tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit adversis, quam secundis rebus: quippe qui cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; (1) alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent: ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & comæatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. (2) Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cetera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cetera id quoque accefferat, ut ne alendi quidem exercitus, nisi ex Bruttio agro, spes esset; qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abstractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & (3) mos vitio etiam insitus genti inter latrocinia militiam exercendi; nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tamquam omnia prospera in Italia essent.

CA-

(1) *Alius habitus*) Alia species totius corporis cultusque.
(2) *Post Asdrubalis . . . exercitum . . . deletum, cedendoque concessum*) Postquam & Asdrubalis exercitus deletus fuit, & ipse Annibal cedendo in Bruttii reliquit Romanis liberam ceteræ Italiæ possessionem.
(3) *Mos vitio etiam insitus genti*) Vitio, i. e. malo studio, mala libidine, vitio ingeniorum.

P. Scipio in Hispania, exclusis in totum possessione ejus Pœnis hostibus, debellat.

IN Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant: eandem, quod prælio victi Carthaginenses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usque ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania non, quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum, hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum ætate ductu, auspicioque Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Giffonis filius, maximus clarissimusque eo bello secundum Barchinodux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adjuvante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equestribus copiis ferme inter auctores convenit; peditum LXX. millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, confederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantæ se parem fore multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia: neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri, patruoque, (1) magnum momentum facerent: præmisso Silano ad Colcam duodeciginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo, quos se per hiemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse a Tarracone profectus, (2) protinus ab sociis, qui accollunt viam, modica contrahendo auxilia, Castellonem pervenit. Eo adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ab Baculam urbem processum cum omni exercitu civium, sociorum, peditum equitumque V. & XL.

(1) *Magnum momentum facerent.* Rem magnopere inclinant, ut magna inde status rerum mutatio sequeretur.

(2) *Protinus.* Ordine, prout ad quosque veniebat.

XL. millibus. Castra ponentes eos Mago, & Mafaniffa cum omni equitatu aggressi sunt; turbasentque munientes, ni abditis post tumultum, opportune ad id positi ab Scipione equites improviso in estufos incurrisent. Hi promptissimum quemque, & proxime vallum, atque in ipsos munitores (1) primum inveltum vixdum prælio inito fuderunt; cum ceteris, qui sub signis atque ordine agminis incesferant, longior, & diu ambigua pugna fuit; sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere iussi plures & usque integri fessis subirent, magnumque jam agmen armorum a castris in prælium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni, Numidæque. Et primo tumultum abibant, nihil propter pavorem festinationemve confusus ordinibus: dein postquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque sustineri impetus poterat, nihil jam ordinem memores, passim, quæ cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quamquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum, levisque armaturæ cessatum est. Ubi satis tentatæ per hæc levia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere; sed utraque acies pro vallo stetit instructa; & cum ab neutris pugna coepta esset, jam die ad occasum inclicante, a Pœno prius, deinde ab Romano, in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum; prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat; ab neutra parte procursum, telumve missum; aut vox ulla orta; mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginenses missi Afris, cornua socii tenebant; erant autem utrinque Hispani pro cornibus; ante Punicam aciem elephantum castrorum procul speciem præbebant. Jam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita, ut instructi stetitissent, pugnaturus: medias acies, Romanum Pœnumque, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumque concurruras. Scipio, ubi

(1) *Primum inveltum.* Ut quisque primus inveltus fuerat. Ne sumas *to* primum pro adverbio.

U. C. ubi hæc obstinate credita animadvertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut ante lucem viri equique curati, & pransi essent, armatus eques frenatos stratosque teneret equos. Vix dum satis certa luce equitatum omnem cum levi armatura in stationes Punicas immisit; inde confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem destinatum suorum hostiumque, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum; & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit; ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum jamdiu anceps pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsus (quod prope (1) invicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: sed ubi jam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam, divisamque in partes duas, in subsidiis post cornua locat; inde ubi incipiendæ jam pugnae tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere jubet; ipse e dextro cornu (ibi namque præerat) nuntium ad Silanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem a dextra viderent, & cum expeditis peditum, equitumque prius pugnam conferrent cum hoste, quam coire inter se media acies possent. Ita diductis cornibus, cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant; & jam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Poeni veterani, Afrique nondum ad teli conjectum venissent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnant-

gnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverso hosti. Cornua anticipati prælio urgebantur; eques, levisque armatura, & velites circumductis alis in latera incurrabant, cohortes a fronte urgebant, ut abrumperent cornua a cetera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum, quod turba lixarum, tironumque Hispanorum Romano Latinoque militi objecta erat. Et procedente jam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum ceperant, oppressos matutino tumultu, coactosque prius, quam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna esset; nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt; ad medias acies aliquanto serius pervenit pugna, ita ut prius æstus a meridiano sole, laboreque standi sub armis, & simul fames sitisque corpora afficerent, quam manus cum hoste conferrent; itaque steterunt scutis innixi; nam super cetera elephantum etiam tumultuoso genere pugnae equitum velitumque, & levis armaturæ confecti e cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisque retulere pedem, ordines tamen servantes (1) haud secus, quam si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam rem sentire, victores se undique inveherent, nec facile impetus sustineri posset; quamquam retinebat, obstitabatque cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colles, tutumque receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, (2) cum proximus quisque hostem caderet, terga extemplo data, atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac revocare in ordines milites coeperant, cunctantibus in adversum collem erigere aciem Romanis; deinde ut inferri impigre signa viderunt, integrata fuga in castra pervidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat;

(1) *Haud secus quam ... cederet integra*) Velut si cederet integri, non videri, non pulsi.
(2) *Quum proximus quisque*) Cum ii qui proximi erant hostem retrocederent. Proximus hostem, ut I. II. c. 48. Proxime formam latrocinii.

U.C. aberat; cepissetque tanto impetu castra, ni se ex
 246. vehementi sole, qualis inter graves imbre nubes
 effulget, tanta vis aquæ deiecisset, ut vix in ca-
 stra sua receperit se victor; quoddam etiam reli-
 gio cepit, ulterius quicquam eo die conandi.
 Carthaginienſes, quamquam feſſos labore, ac vul-
 neribus nox, imberque ad neceſſariam quietem
 vocabat: tamen quia metus, & periculum ceſſan-
 di non dabat tempus, prima luce oppugnaturis ho-
 ſibus caſtra, ſaxis undique circa ex propinquis
 vallibus congeſtis augent vallum, munimento ſeſe,
 quando in armis parum præſidii foret, deſenſuri.
 Sed tranſiſſio ſociorum, fuga ut tutior mora vi-
 deretur, fecit; principium defectionis ab Attane,
 regulo Turdetanorum, factum eſt; iſ cum magna
 popularium manu tranſfugit; inde duo munita
 oppida cum præſidiis tradita a præſectis Romano.
 Et ne latius, inclinatis ſemel ad defectionem ani-
 mis, ſerperet res, ſilentio proximæ noctis Aſdru-
 bal caſtra mover. Scipio, ut prima luce, qui in
 16 ſtationibus erant, retulerunt proſectos hoſtes,
 præmiſſo equitatu ſigna ferri jubet; adeoque cita-
 to agmine ducti ſunt, ut, ſi via reſta veſtigia
 ſequentes iſſent, haud dubie aſſecuturi fuerint;
 ducibus eſt creditum, brevius aliud eſſe iter ad
 Bætium fluvium, ut tranſeuntis aggredierentur.
 Aſdrubal clauſo tranſitu fluminis ad Oceanum ſte-
 dit; & jam inde fugientium modo effuſi abibant,
 idque aliquantum ab legionibus Romanis interval-
 li fecit; eques, leviſque armatura nunc ab tergo,
 nunc ab lateribus occurrando, fatigabat morabatur-
 que; ſed cum ad crebros tumultus ſigna conſiſte-
 rent, & nunc equeſtria, nunc cum velitibus, auxi-
 liiſque peditum prælia conſerent, ſupervenerunt
 legiones. Inde non jam pugna, ſed trucidatio vel-
 ut pecorum fieri, donec ipſe dux fugæ auctor in
 proximis colles cum ſeptem millibus ferme ſemi-
 ermium evaſit; ceteri caſi captique; caſtra tu-
 multuaria raptim Poeni tumulto editiſſimo commu-
 nierunt; atque inde cum hoſtes nequicquam ſub-
 ire iniquo aſcenſu conati eſſent, haud diſſicultes
 ſeſe tutati ſunt; ſed obſidio in loco nudo, atque
 inopi vix in paucos dies tolerabilis erat; itaque
 tranſitiones ad hoſtem fiebant; poſtremo ipſe dux
 navibus acceptis (nec procul inde aberat mare)
 nocte

nocte relicto exercitu Gades perſugit. Scipio, ſu-
 ga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, U. C.
 mille equites relinquit Silano ad caſtrorum obſi-
 546. dionem; ipſe cum ceteris copiis, ſeptuageſimis
 caſtris, protinus cauſis regulorum civitatumque
 cognoscendis, ut præmia ad veram meritorum æ-
 ſtimationem tribui poſſent, Tarraconem rediit.
 Poſt protectionem ejus Maſaniſſa, cum Silano clam
 congreſſus, ut (1) ad nova conſilia gentem quo-
 que ſuam obedientem haberet, cum paucis popu-
 laribus in Africam trajecit, non tam evidenti eo
 tempore ſubitæ mutationis cauſa, quam documen-
 to poſt id tempus conſantiſſimæ ad ultimam ſe-
 neſtam fidei, ne tum quidem eum ſine probabi-
 li cauſa feciſſe. Mago inde remiſſis ab Aſdrubale
 navibus, Gades petiit. Ceteri deſerti ab ducibus,
 pars tranſitione, pars fuga diſſipati per proximas
 civitates ſunt, nulla manus numero, aut viribus
 inſignis. Hoc maxime modo, ductu atque auſpi-
 cio P. Scipionis, pulſi Hiſpania Carthaginienſes
 ſunt, duodecimo anno poſt bellum initum, quin-
 to poſtquam P. Scipio provinciam & exercitum
 accepit.

CAPUT IX.

P. Scipio ab Tarracone in Africam ad Siphacem
 Regem Numidarum cum duobus navigiis tranſ-
 veſtus, ſædus cum eo jungit: invitatus ab rege
 ad epulas, cum Aſdrubale Giſgonis in eodem le-
 cto accumbit.

Haud multo poſt Silanus debellatum referens, 17
 Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio
 cum multis nobilibus captivis nuntius receptæ Hi-
 ſpaniæ Romam eſt miſſus. Et cum ceteri lætitia
 gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, unus,
 qui geſſerat, inexplẽbilis virtutis veræque laudis,
 (2) parvum inſtar eorum, quæ ſpe ac magnitu-
 dine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias duce-
 bat; jam Africam, magnamque Carthaginem, &
 in

(1) Ad nova conſilia. Ad conſilium ſuum de mutandis ſo-
 ciis.

(2) Parvum inſtar. Ex domitiis Hiſpanis vix parvam ſpe-
 ciei capi poſſe putabat eorum, quæ animo deſtinave-
 rat.

U.C. 546. in suum decus nomenque velut consummatam ejus belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus jam res, conciliandosque regum gentiumque animos, Syphacem primum Regem statuit tentare. Masæylorum is rex erat. Masæyli, gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime qua sita Nova Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat; quod haud gravius ei sanctiusque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adversæ, in Hispania nullæ jam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit; firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius, in id modo fide ab Rege accepta, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positus. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, M. Silano Carthagine nova, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni juvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inVectus, anchoris positus terræ applicaret naves; cum conspectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimique a pluribus, prius quam portum intrarent, possent, nihil aliud, quam tumultum ac trepidationem simul militum ac navitarum, nequicquam armaque & naves expedientium, fecerunt; percussa enim (1) ex alto vel paulo acriori vento prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur; nec ultra tumultum agere quis quicquam in regio

(1) Ex alto) Mari.

gio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio, & Lælius egressi ad Regem pergunt. Magnificum id Syphaci (nec erat aliter), visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse. Utrumque in hospitium invitat; & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente aut privatim sibi ulum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de Rep. se quicquam cum hoste agere injussu senatus posse. Illud magnopere contentente Rege, ne alter hospitem exclusus mensa videretur, ut in animum induceret ad eandem venire epulas, haud abnuvit; coenatumque simul apud Regem est; eodem etiam lecto Scipio, atque Asdrubal, quia ita cordi erat Regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliavit: mirabilioremque sibi eum congresso coram visum præ se ferebat, quam bello rebus gestis; nec dubitare, quin Syphax, regnumque ejus jam in Romanorum esset potestate; eam autem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, querendum magis Carthaginiensibus esse, quam quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinandum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relictæ provincie novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajecisse, & commississe sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, (1) sed potiundæ Africæ spem affectantem; hoc eum jam pridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non, quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret.

T. Livii Tom. III.

E

CA-

(1) Sed potiundæ Africæ spem affectantem) Tendentem ad spem potiundæ Africæ; sic Ovid. nam spes affectus eandem.

Scipio, isto in Africa cum Syphace fœdere, in Hispaniam reversus, ad oppugnandas urbes Illiturgin, & Castulonem, quæ ad Pœnos defecerant, ducit exercitum: altera cum magna cede expugnata, alteram per proditionem capit.

19 Scipio, fœdere isto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerumque sævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut a bello Punico quietæ erant, ita quasdam civitates, propter conscientiam culpæ, metu magis, quam fide, quietas esse apparebat; quarum maxime insignes & magnitudine & noxa Illiturgi, & Castulo erant. Castulonenses, cum prosperis rebus focii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani, pròdendis, qui ex illa clade ad eos perferant, interficiendisque, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis, quam utiliter, sævitum foret: tunc jam tranquillibus rebus, quia tempus expetendæ poenæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit; ipse cum cetero exercitu quintis ferme ad Illiturgin castris pervenit. Clausæ erant portæ, omniaque instructa, & parata ad oppugnationem arcendam; adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est: Ipsos, claudendo portas, indicasse Hispanos, quid, ut timerent, meriti essent; itaque multo infestioribus animis cum eis, quam cum Carthaginensibus bellum gerendum esse: quippe cum illis prope sine ira de imperio, & gloria certari: ab iis perfidia, & crudelitatis, & sceleris poenas expetendas esse; venisse tempus, quo & infandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus gravi documento sancirent, ne quis umquam Romanum ciuem, militemve in ulla fortuna (1) opportunitum injuriæ

(1) Opportunum injuriæ) Talem, qui impune injuria affici, & male mulctari posset.

jurie duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris dividunt: partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur; & meminerant, & admonebant alii alios, supplicium ex se, non victoriam, peti: ubi quisque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna, & in acie, ubi mars communis & victum sepe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum, cremata & diruta urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque inter verbera & vincula, omnia fœdæ atque indigna passis expiraret. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, sed foeminae quoque, puerique supra animi corporisque vires adfuit, propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt; non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed ultima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat; accendebantur animi & certamine laboris, ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi juventute sæpe repulsus a muris, haud satis decore prælio trepidarit. Id ubi vidit Scipio, veritus, ne, vanis conatibus suorum, hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ac partem periculi capeffendam esse ratus, increpita ignavia militum, ferri scalas jubet: seipsum, si ceteri cunctentur, ascensurum minatur. Jam subierat haud mediocri periculo moenia, cum clamor undique ab (1) sollicitis vicem imperatoris militibus sublati, scalæque multis simul partibus erigi coeptæ. Et ex altera parte Lælius propugnantibus occupantur muri; arx etiam ab altera parte, quæ inexpugnabilis videbatur, interturculia capta est. Transfugæ Afri, qui tum interinde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant, conspexerunt

(1) Sollicitis vicem imperatoris) Sollicitis de vice, de periculo imperatoris.

U.C. editissimam urbis partem, quia rupe præalta tege-
 346. batur, neque opere ullo munitam, & ab defen-
 sibus vacuum; levium corporum homines, & mul-
 ta exercitatione pernecium, clavos secum ferreos
 portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis
 poterant, scandunt; sicubi nimis arduum, & le-
 ve saxum occurrebat, clavos per modica interval-
 la figentes, cum velut gradus fecissent: primi in-
 sequentes extrahentes manu, postremi sublevantes
 eos, qui præ se irent, in summum evadunt; in-
 de decurrunt cum clamore in urbem jam captam
 ab Romanis. Tum vero apparuit ab ira, & ab
 odio urbem oppugnatam esse; nemo capiendi vi-
 vos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus,
 prædæ memor est; trucidant inermes juxta,
 atque armatos, foeminas pariter, ac viros,
 usque ad infantium cædem ira crudelis perve-
 nit; ignem deinde testis injiciunt, ac di-
 ruunt, quæ incendio absumi nequeunt; adeo ve-
 stigia quoque urbis extinguere, ac delere memo-
 riam hostium sedis cordi est. Castulonem inde
 Scipio exercitum ducit; quam urbem non Hispa-
 ni modo (1) convenæ, sed Punici etiam exerci-
 tus e dissipata passim fuga reliquæ tutabantur;
 sed adventum Scipionis prævenerat fama cladis
 Illiturgitanorum: terrorque inde ac desperatio in-
 vaserat omnes; & (2) in diversis causis cum sibi
 quisque consultum sine alterius respectu vellet,
 primo tacita suspicio, deinde aperta discordia se-
 cessionem inter Carthaginienes, atque Hispanos
 fecit. His Cerdubellus propalam deditionis auctor,
 Himilco Punicis auxiliariis præerat: quos, ur-
 bemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano
 prodit. Mitior ea victoria fuit, nec tantundem
 noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat
 voluntaria deditio.

CA-

(1) Convenæ) Huc variis e locis congregati.
 (2) In diversis causis) Quam causa Hispanorum,
 Carthaginensium, diversa essent.

Scipio Carthagine Nova in honorem patris, & pa-
 trui munus gladiatorum edit, non ex gladiato-
 ribus tamen, sed ex iis, qui aut in honorem du-
 cis, aut ex provocatione in certamen descendunt:
 in eo reguli fratres patruels de principatu ferro
 contendunt.

Martius inde in barbaros, si qui nondum per-
 domiti erant, sub jus ditionemque redigen-
 dos missus. Scipio Carthaginem ad vota solvenda
 diis, munusque gladiatorum, quod mortis causa
 patris, patruique paraverat, edendum rediit.
 Gladiatorum spectaculum fuit non ex eo genere
 hominum, ex quo lanistis comparare mos est,
 servorum delectu, ac libertorum, qui venalem
 sanguinem habent; voluntaria omnis, & gratuita
 opera pugnantium fuit; nam alii missi ab regu-
 lis sunt ad specimen insitæ genti virtutis osten-
 dendum, alii ipsi professi se pugnaturus in gratiam
 ducis, alios æmulatio, & certamen, ut provoca-
 rent, provocatque haud abnuerent, traxit; qui-
 dam quas disceptando controversias finire nequi-
 verant, aut noluerant, pacto inter se, (1) ut vi-
 ctorem res sequeretur, ferro decreverunt. Neque
 obscuri generis homines, sed clari illustresque,
 Corbis, & Orsua, patruels fratres, de principa-
 tu civitatis, quam Ithem vocabant, ambigentes,
 ferro se certaturos professi sunt. Corbis major e-
 rat ætate. Orsua pater princeps proxime fuerat, a
 fratre majore post mortem ejus principatu acce-
 pto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac se-
 clare iras, negatum id ambo dicere communibus
 cognatis: nec alium deorum hominumve, quam
 Martem, se judicem habituros esse. Robore ma-
 jor, minor flore ætatis ferox, mortem in certa-
 mine, quam ut alter alterius imperio subjiceretur,
 nequirent, inigne spectaculum exercitui præbuere
 documentumque, quantum cupiditas imperii ma-
 lum inter mortales esset. Major usu armorum, &
 astu facile solidas vires minoris superavit. Huic
 gla-

21

E 3

(1) Ut victorem res sequeretur) Ut victor id auferret, de
 quo lis esset.

u. c. gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali, & castrensi apparatu.

CAPUT XII.

Dum ab Romanis in Hispania Astapa urbs oppugnatur, oppidani conscientia scelerum, liberis, atque conjugibus trucidatis, cum eorum corporibus se quoque postremo in succensum in foro rogi conficiunt.

22 **R**Es interim nihilominus ab legatis gerebantur. Martius, superato Bæte amni, quem incolæ Circen appellant, duas opulentas civitates sine certamine in deditionem accipit. Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis: neque id tam dignum ira erat, quam quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium; nec urbem aut situ, aut munimento tutam habebant, quæ ferociore iis animos faceret; sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursions in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lictaque, aut mercatores exciperent; magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines, positus insidiis circumventum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestus videbatur, nec spes mœnibus, aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se, ac suos foedum, ac ferum consciscunt. Locum in foro designant, quo pretiosissima rerum suarum congererent; super eum cumulum conjuges, ac liberos confidere cum iussissent, ligna circa exstruunt, scisciscque virgultorum conjiciunt; quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, ut donec incertus eventus pugne esset, presidium eo loco fortunarum suarum, corporumque, quæ cariora fortunis essent, servarent; si rem inclinam viderent, atque in eam esse, ut urbs caperetur, scirent, omnes, quos eantes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros; illos se per deos superos, inferosque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut servitute infami finienda esset, nihil relinquerent.

vent, in quod seivire iratus hostis posset; ferrum, u. c. ignemque in manibus esse; amicæ, ac fideles potius 546. ea, quæ peritura forent, absumerent manus, quam insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adjecta, si quem a proposito spes mollitiave animi flexisset; inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma statio opposita; quia nihil minus, quam ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat; perpauca equitum turma, levisque armatura repente e castris ad id ipsum emissæ occurrit. Acrior impetu atque animis, quam compositior ordine ullo, pugna fuit. Itaque pulsus eques, qui primum hosti se obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ; pugnatumque sub ipso vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est; cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordia audacia ruerent; dein vetus miles adversus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit; conatus paulo post ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quemque suo vidit: patefacta acie, quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque 23 hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium jure belli in armatos repugnantesque edebantur: foedior alia in urbe trucidatio erat, cum turbam foeminarum puerorumque imbellem inermemque cives sui caderent, & in succensum rogi semianima pleraque injicerent corpora, rivique sanguinis flammam orientem restingerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati, cum armis medio incendio se injecerunt. Jam cædi perpetrata victores Romani supervenerunt; ac primo conspectu tam foedæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. Dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens aviditate ingenii humani rapere ex igne vellet, correpti alii flamma sunt, alii ambusti afflatu vaporis: cum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro ignique absumpta est. Martius, ceteris regionis ejus

v. c. metu in deditionem acceptis, victorem exercitum
546. Carthaginem ad Scipionem reduxit.

CAPUT XIII.

Facta spe a perfugis recipiendi proditiōe Gades, eo mittuntur a Scipione Martius cum terrestribus copiis, & Lælius cum navalibus. Scipione interim gravi morbo implicito, cum vani rumores de vita ejus afferrentur, & Hispani socii rebellant, & in castris Romanis, quæ ad Sucronem erant, ingens civilis seditio excitatur: mox certo de ejus valetudine nuntio, uterque tumultus tranquillatur.

PER eos ipsos dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes, urbem, Punicumque præsidium, quod in ea esset, & imperatorem præsidii cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: navibusque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Annonem præfectum coegerat. Fide accepta dataque perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinquere mi una est missus, ut terra marique communi consilio rem gererent. Scipio ipse gravi morbo implicitus, graviore tamen fama, cum ad id quique, quod audierat, insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adjiceret aliquid, provinciam omnem, ac maxime longinqua ejus turbavit, apparuitque, quantam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas excivisset, & socii in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius, & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ, pulsus inde Carthaginensibus, destinarent animis, (1) nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excita, agrum Suesetani, Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Civilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt,

(3) Nihil pro spe contigerat: Nihil tale contigerat, quale speraverant.

lunt, impositum. Motæ autem eorum mentes u. c. sunt non tam, cum primum de vita imperatoris 546. dubii rumores allati sunt, sed jam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & nonnihil, quod in hostico laxius raptu suetis vivere, arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti ferebantur; si bellum in provincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum jam, & confecta provincia esset, cur in Italiam non revelli? Flagitatum quoque stipendium procacius, quam ex more, & modestia militari erat, & a custodibus probra in circumeuntibus vigiliis tribunos jacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu, ac propalam sine comite ab signis abibant; omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto, ac disciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur; forma tamen Romanorum castrorum constabat una ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere (1) in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes, ac vigiliis ordine ibant, & ut vim imperii abstulerant, ita speciem dicto parentum ultro ipsi imperantes servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere, atque improbare tribunos ea, quæ fierent, & conari obviam ire, & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, fenserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo post e castris tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albius Calenus, & C. Atrium Urbium, delatum omnium consensu imperium est; qui nequaquam tribunitiis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securæque attrahere ausi; neque iis venit in mentem, suis tergis, suis cervicibus virgas illas, securæque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occubabat animos: sub cuius vulgatam jam famam, non dubitabant, totam Hispaniam arsuram bello; in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse, & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore, quæ ipsi fecerant.

E 5

Cum

(1) In principiis: Vid. not. ad l. VII. c. 12.

Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent, neque superveniret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor: tum primi auctores requiri coepti; & subtrahente se quoque, ut credidisse potius temere, quam finxisse rem talem, videri possent: destituti duces jam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperii, quod gererent, veram, justamque mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum vivere primo, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione missi supervenerunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt; circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis pratorioque, ubi sermones inter se ferentium circulos vidissent, alloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ (1) consternationisque subita foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur, & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum, duorumque exercituum stragem sua virtute defensum nomen Romanum, ac reventa provincia esset, Illiturgitanos poenam noxæ meritam habere: suis recte factis gratiam qui exsolvat, non esse. Talia querentes aqua orare, sequæ ea relaturos ad imperatorem respondebant; latari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deum benignitate, & Rempub. (2) esse gratiæ referendam. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet; in præsentia, ut coepisset, leniter agi placuit; & missi circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu universi mallent. Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit; redierant

(1) *Consternationis* Tremulus, motus animorum.

(2) *Esse gratiæ referenda* Esse in ejusmodi statu, ut gratiam illis referre possint.

rant enim in fines omisso incepto Mandonius, U.C. & Indibilis, postquam vivere Scipionem allatum est; nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem suum confociarent; omnia circumspicientes consilia, nihil reliqui habebant præter * vulgatissimum a malis consiliis receptum, ut * al. imperatoris vel justæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent, etiam hostibus eum ignovisse, cum quibus ferro dimicasset; suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci poena dignam: ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulane cohortes, an universi ad stipendium petendum irent; inclinavit eo sententia, quod tutius censebant, universos ire.

C A P U T XIV.

Scipio, simulatione expeditionis contra rebellantes Hispaniæ principes accito Carthaginem exercitu, qui ad Sucronem in officio non manserat, vehementi oratione castigata multitudine, in auctores seditionis supplicio animadvertit.

PER eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, 26 consilium de iis Carthagine erat: certabaturque sententiis, utrum in auctores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus, quam V. & XXX.) animadverteretur, an plurium supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quam seditio, esset. Vicit sententia lenior; ut unde orta culpa esset, ibi poena consisteret; ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, (1) ut id actum videretur, expeditio adversus Mandonium, Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur; tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obviam exercitui missi, quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno vultu, ac sermone in hospitium invitatos, sopitosque vino vincirent. Haud procul jam

(1) *Ut id actum videretur, expeditio* Ut de ea re actum esse videretur in consilio, non de seditione Sucronensi.

Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent, neque superveniret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor: tum primi auctores requiri coepti; & subrahente se quoque, ut credidisse potius temere, quam finxisse rem talem, videri possent: destituti duces jam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperii, quod gereret, veram, justamque mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum vivere primo, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione missi supervenerunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt; circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis prætorioque, ubi sermones inter se ferentium circulos vidissent, alloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ (1) consternationisque subita foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur, & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum, duorumque exercituum stragem sua virtute defensus nomen Romanum, ac reventa provincia esset, Illiturgitanos poenam noxæ meritam habere: suis recte factis gratiam qui exsolvat, non esse. Talia querentes æqua orare, sequæ ea relaturos ad imperatorem respondebant; latari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deum benignitate, & Rempub. (2) esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet; in præsentia, ut coepisset, leniter agi placuit; & missis circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu universi mallerent. Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit; redierant

(1) *Consternationis*) Tumultus, motus animorum.

(2) *Esse gratiæ referendæ*) Esse in eiusmodi statu, ut gratiam illis referre possint.

rant enim in fines omisso incepto Mandonius, U.C. & Indibilis, postquam vivere Scipionem allatum est; nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem suum consociarent; omnia circumspicientes consilia, nihil reliqui habebant præter * vulgatissimum a malis consiliis receptum, ut * al. imperatoris vel justæ iræ, vel non desperandæ tuti. it. clementiæ sese committerent, etiam hostibus eum m. ignovisse, cum quibus ferro dimicasset; suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci poena dignam: ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulare cohortes, an universi ad stipendium petendum irent; inclinavit eo sententia, quod tutius censebant, universos ire.

C A P U T XIV.

Scipio, simulatione expeditionis contra rebellantes Hispaniæ principes accito Carthaginem exercitu, qui ad Sucronem in officio non manserat, vehementi oratione castigata multitudine, in auctores seditionis supplicio animadvertit.

PER eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, 26 consilium de iis Carthagine erat: certabaturque sententiis, utrum in auctores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus, quam V. & XXX.) animadverteretur, an plurium supplicio vindicanda tam foedi exempli defectio magis, quam seditio, esset. Vicit sententia lenior; ut unde orta culpa esset, ibi poena consisteret; ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, (1) ut id actum videretur, expeditio adversus Mandonium, Indibilemque edictur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur; tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obviam exercitui missis, quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno vultu, ac sermone in hospitium invitatos, sopitosque vino vincirent. Haud procul jam

(1) *Ut id actum videretur, expeditio*) Ut de ea re actum videretur in consilio, non de seditione Sucroneæ.

U. C. Carthagine aberant, cum ex obviis (1) auditum²
 746. postero die omnem exercitum cum Lælio Silano-
 que in Lacetanos proficisci, non metu modo om-
 ni, qui tacitus insidebat animis, liberavit eos,
 sed lætitiā ingentem fecit, quod magis habi-
 turi solum imperatorem, quam ipsi futuri in po-
 testate ejus essent. Sub occasum solis urbem ingressi
 sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad
 iter viderunt. Excepti sermonibus de industria com-
 positis, lætū oportūmque adventum eorum
 imperatori esse, quod sub ipsam profectiōem al-
 terius exercitus venissent, corpora curant, a tri-
 bunis sine ullo tumultu auctores seditionis per i-
 doneos homines perducti in hospitia, comprehensi
 ac vincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exer-
 citus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere; sub
 lucem signa mota, & ad portam retentum agmen:
 custodesque circa omnes portas missi, ne quis urbe
 egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui
 pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal im-
 peratoris, ut ultro territorii succlamationibus, con-
 currunt. Simul & imperator in tribunal conscen-
 dit, & reducti armati a portis inermi se concio-
 ni ab tergo circumfuderunt; tum omnis ferocia
 concidit, & (ut postea fatebantur) nihil æque
 eos terruit, quam præter spem robur & color im-
 peratoris, quem affectum visuros crediderant, vul-
 tusque, qualem ne in acie quidem aiebant memi-
 nisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est,
 deductos in forum auctores seditionis, & parata
 jam omnia esse. Tum, silentio per præconem fa-
 cto, ita cœpit. Numquam mihi defuturam oratio-
 nem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non
 quo verba umquam potius, quam res, exercuerim;
 sed quia prope a pueritia in castris habitus, assue-
 veram, militaribus ingeniis; apud vos quemadmo-
 dum loquar, (2) nec consilium, nec oratio suppe-
 ditat: quos ne quo nomine quidem appellare de-
 beam, scio; cives? qui a patria vestra desce-
 runt? an milites? qui imperium auspiciūque abnuistis;
 sacramenti religionem rupistis; hostes? corpora
 ora,

(1) Auditum) Auditum in recto casu refertur ad verba si-
 beravit... fecit, ut lib. XXVII. 45.

(2) Nec consilium, nec oratio suppetit) Nec sententia
 nec verba mihi suppetunt.

ora, vestitum, habitum civium agnosco: facta, U.C.
 dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim 546.
 vos, nisi quod Illergetes, & Lacetani, aut optastis
 aliud, aut sperastis? & illi tamen Mandonium at-
 que Indibilem, regie nobilitatis viros, duces fu-
 roris secuti sunt: vos auspiciū, & imperium ad
 Umbrum Atrium, & Calenum Albium detulistis.
 Negate vos, id omnes fecisse, aut factum voluis-
 se, milites: paucorum cum furore atque amen-
 tiam esse; libenter credam negantibus; nec enim
 ea sunt commissa, que vulgata in omnem exerci-
 tum sine piaculis ingentibus expiari possunt; invi-
 tus ea, tamquam vulnera, attingo: sed, nisi ta-
 cta, tractataque sanari non possunt. Equidem,
 pulsus Hispania Carthaginensibus, nullum locum
 in tota provincia, nullos homines credebam esse,
 ubi vita invisa esset mea; sic me non solum ad-
 versus socios gesseram, sed etiam adversus hostes.
 In castris meis (en quantum me opinio fefellit)
 fama mortis mee non accepta solum, sed etiam
 sperata est; non quod ego vulgari facinus per a-
 mnes velim: (equidem si totum exercitum meum
 mortem mihi optasse crederem, hic statim ante o-
 culos vestros morerer: nec me vita juvaret invisa
 civibus, & militibus meis) sed multitudo omnis,
 sicut natura maris, per se immobilis est: ut ven-
 ti & auræ ciant, aut tranquillæ, aut procellosæ; &
 causa in vobis, atque origo omnis furoris penes
 auctores est; vos contagione insanistis. Quin mihi
 ne hodie quidem scire videmini, quo amentie pro-
 gressi sitis, quid facinoris in me, quid in pa-
 triam, parentesque ac liberos vestros, quid in deos
 sacramenti testes, quid adversus auspicia, sub quibus
 militastis, quid adversus morem militie, di-
 sciplinamque majorum, quid adversus summi im-
 perii majestatem ausistis. De me ipso taceo; te-
 mere potius, quam avide, credideritis: is denique
 ego sim, cujus imperii cedere exercitum, minime
 mirandum sit: patria quid de vobis meruerat,
 quam cum Mandonio, & Indibili conficiendo con-
 silia, prodebatis? quid populus Romanus? cum
 imperium ablaturum ab tribunis suffragio populi
 creatis, ad homines privatos detulisset; cum, eo
 ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis;
 fasces imperatoris vestri ad eos, quibus servus
 cur.

U.C. cui imperarent, numquam fuerat, Romanus ex-
 546. citus detulistis. In pretorio tetenderunt Albius, &
 Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab iis
 petitus est: sederunt in tribunali proconsulis Scipio-
 nis: lictor apparuit: submovente eo incesserunt:
 fasces cum securibus prælati sunt. Lapidibus pluerunt,
 (1) & fulmina jaci de cælo, & insuetos fetus a-
 nimalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est
 portentum, quod nullis hostiis, nullis supplicatio-
 nibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi
 28 sunt, expiari possit. Atque ego, quamquam (2)
 nullum scelus rationem habet: tamen (3) ut in re
 nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit,
 scire velim. Rbegium quondam in præsidium mis-
 sa legio, interfectis per scelus principibus civita-
 tis, urbem opulentam per decem annos tenuit; pro-
 pter quod facinus tota legio, millia hominum qua-
 tuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi
 primum non Atrium Umbrum semilixam, nominis
 etiam abominandi ducem, sed D. Jubellum, tri-
 bunum militum, secuti sunt: nec cum Pyrrho,
 nec cum Samnitibus, aut Lucanis, hostibus populi
 Romani, se conjunxerant; vos cum Mandonio,
 atque Indibili & consilia communicastis, & arma
 confociastis fuistis. Illi, sicut Campani Capuam,
 Tusci veteribus cultoribus ademptam, Mamertini
 in Sicilia Messanam, sic Rbegium habituri perpe-
 tuam sedem erant: nec populum Romanum, nec
 socios populi Romani ultro laceffituri bello. Sucro-
 nemne vos domicilium habituri eratis? ubi si vos
 decedens confecta provincia imperator relinquerem,
 deum hominumque fidem implorare debebatis, quod
 non rediretis ad conjuges liberosque vestros; sed
 eorum quoque memoriam, sicut patriæ meique
 ejeceratis ex animis vestris. (4) Viam consilii
 scelerati, sed non ad ultimum dementis exsequi vo-
 lo. Me ne vivo, & cetero incolumi exercitu, cum
 quo ego die una Carthaginem cepi: cum quo (5)
 qua-

(1) Fulmina jaci de cælo) In templa & ædes.

(2) Nullum scelus rationem) Nullum scelus non cum amen-
 tia conjunctum est.

(3) Ut in re nefaria) Quantum in re nefaria locus consilio
 est.

(4) Viam consilii . . . exsequi) I. e. rationem expendere.

(5) Quatuor imperatores) Asdrubales duos, Magonem &
 Annonem.

quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthagi-
 nensium fudi, fugavi, Hispania expulsi: vos octo
 millia hominum, * majoris certe omnes pretii,
 quam Albius, & Atrius sunt, quibus vos subjeci-
 stis, Hispaniam provinciam populo Romano ere-
 pturi eratis? Amolior, & amoveo nomen meum:
 (1) nihil ultra facile creditam mortem meam a
 vobis violatus sim, quid? si ego morerer, mecum
 expiratura respublica, mecum casurum imperium
 populi Romani erat? ne istud Jupiter Optimus Ma-
 ximus fieret, urbem auspicato diis auctoribus in
 æternum conditam, fragili huic, & mortali cor-
 pori æqualem esse. Flamini, Paulo, Graccho,
 Postumo Albino, M. Marcello, T. Crispino, Cn.
 Fulvio, Scipionibus meis, tot, tam claris impe-
 ratoribus, uno bello absumptis, superstes est popu-
 lus Romanus, eritque nullo alio nunc ferro, nunc
 morbo morientibus: (2) meo unius funere elata es-
 set pop. Rom. respublica? Vos ipsi hic in Hispania
 patre, & patruo meo, duobus imperatoribus inter-
 fecistis, Septimum Martium ducem vobis adversus
 exultantes recenti victoria Pœnos delegistis; & sic
 loquor, tamquam sine duce Hispaniæ futurae fue-
 rint. M. Silanus eodem iure, eodem imperio me-
 cum in provinciam missus, L. Scipio, frater meus,
 & C. Lælius legati, vindices majestatis imperii
 deessent? utrum exercitus exercitus, an duces du-
 cibz, an dignitas, an causa comparari poterat?
 quibus si omnibus superiores essetis, arma tamen
 Pœnis contra patriam, contra cives vestros ferre-
 tis? Africam Italiæ, Carthaginem urbi Romæ im-
 perare velletis? quam ob noxam patriæ? Coriola-
 num quondam damnatio injusta, miserum & in-
 dignum exilium, ut iret ad oppugnandam patriam
 impulit, revocavit tamen a publico parricidio pri-
 vata pietas; vos qui dolor, quæ ira incitavit?
 Siquidinone diebus paucis imperatore egro serius
 numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ
 indiceretis bellum? cur ad Illyretes descisceretis a
 populo Romano? cur nihil divinarum, humana-
 rumque verum inviolatum vobis esset? insaniistis pro-
 fecto, milites: nec major in corpus meum vis
 mor-

(1) Nihil ultra facile creditam) Nulla alia in re a vobis
 violatus sim, quam quod facile mortem meam credidistis.

(2) Meo unius funere elata) Mecum sepulta.

U.C. 546. morbi, quam in vestras mentes, invasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid speraverint, quid optaverint; auferat omnia irrita oblivio ista, si potest; si non, utcumque silentium tegat. Non negaverim, tristem, atrocemque vobis visam orationem; quanto creditis factu vestra atrociora esse, quam dicta mea? & me ea, quae fecistis, pati equum censetis: vos ne dici quidem omnia equo animo feretis? sed ne ea quidem ipsa ultro exprobrabantur; utinam tam facile vos obliviscamini eorum, quam ego obliviscar. Itaque quod ad vos universos attinet, si erroris poenitet, satis superque poenarum habeo. Albius Calenus, & Atrius UMBER, & ceteri nefario seditionis auctores sanguine luent, quod admiserunt. Vobis supplicii eorum spectaculum non modo non acerbum, sed letum etiam, si sana mens rediit, debet esse; de nullis enim, quam de vobis, inferius, aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex preparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est ostensus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit; praconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio; nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur; deligati ad palum, virgisque caesi, & securi percussi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modo ferocior vox adversus atrocitatem poenae, sed ne gemitus quidem exaudiretur. (1) Trahi inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurarunt, stipendiumque (2) ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumque seditio militum coepta apud Sucronem habuit.

CA-

(1) Trahi inde de medio omnes.) Trahi deinde de medio eorum omnium, qui securi percussi fuerant, corpora.
(2) Ad nomen.) Ut quisque ad nomen suum responderet.

CAPUT XV.

U.C. 546.

In ultimam Hispaniam cum spe Gades proditione recipiendi profecti Martius, & Lelius, alter terra adversus Annonem, alter mari adversus Adherbalem, qui patefactae conjurationis auctores Carthaginem in Africam debebat, rem feliciter gerunt: ad irritum redacta spe Gadibus per proditionem potiundi, ad Scipionem revertuntur.

PER idem tempus ad Batim fluvium Anno praefectus a Magone missus a Gadibus cum parva manu Astorum, mercede Hispanos sollicitando, ad IV. millia juvenum armavit; castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum haec ad Batim fluvium geruntur, Lelius interim freto in Oceanum evectus ad Cartejam classe accessit. Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare. Gades sine certamine per proditionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes (sicut ante dictum est) fuerat; sed patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali praetori Carthaginem vehendos tradit. Adherbal, conjuratis in quinquerelem impositis, praemissaque ea, quia tardior, quam triremis erat, ipse cum octo triremibus modico intervallo sequitur. Jam fretum intrabat quinquerelem, cum Lelius & ipse in quinquerelem e portu Cartejae sequentibus septem triremibus evectus, in Adherbalem ac triremes invahitur, quinquerelem satis credens deprehensam rapido in freto (1) in adversum aestum reciprocari non posse. Poenus in re subita parumper incertus trepidavit, utrum quinquerelem sequeretur, an in hostes rostra converteret; ipsa cunctatio facultatem detrectandae pugnae ademit; jam enim sub ictu teli erant, & undique instabant hostes; aestus quoque arbitrium moderandi naves ademerat; neque erat navali pugnae similis: quippe.

(1) In adversum aestum reciprocari.) Circumagi, & retro adversus contrarii aestus vii auxilio ire triremibus sociis.

U.C. 546. pe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset; una natura freti, æstusque, totius certaminis potens, suis, alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat: ut fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese avertentem. Jam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa istam alterius rostri accipiebat: illa cum transversa objiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes, fortuna regente, anceps prælium misceretur, quinquagemis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, (1) unius prælata impetu lateris alterius remos deterfit; ceterasque, quas indepta esset, multasset, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam transmississet.

31 Lælius victor Cartejam relictus, auditis, quæ acta Gadibus erant, patefactam prodicionem, conjuratoque missos Carthaginem, spem in irritum redactam, qua venissent: nuntiis ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respiravit modo Mago, cum terra marique ancipiti metu urgeretur: sed etiam, audita rebellione Iltergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem civilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in majus verbis extollentes hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum a patribus imperium Hispaniæ repeti possent.

CAPUT XVI.

Scipio rebellantes Hispaniæ principes, Mandonium & Indibilem, bello persequutus, cogit in deditionem venire.

Mandonius, & Indibilis in fines regressi, paupers, dum quidnam de seditione statueretur,

(1) Unius prælata impetu) Prælata idem est, ac præterlata.

tur, scirent, suspensi quieverunt: si civium errori ignoscere, non dissidentes, sibi quoque ignosci posse; postquam vulgata est atrocitas supplicii, suam quoque noxam pari poena æstimatam, etisque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis stativa habuerant, cum XX. millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide solvendi pariter omnibus noxiis innoxisque stipendii, tum vultu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, prius quam castra a Carthagine moveret, concione advocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum investus, nequaquam eodem animo se pro professus est ad vindicandum id scelus, quo civilem errorem nuper sanaverit. Tum se haud secus, quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis quinque & triginta hominum capitibus expiasset octo millium seu imprudentiam, seu noxam: nunc leto & erecto animo ad ciedem Iltergetum ire: non enim eos neque natos in eadem terra, nec ulla secum societate junctos esse: eam, quæ sola fuerit, fidem, atque amicitiam ipsos per scelus rupisse: in exercitu suo se, præterquam quod omnes cives, aut socios, Latinique nominis videat, etiam eo moveri, quod nemo fere sit miles, qui non aut a patre suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit, aut a patre consule, aut a se sit ex Italia advectus. Scipionum nomini auspiciisque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit, quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur bonos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemor esse rerum suarum gestarum, (1) qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circumfusa Oceano insulam cum paucis per fugerit navibus, majorem curam esse, quam Iltergetum; quippe illic & ducem Carthaginensem, & quantumcumque Punicum præsidium esse; hic latrones, latronumque duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, restaque urenda, &

(1) Qui id bellum ducat) Qui id bellum esse existimet.

U.C. rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie, ac si
 546. gnis collatis nullam esse; magis velocitate ad fugam, quam armis fretos, pugnatuuros esse. Itaque non, quod ullum inde periculum, aut semen majoris belli videat, ideo se, prius quam provincia decedat, opprimendos Illyrgetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in provincia simul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene juvantibus sequerentur non tantum ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse.) quam ad expetendas ab hominibus scelestis penas. Ab hac oratione dimissos, ad iter se comparare in diem posterum jubet: profectusque decimis castris pervenit ad Iberum flumen: inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circumseptus erat; in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit; a quibus ubi per procursationem commissa pugna esset, Lælius cum equitatu impetum ex occulto facere jubet; mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec ulla mora pugnae facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere; primo missilibus territare, deinde emissis levibus telis, quæ irritare magis, quam decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res coepta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, ni equites supervenissent; neque ex adverso tantum illati obvios obtrivere, sed circumvesti etiam quidam per infima clivi ab tergo se, ut plerosque intercluderent, objicere; majorque cædes fuit, quam quantam edere leviter per excursions prælia solent. Ira magis accensa adverso prælio barbaris est, quam imminuti animi; itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, valles; duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo consisterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior, quam Hispano militi, futura videbatur;

debatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: novo etiam consilio adjecit animum, equitem nec posse circumdare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultissimo itinere circumducat equites: segregetque, quantum possit, equestrem a pedestri pugna. Ipse omnia signa peditum in hostes vertit, quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat; moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine averteret a conspectu transeuntium per colles equitum; neque ante circumductos sentire, quam tumultum equestris pugnae ab tergo acceperet. Ita duo diversa prælia erant, duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi, (quia misceri ex genere utroque prælium angustia non patiebantur) pugnant. Hispanorum cum neque pedes equiti, neque eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temere commissus campo caderetur: eques circumventus nec peditem a fronte, (jam enim strata pedestres copiae erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumve superfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum, quam ad partem pugnae capeßendam steterat, & locum, & tempus ad fugiendum habuit; inter eos & reguli ipsi fugerunt, prius quam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter ceteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum; minus eruenta victoria fuisset, si patientiore campo, & ad fugam capeßendam facili, foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui ad-volutus genibus fatalem rabiem temporis ejus accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illyrgetes modo & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint; suam quidem, & fratris, reli-

U.C. 546. reliquorum popularium eam conditionem esse, ut aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut servati, (1) his uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoteant: antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia ejus: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec foedere nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum uti, quam omnia divina, humanaque dedidisset; obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis in vestus in præsentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait, victuros suo, atque populi Romani beneficio; ceterum se neque arma tibi adempturum; quippe ea pignoratimentum rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos: neque se in obsides innoxios, sed in ipsos, si defecerint, seviturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste penas expetiturum; utramque fortunam expertis permittere sese, utrum propitius, an iratos habere Romanos mallet. Ita dimissis Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse, Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Silano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium jam appropinquantem Oceanum assequitur.

CAPUT XVII.

Scipio cum Masanissa rege Numidarum colloquio congressus, cum illo foedus jungit, auxilium pollicente, si Romani in Africam irajecissent.

35 Inchoata res jam ante de Masanissa aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso utique congressi Scipione volebat, atque ejusdem dextra fidem sancire; ea tum itineris tam longi, ac tam devii causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset,

(1) Bis) Semel, quum illos a Pœnis deficientes Scipio in amicitiam receperat; iterum, præsentem in occasione.

U.C. 546. esset, certior adventare cum a Martio factus, cau-
sando corrumpi equos inclusos in insula, penu-
riamque omnium rerum & facere ceteris, & ipsos
sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Ma-
gonem perpulit, ut se trajicere in continentem
ad populandos proximos Hispaniæ agros patere-
tur. Transgressus tres principes Numidarum præ-
mittit ad tempus locumque colloquio statuendum,
duos pro obsidibus retineri a Scipione jubet: re-
misso tertio, qui, quo jussus erat, adduceret Ma-
fanissam, cum paucis in colloquium venerunt.
Ceperat jam ante Numidam ex fama rerum ge-
starum admiratio viri, substitueratque animo spe-
ciem quoque corporis amplam, ac magnificam;
ceterum major præsentis veneratio cepit; &
præterquam quod suapte natura multa majestas
inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque
corporis non cultus munditiis, sed virilis, ac ve-
re militaris: & ætas erat in medio virum robo-
re, quod plenius nitidiusque ex morbo velut re-
novatus flos juventutis faciebat. Prope attonitus
ipso congressu Numida gratias de fratris filio re-
misso agit. Ex eo tempore affirmat, eam se qua-
sisse occasionem, quam tandem oblatam deum im-
mortalium beneficio non omiserit: cupere se illi,
populoque Romano operam navare; ita ut nemo
unus externus magis enixe adjuverit rem Roma-
nam; id se, etiam si jam pridem vellet, minus
præstare in Hispania, terra aliena atque ignota,
potuisse: in qua autem genitus, educatusque in
spem paterni regni esset, facile præstaturum; si
quidem eundem Scipionem ducem in Africam mit-
tant Romani, satis sperare, perbrevis ævi Car-
thaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audivit-
que, cum caput rerum in omni hostium equitatu
Masanissam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen
animi præ se ferret. Fide data acceptaque, pro-
fectus retro Tarraconem est. Masanissa permisso
Romanorum, ne sine causa trajecisset in continen-
tem videretur, populatus proximos agros, Gades
rediit.

CAPUT XVIII.

Mago iussus ab Carthaginensi senatu ex Hispania in Italiam classe trajicere, cum milites in terram apud Carthaginem Novam exposuisset, a praesidio Romano fugatur cum cede ad naves.

36 **M** Agoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus sustulerant, parati trajicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est, jubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset juventute, conjungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, majore fortuna coeptum, fineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni advecta est, & ipse, quantam potuit, a Gaditanis exegit: non arario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum praterveheretur Hispaniae oram, haud procul Carthagine Nova expositis in terram militibus, proximis depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit; ibi cum interdiu milites in navibus tenuisset, nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit; nec praesidio satis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem novandi res aliquid moturos. Ceterum nuntii ex agris trepidi simul populationem, agrestiumque fugam, & hostium adventum attulerunt: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat: itaque instructi, armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Ubi effusi hostes, mista inter milites navali turba, ad muros tumultu majore, quam vi, subierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum conjectumque telorum averfos usque ad litus cum multa cede persequuntur; nec nisi naves litori appulsae trepidos accepissent, superfuisset fugae, aut pugnae, quisquam. In ipsius quoque trepidatum navibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas, ponteque

(1)

LIB. XXVIII. CAP. XIX.

121

(1) orasque & anchoras, ne in moliendo mora esset, praecidunt; multique adnantes navibus, certi praetenebris, quid aut peterent, aut viderent, foede interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugisset; ad octingentos homines caesi inter murum, litusque, & ad duo millia armorum inventa.

CAPUT XIX.

Mago Gades repetens, inde excluditur: ad Pitiusam insulam trajiciens, auxiliis ibi juvatur: inde in Baleares transmittens, a majori hostili ter repulsus, minori potitur. Gaditani Romanis deduntur.

M Agoni cum Gades repetisset, exclusus inde, ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portae sibi socio, atque amico clausae forent, (2) purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infestae ob direpta quaedam ab confertis corum, qui summus Poenis est magistratus, cum quaestore elicit; laceratosque verberibus cruci affigi iussit; inde navibus ad Pitiusam insulam centum millia ferme a continenti (Poeni tum eam incolebant) trajecit; itaque classis bona cum pace accepta est, nec comineatus modo benigne praebiti, sed in supplementum classis juvenus, armaque data; quorum fiducia Poenus in Baleares insit. Duae sunt Baleares: major altera, atque opulentior armis virisque, & portum habet, ubi communi erat) censebat; ceterum haud secus, quam si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classis occursum est. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur; nec quisquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta vis lapidum creberrimae grandinis modo in propinquam jam terrae classem effusa est, ut intrare

T. Livii Tom. III.

F

por-

(1) Oras Retinaculæ, quibus puppis litori alligaretur.
(2) Purgantibus Ad purgandum se dicentibus.

U. C. portum non ausi, averterent in altum naves. In
 546. minorem inde Balearum insulam trajecerunt, fer-
 tilem agro, viris armisque haud æque validam;
 itaque egressi navibus supra portum loco munito
 castra locant: ac sine certamine urbe agroque po-
 titi, duobus millibus auxilium inde conscri-
 ptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, na-
 ves subdixerunt. Post Magonis ab Oceani ora dis-
 cessum Gaditani Romanis deduntur.

C A P U T XX.

Scipio post res præclare in Hispania gestas Romanæ
 reversionis, ingenti favore, & frequentia ab omni-
 bus centuriis Consul dicitur: additur ei collega
 P. Licinius Crassus.

38 HÆC in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque
 gesta. Ipse, L. Lentulo, & L. Manlio Acid-
 no provincia tradita, decem navibus Romam re-
 diit; & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ;
 quas res in Hispania gessisset, differuit: quoties
 signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus
 vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Ro-
 mani redeget; adversus quatuor se imperatores,
 quatuor victores exercitus in Hispaniam ivisse;
 neminem Carthaginensem in iis terris reliquisse.
 Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes,
 quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam
 diem triumphasse, (1) qui sine magistratu res
 * gessisset, constabat. Senatu missio, urbem est in-
 gressus, argentique præ se in ærarium tulit qua-
 tuordecim millia pondo CCCXLII.: & signati ar-
 genti magnum numerum. Comitibus inde creandis
 consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriarumque
 U. C. omnes ingenti favore P. Scipionem consulem di-
 547. xerunt; collega additur ei P. Licinius Crassus,
 pontifex maximus. Ceterum comitia maiore
 quam ulla per id bellum, celebrata frequentia
 proditum memoriæ est; convenerant undique non
 suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P.
 Scipionis: concurrabantque & domum frequentes
 & in Capitolium ad immolantem eum, cum cen-
 tum

(1) Qui sine magistratu res gessisset. Scipio proconsul in Hi-
 spania rem gesserat. Proconsulatus autem imperium erat, non
 magistratus.

tum bobus votis in Hispania Jovi sacrificaret: U. C.
 spondebantque animis, sicut C. Lutatius superius 547.
 bellum Punicum finisset, ita id, quod instaret,
 P. Cornelium finitum: atque ut Hispania omni
 Pœnos expulset, sic Italia pulsura esse. Afri-
 camque ei, perinde ac debellatum in Italia foret,
 provinciam destinabant. Prætoribus inde comitia
 habita; creati duo, qui tum ædiles plebis erant,
 Sp. Lucretius, & Cn. Octavius, & ex privatis
 Cn. Servilius Cœpio, & L. Æmilius Pappus.

C A P U T XXI.

P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consu-
 latum ineunt: introducti deinde in senatum a
 Scipione legati Saguntinorum gratias agunt ob
 susceptum pro se bellum, ac Saguntum restitu-
 tum: benigne excepti, cum donis dimittuntur.

Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius
 Scipio, & P. Licinius Crassus consulatum
 inerunt: nominatæ consulibus provinciæ sunt:
 Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega,
 quia cura sacrorum pontificem maximum in Ita-
 lia retinebat: Bruttii Crasso. Tum prætoribus pro-
 vincia in sortem conjecta; urbana Cn. Servilio
 obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant)
 Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sar-
 dinia. Senatus in Capitolio habitus. Ibi, referen-
 te P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut
 quos ludos inter seditionem militarem in Hispa-
 nia vovisset, ex ea pecunia, quam ipse in æra-
 rium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum la-
 32 gatos in senatum introduxit; ex eis maximus na-
 tu. Esti nihil ultra malorum est, P. C., quam
 quod passi sumus, ut ad ultimum fidem vobis præ-
 staremus: tamen ea vestra merita, imperatorum-
 que vestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladum
 nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos susce-
 pistis; susceptum quartodecimum annum tam
 pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen
 & ipsi veneritis, & populum Carthaginensem addu-
 xeritis. Cum in Italia tam atrox bellum, & Anni-
 balem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hi-
 spaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii
 nostri,

U. C. nostri, missis P. & Cn. Cornelii, ex quo in provin-
 547. ciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis
 secunda, quæque adversa hostibus nostris essent,
 facere; jam omnium primum oppidum nobis resti-
 tuerunt: per omnem Hispaniam cives nostros ve-
 numdatos, dimissis, qui conquirerent, ex servitute
 in libertatem restituerunt; cum jam prope esset, ut o-
 ptabilem ex miserrima fortunam haberemus, P. & Cn.
 Cornelii, imperatores vestri, luctuosius nobis prope
 quam vobis, perierunt; tum vero ad hoc retracti:
 ex distantibus locis in sedem antiquam videbamur,
 ut iterum periremus, & alterum excidium patrie
 videremus; nec ad perniciem nostram Carthaginien-
 si utique aut duce, aut exercitu opus esse, ab Tur-
 detanis veterimis hostibus, qui prioris quoque ex-
 cidii causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex
 insperato repente missis nobis hunc P. Scipionem,
 quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum vide-
 mur, quia consulem declaratum vidimus, ac, vi-
 disse nos, civibus nostris renuntiaturi sumus, spem
 opem, salutem nostram; qui, cum plurimas hor-
 rum vestrorum cepisset in Hispania urbes, ubique
 ex captorum numero excretos Saguntinos in patriam
 remisit; postremo Turdetaniam adeo infestam non
 bis, ut, illa gente incolumi, stare Saguntum non
 posset, ita bello afflixit, ut non modo nobis, (1)
 absit verbo invidia) sed ne posteris quidem timen-
 da nostris esset; deletam urbem cernimus eorum;
 quorum in gratiam Saguntum deleverat Annibal;
 vetigal ex agro eorum capimus, quod nobis non
 iam fructu jucundius est, quam ultione. Ob hæc,
 quibus majora nec sperare, nec optare ab diis im-
 mortalibus poteramus, gratias actum nos decem
 legatos Saguntinus senatus populusque ad vos mi-
 sit; simul gratulatum, quod ita res per hos annos
 in Hispania atque Italia gessistis, ut Hispaniam
 non Ibero amne tenus, sed qua terrarum ultimus
 finit Oceanus, domitam armis habeatis: Italiae
 nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reli-
 queritis Pæno. Jovi Optimo maximo, presidii Ca-
 pitoline arcis, non grates tantum ob hæc agere
 iussi sumus: sed donum hoc etiam, si vos permitte-
 re-

(1) Absit verbo invidia) Liceat ita nobis felicitatem nostram
 gratulari, ut nulla exinde in nos invidia oriatur.

reteris, coronam auream in Capitolium victorie
 ergo ferre. Id uti permittatis, quasumus: utique
 si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri
 commoda tribuerint, ea rata atque perpetua aucto-
 ritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis
 respondit, & dirutum & restitutum Saguntum,
 fidei socialis utrinque servatæ documentum omni-
 bus gentibus fore; suos imperatores recte & ordine
 & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum re-
 stituerint, civesque Saguntinos servitio exemerint;
 quæque alia eis benigne fecerint, ea senatum ita
 voluisse fieri; donum, permittere, ut in Capitolio
 ponerent. Locus inde (1) lautique legatis præ-
 beri iussa, & muneris ergo in singulos dari ne-
 minus dena millia æris. Legationes deinde cete-
 ra in senatum introductæ, auditæque. Et peten-
 tibus Saguntinis, ut, quatenus tuto possent
 Italiam spectatum irent, duces dati, literæque per
 oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent.

CAPUT XXII.

Cum P. Scipio Cos. extra sortem Africam provin-
 ciam peteret, Q. Fabius Maximus in senatu o-
 ratione contradicit.

TUM de republ., de exercitibus scribendis, de
 provinciis relatum. Cum Africam novam
 provinciam extra sortem P. Scipioni destinari, ho-
 mines fama ferrent: & ipse nulla jam modica
 gloria contentus, non ad gerendum modo bellum,
 sed ad finiendum, diceret se consulem declaratum
 esse: neque aliter finiri id posse, quam si ipse in
 Africam exercitum transportasset: & actum se
 id per populum aperte ferret, si senatus adversa-
 retur: idque consilium haudquaquam primoribus
 patrum placeret, ceterique (2) per metum aut
 ambitionem mufferent: Q. Fabius Maximus ro-
 gatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum vi-
 deri,

F 3

(1) Lautique) Lautia sunt ea quæ dabantur legatis hospi-
 tii gratia, maxime ad victum pertinentia.
 (2) Per metum aut ambitionem mufferent) Cunctarentur po-
 pulatis Scipionis adversari, sive per metum, sive etiam per
 studium captandæ consulis gratiæ.

17. C. deri, patres conscripti, (1) rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui tantam de integra re, de Africa provincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignorem, quemadmodum jam certa provincia Africa consulis, viri fortis ac strenui, sit, quam nec senatus censuit in hunc annum provinciam esse, nec populus iussit; deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam; atque ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam trahiendi, quarum rerum subeundam opinionem esse; unius instat ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamque homines adolescentes sane appellant, dum me non poeniteat, adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper visum mea usu meliora; alterius, obrectationis atque invidie adversus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspitione si me neque vestigia & mores mei, neque dictatura cum quinque consulatibus, tantumque glorie belli domique partem vindicat, ut propius fastidium ejus sim, quam desiderium, etas saltem liberat; quæ enim mihi emulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æquivalis sit? Me dictatorem, cum vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, reor, tantem nemo aut in senatu, aut ad populum adduxit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando numquam ante auditum erat, imperium mecum æquaretur: rebus, quam verbis, assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi præferret: nedum ego perfectus honoribus certamina mihi atque emulationes cum adolescente florentissimo proponam: videlicet ut mihi jam vivendo, non solum rebus gerendis, sed si huic negata fuerit, Africa provincia decernatur, cum ea gloria, quæ parva est, vivendum, atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut a vobis, quorum vigent nunc vires, etiam videri posset. Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, equum erit, si cum in me ipso numquam pluri famam hominum, quam Rempublicam fecerim, ne tuam

(1) Rem actam ... agi) Deliberari de eo quod iam certum statutumque sit.

quidem gloriam bono publico præponam; quamquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum videri posset; cum vero Annibal hostis incolumi exercitu quatuordecimum annum Italiam possideat, poenitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladum nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quam hæc (modo contingat, ut, te consule, vincamus) futura est. Ab Drepano, atque Eryce detraxisse Amilcarem, quam Italia expulisse Pænos, atque Annibalem, malis? Ne tu quidem, etsi magis partem, quam speratam, gloriam amplecteris, Hispania potius, quam Italia bello liberata, gloriatu fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur, quam contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam trajeceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, eo bellum intendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia, quam bellum in Africa sit, & nobis prius decedat timor, quam ultero aliis inferatur; si utrumque tuo ductu, auspicioque fieri potest, Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna; si alterutra victoria novis consiliis relinquendum est, prior cum major clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem, præterquam quod & in Italia, & in Africa duos diversos exercitus alere ærarium non potest, præterquam quod unde classes tuamur, unde commeatibus prebendis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid si (quod omnes dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus; sed quæ acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad urbem pergat; tum demum te consulem ex

V. C. Africa, sicut Q. Fulvium a Capua arcessemus?
 147. Quid quod in Africa quoque Mars communis belli
 erit? Domus tibi tua, pater, patruusque intra
 XXX. dies cum exercitibus caesi, documento sint,
 ubi per aliquot annos maximis rebus terra, mari-
 que gerendis, amplissimum nomen apud exteras
 gentes populi Romani, vestraeque familiae fecerant.
 Dies mo deficiat, si reges, imperatoresque temere
 in hostium terras transgressos cum maximis cladi-
 bus suis, exercituumque suorum enumerare velim.
 Athenienses, prudentissima civitas, bello domi re-
 lieto, (1) auctore aequae impigro ac nobili juvene,
 magna classe in Siciliam transmissa, una pugna
 navali florentem rempublicam suam in perpetuum
 afflixerunt. Externa, & nimis antiqua repeto. Af-
 142. frica eadem ista, & M. Atilius, insignis utriusque
 fortunae exemplum, nobis documento fiat. Ne ti-
 bi, P. Corneli, cum ex alto Africam conspexeris,
 ludus, & jocus fuisse Hispaniae tuae videbuntur;
 quid enim simile? (2) Pacato mari praeter oram
 Italiae, Galliaeque vectus, Emporias in urbem so-
 ciorum classem appulisti: expositos milites per tu-
 rissima omnia ad socios, & amicos populi Romani
 Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per
 praesidia Romana: circa Iberum exercitus patris,
 patriuique tui post amissos imperatores ferociore cala-
 mitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille
 L. Martius, & militari suffragio ad tempus se-
 rius, ceterum si nobilitas, ac (3) iusti honores ad-
 ornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli
 par: oppugnata per summum otium Carthago,
 nullo trium Punicorum exercituum socios defenden-
 te. Cetera, neque ea elevo, nullo tamen modo
 Africo bello comparanda: ubi non portus ullus
 classi nostrae apertus, non ager pacatus, non civi-
 tas socia, non rex amicus, non consistendi usquam
 locus, non procedendi: quacumque circumspex-
 ris, hostilia omnia, atque infesta. An Syphax?
 Numidisque credis? Satis sit, semel creditum,
 non semper temeritas est felix; & fraus fidem in

(1) Auctore aequae impigro ac nobili juvene) Alcibiadem in-
 telligit.

(2) Pacato) In quo tibi nihil ab hostibus periculi timendum
 fuit.

(3) Iusti honores) I. e. qui conveniunt imperatori, ut pra-
 tura, consulatus.

parvis sibi praestruit, ut, cum operae pretium sit, U. C.
 cum mercede magna fallat. Non hostes patrem, 547.
 patrumque tuum armis prius, quam Celtiberi so-
 cii fraude circumvenerunt; nec tibi ipsi a Mago-
 ne, & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab In-
 dibili, & Mandonio in fidem acceptis, periculi
 fuit. Numidus tu credere potes, defectionem mili-
 tum tuorum expertus? Et Syphax, & Masanissa,
 se, quam Carthaginienfes, malunt potentissimos in
 Africa esse: Carthaginienfes, quam quemquam al-
 lum; nunc illos emulatio inter sese, & omnes
 causae certaminum acuunt, quia procul externus
 metus est; ostende illis Romana arma, & exerci-
 tum alienigenam: jam velut ad commune restin-
 guendum incendium concurrent. Aliter iidem illi
 Carthaginienfes Hispaniam defenderunt: aliter mo-
 dia patrie, templa deum, aras, & focos defen-
 dent: cum euntes in praedium pavida prosequetur
 conjux, & parvi liberi occurrant. Quid porro si
 satis confisi Carthaginienfes consensu Africæ, fide
 sociorum regum, moribus suis, cum tuo exerci-
 tusque tui praesidio nudatam Italiam viderint, i-
 psi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Afri-
 ca miserint; aut Magonem, quem a Balearibus
 classe transmissa jam praeter oram Ligurum Albino-
 rum veclari constat, Annibali se conjungere jusserint?
 nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fui-
 mus, cum Asdrubal in Italiam transcendit; quem
 tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam
 exercitu tuo es clausurus; e manibus tuis in Ita-
 liam emisisti. Vidum a te dices; eo quidem minus
 vellem, & id tua, non Reip. solum causa, iter da-
 tum victo in Italiam esse. Patere nos omnia, quæ
 prospera tibi, ac Reip. in imperio evenere, tuo con-
 silio assignare: adversa casibus incertis belli, &
 fortune allegare: quo melior, fortiorque es, eo ma-
 gis talem praesidem sibi patria, atque universa Italia
 retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi
 Annibal sit, ibi caput, atque arcem hujus belli es-
 se; quippe qui prae te feras, eam tibi causam trahi-
 ciendi in Africam esse, ut Annibalem eo trahas. Sive
 igitur hic, sive illic, cum Annibale est tibi futura
 res: utrum ergo tandem firmiter in Africa solus,
 an hic tuo, collegaeque exercitu conjuncto? ne
 Claudius quidem, & Livius consules tam recenti

exemplo, quantum id intersit, documento sunt? Quid? Annibalem utrum tandem extremus angulus agri Bruttii frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa potentior armis virisque faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiae sint, hostium multo maiores; quam ubi duobus exercitibus, adversus unum tot preliis, & tam diuturna ac gravi militia fessum, pugnandum sit? Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa; ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Asipibus descendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit; tu, cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras, non quia reipublice id utile, sed quia tibi amplum & gloriosum confes esse: sicut cum provincia & exercitu relicto, sine lege, sine S. C. duabus navibus Populi Romani imperator fortunam publicam, & maiestatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium, P. C. reip., nobisque, non sibi ipsi privatim creatum consulem existimo: exercitusque ad custodiam urbis, atque Italiae scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules, quo terrarum velint, trajiciant.

C A P U T XXIII.

Q. Fabio Maximo, transitum in Africam. dissuadenti, P. Scipio respondet.

43 CUM oratione ad tempus parata Fabius, tum auctoritate, & inveterata prudentiæ fama magnam partem senatus, & seniores maxime movisset: pluresque consilium senis, quam animum adolescentis ferocem laudarent: Scipio ita locutus fertur. Et ipse Q. Fabius principio orationis, P. C. commemoravit, in sententia sua posse obreptatorem suspectam esse; cujus ego rei non tam ipse ausus tantum virum instimulare, quam quod ea suspicio vitio orationis, an rei, haud sane purgata est; si enim honores suos, & famam rerum gestarum extulit verbis ad extinguendum invidiæ crimen, tamquam mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum æmuletur; & non ab eo, qui, quia super

ceter-

ceteros excellat, quo me quoque niti non dissimulo, U. C. me sibi æquare nolit; sic senem se perfunctum bonoribus, & me infra ætatem filii sui posuit, tamquam non longius, quam quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur; maximeque pars ejus in memoriam, ac posteritatem promineat. Maximo cuique id accidere certum animo non habeo, ut se non cum presentibus modo, sed cum omni ævi claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non assequi solum velle, sed (bona venia tua dixerim) si possem, etiam exsuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, ut nolumus quemquam nostri similem evadere civem; id enim non eorum modo, quibus inviderimus, sed reipub., & pene omnis generis humani detrimentum sit. Commemoravi quantum essem periculi aditus, si in Africam trajicerem: ut meam quoque, si in A. Reip. & exercitus vicem videretur sollicitus. Unde hæc repente de me cura exorta? cum pater, patruusque meus interfecti, cum duo exercitus eorum prope occisione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorum, & quatuorque duces omnia metu armisque tenerent: cum quaesitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor, & viginti annos nato detulisset imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patrique recentem cladem commemorabat? utrum major aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quam tunc in Hispania erat? an majores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures, melioresque, quam tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc est? an cum Carthaginienſi hoste in Hispania, quam in Africa, bellum geri aptius est? Facile est, post fusos fugatosque quatuor exercitus Punicos, post tot urbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot servas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut vestigium nullum belli reliquum sit, elevare meas res gestas: tum hercule, quam si victor ex Africa redierim, ea ipsa elevare, quæ nunc rei-nendi mei causa, ut terribilia eadem videantur, ver-

U. C. 547. *verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus; M. Atilium captum in Africa commemorat, tamquam M. Atilius primo accessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africae, & res egregias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginienses duces attinet, invictum ad ultimum permanisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore: si nuper, non annis ante XL. ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quam Scipionibus occisis in Hispaniam trajicerem; nec felicius Xantippum Lacedaemonium Carthagini, quam me patriae meae, sinerem natum esse: cresceretque mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis unius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam, omisso domi bello, transgressi. Cur ergo, quoniam Graecas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius, Syracusanum regem, cum diu in Sicilia Punico bello ureretur, transgressum in hanc eandem Africam, avertisse eo bellum, unde venerat, refers? Sed quid ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis admonere opus est? majus praesentiusve nullum exentplum esse, quam Annibal, potest? Multum interest, alienos populere fines, an tuos uri, excindique videas; plus animi est inferenti periculum quam propulsanti; ad hoc major ignotarum rerum est terror: bona, malaque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non speraverat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem: quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum, ac stabile est, infidis sociis, gravibus, ac superbis dominis? Ad haec, nos etiam deserti ab sociis, viribus nostris, milite Romano stemus. Carthagine nihil civilis roboris est: mercede paratos milites habent Afros, Numidasque, levissima fidei mutandae ingenia. Hic modo nihil morae sit, una & trajecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginem; latiores, & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subiecit*

U. C. 547. *cit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoste violati testes, Syphax, & Masanissa Reges: quorum ego fidei ita innitor, ut bene tutus a perfidia sim; multa, quae nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet: & id est viri, & ducis, non deesse fortunae praebenti se, & (1) oblata casu flectere ad consilium. Habeto, Q. Fabi, parem quidem Annibalem: sed illam potius ego traham, quam ille me retineat; in sua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius premium victoriae erit, quam semirutae Bruttiorum castella. Ne quid interim dum trajicio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoveo, Resp. hic detrimenti capiat, quod tu, Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti prestare, hoc, vide, ne contumeliosum sit, concussio jam & pens fracto Annibale, negare posse P. Licinium consulem, virum fortissimum, prestare, qui ne a sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinque provinciae non venit. Si hercule nibilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perfereretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africae arma, videri nobis animum esse: nec hoc credi, vulgarique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus, & classibus oppugnatam: nunc, cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata diu Italia, uratur, populeturque invicem Africa; castra Romana potius Carthaginis portis imminuant, quam nos iterum vallum hostium ex sedes: illuc terror, fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, ceterae belli clades, quae in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quae ad Rempub. pertinent, & bellum, quod incipit est. Illa longa oratio nec ad vos pertinet sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elevarit, sic & ego contra gloriam ejus eludere,*

(1) Oblata casu flectere ad consilium. Ea quae casu occurrunt ita gubernare, ut consilii ducis promovendis inserviant.

U.C. 347. *de re, & meam verbis extollere velim; neutrum faciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe, & temperamento linguae adolescens senem vice-ro: ita & vixi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem.*

CAPUT XXIV.

P. Scipioni cos. Sicilia provincia datur, permittiturque, ut si e Republica esse censeret, in Africam trajiceret: alteri Cos. P. Licinio bellum adversus Annibalem in Brutiis decernitur. Donum ex praeda Asdrubalis Delphos mittitur.

45 **M**inus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud senatum non obtinisset, ut provincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fulvius, qui consul quater, & censor fuerat, postulavit a consule, ut palam in senatu diceret, permetteretne patribus, ut de provinciis decernerent, staturusque eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se, quod e Republica credidisset, facturum: tum Fulvius, non ego ignarus, quid responsurus, facturuse esset, quæstui: quippe cum præ te feras, tentare magis, quam consulere senatum: & si provinciam tibi, quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque a vobis, tribuni pl. posulo, inquit, ut sententiam mihi ideo non dicenti, quod, si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio suis. Inde altercatio orta: cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quominus suo quisque loco semper senator rogatus sententiam diceret, tribuni ita decreverunt. Si consul senatus de provinciis permittit, stari eo, quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur; si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilium erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permittum senatori est. Provinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & XXX. rostratæ naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset: permittumque, ut in Afri-

Africam, si id e Rep. esse censeret, trajiceret. U.C. 347. Alteri Bruttii, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius habuit; & ut L. Veturius, & Q. Cæcilius fortentur inter se compararent, uter in Brutiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum ei prorogaretur, cui ea provincia evenisset. Et ceteris præter consules, prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio forte venit, ut cum consule in Brutiis adversus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia, & favore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi. M. Pomponius Matho, & Q. Cælius, tulerunt coronam auream, CC. pondo, & simulacra spoliis ex M. pondo argenti facta.

CAPUT XXV.

P. Scipio, scriptis voluntariis militibus, comparataque classe impensis sociorum, in Siciliam proficiscitur: alter quoque cos. Licinius, ac Prætores in provincias abeunt.

Scipio cum, ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit; & quia impensæ negaverat Reip. futuram classem, si quæ a sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet, Etruriæ primum pop. pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Carites frumentum sociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinenses lineæ in vela, Volaterrani armamenta navium, & frumentum, Arretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, (1) rutra, falces, (2) alveolos, molas, quantum in XL.

(1) Rutra. Rurum a ruendo, sive eruendo, instrumentum fuit ferreum ad eruendam terram, cum opus esset.
(2) Alveolos, molas. Alveolos intellige vasa lignea ad afferendam aquam, aliave; molas ad frumentum in navibus commolendum.

U.C. XL. longas naves opus esset: tritici centum &
 547. XX. millia modium in viaticum decurionibus,
 remigibusque collaturus: Perusini, Clusini, Ru-
 sellani abietem in fabricandas naves, & frumenti
 magnum numerum; abiete ex publicis silvis est
 usus. Umbriae populi, Nursinique, & Reatini, &
 Amiternini, Sabinusque omnis ager, milites pol-
 liciti. Marfi, Peligni, Marrucinique multi vo-
 luntarii nomina in classem dederunt. Camertes
 cum æquo foedere cum Romanis essent, cohortem
 armatam sexcentorum hominum miserunt.
 * XXX. navium carinae, XX. quinqueremes, decem
 quadriremes cum essent posita, ipse ita institit
 operi, ut die quadragesimo quinto, quam ex sil-
 vis detracta materia erat, naves instructae, arma-
 46. tæque in aquam deductae sint. Profectus in Sici-
 liam est triginta navibus longis, voluntariorum
 septem ferme millibus in naves impositis. Et P.
 Licinius in Bruttios ad duos exercitus consulares
 venit; ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Vetur-
 ius consul habuerat. Metello, ut, quibus præ-
 fuisset legionibus, iis præficeret, facilius cum assue-
 tis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et præ-
 tores diversi in provincias profecti. Et quia pec-
 unia ad bellum deerat, agri Campani regionem
 a Fossa Græca ad mare versam vendere quæstores
 iussi: indicio quoque permisso, qui ager civis
 Campani fuisset, ut is publicus pop. Romani es-
 set; indicii præmium constitutum, quantæ pecu-
 niæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn.
 Servilio prætori urbano negotium datum, ut Cam-
 pani cives, ubi cuique ex S. C. liceret, habitarent:
 animadverteretque in eos, qui alibi habi-
 tarent.

C A P U T XXVI.

*Mago Amilcaris filius ex minore Baleari in Ita-
 liam trajiciens, classem ad oram Liguriæ appel-
 lit: perlato Romam nuntio, Patres solliciti, quæ
 necessaria ad occurrendum sunt, parant.*

E Adem æstate Mago Amilcaris filius ex minore
 Balearium insula, ubi hibernarat, juventute
 lecta in classem imposita, in Italiam XXX. fer-
 me

me rostratis navibus, & multis onerariis duode-
 cim millia peditum, duo ferme equitum trajecit: U.C.
 Genavamque, nullis præsidiiis maritimam oram tu-
 547. tantibus, repentino adventu cepit: inde ad oram
 Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere
 posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea
 gens est) bellum ea tempestate gerebant cum E-
 panterii montanis. Igitur Pœnus, Savone oppi-
 do alpino præda deposita, & X. longis navibus in
 statione ad præsidium relictis, ceteris Carthagi-
 nem missis ad tuendam maritimam oram, quia
 fama erat, Scipionem trajecturum esse, ipse so-
 cietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat,
 composita, montanos institit oppugnare. Et cre-
 scebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus
 Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita
 Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu
 delecto biennio ante forent lætati, si par aliud in-
 de bellum duce tantum mutato oriretur, curam
 ingentem accenderunt patribus. Itaque & M. Li-
 vium pro consule ex Etruria volonum exercitum
 admove Ariminum iusserunt, & Cn. Servilio
 prætori negotium datum, ut, si e republica cen-
 deretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius
 Lævinus Arretium eas legiones duxit. Eisdem
 diebus naves onerariæ Pœnorum ad octuaginta
 circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciam
 præerat, captæ. Eas (1) Coelius frumento misso
 ad Annibalem, commeatuque onustas, Valerius
 prædam Etruscum, Ligurumque montanorum cap-
 tivos Carthaginem portantes, captas tradit. In
 Brutiis nihil ferme anno eo memorabile gestum
 est. Pestilentia inceserat pari clade in Romanos,
 Pœnosque, nisi quod Punicum exercitum super
 morbum etiam fames affecit. Propter Junonis La-
 cinia templum æstatem Annibal egit; ibique a-
 ram condidit, dedicavitque cum ingenti rerum ab
 se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis in-
 sculpto.

(1) Coelius Historicus scribit frumento onustas &c. Valerius
 Antias item Historicus tradit captas, dum prædam portarent
 &c.